



**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΩΝ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ**

Π.Μ.Σ. "Δημόσια Διοίκηση - Δημόσιο Μάνατζμεντ"

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Θέμα:

**«Η Συμβολή της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης στη
Διαμόρφωση Φορολογικής Συνείδησης των Νέων»**

**“The Contribution of Secondary Education in Shaping Youth Tax
Awareness”**

**Γκοτσίνα Ευσταθία (Α.Μ.: ΔΜ2133)
Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Ασωνίτου Σοφία**

**Αθήνα
Οκτώβριος 2023**

Μέλη Τριμελούς Επιτροπής

1. Σ. Ασωνίτου

2. Ι. Ψυχάρης

3. Σ. Ντάνος

ΔΗΛΩΣΗ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η κάτωθι υπογεγραμμένη Γκοτσίνα Ευσταθία του Νικολάου, με αριθμό μητρώου ΔΜ 2133 φοιτήτρια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Δημόσια Διοίκηση - Δημόσιο Μάνατζμεντ» του Τμήματος Διοίκησης Επιχειρήσεων της Σχολής Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής, δηλώνω ότι:

«Είμαι συγγραφέας αυτής της μεταπτυχιακής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία. Επίσης, οι όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε ακριβώς είτε παραφρασμένες, αναφέρονται στο σύνολό τους, με πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Επίσης, βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία έχει συγγραφεί από μένα αποκλειστικά και αποτελεί προϊόν πνευματικής ιδιοκτησίας τόσο δικής μου, όσο και του Ιδρύματος.

Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου».

Επιθυμώ την απαγόρευση πρόσβασης στο πλήρες κείμενο της εργασίας μου μέχρι και έπειτα από αίτηση μου στη Βιβλιοθήκη και έγκριση του επιβλέποντα καθηγητή.

Η Δηλούσα

Γκοτσίνα Ευσταθία

Αφιέρωση: Στην πολυαγαπημένη μου μητέρα που δεν έπαψε ποτέ να πιστεύει σε μένα, στη λατρεμένη μου οικογένεια και στην αδελφική μου φίλη που με ώθησε και με στήριξε σε αυτό το όνειρο....

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία διερευνά τη σχέση μεταξύ της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, της φορολογικής συνείδησης και των αντιλήψεων των νέων ατόμων για τη φορολογική εκπαίδευση. Καθώς η φορολογική συμμόρφωση αποτελεί κρίσιμη πτυχή μιας εύρυθμης κοινωνίας και το φορολογικό ήθος διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της φορολογικής συμπεριφοράς των ατόμων, είναι επιτακτική ανάγκη να διερευνηθεί η επίδραση της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στους παράγοντες αυτούς. Στόχος της παρούσας μελέτης είναι να παράσχει μια ολοκληρωμένη κατανόηση του ρόλου της φορολογικής εκπαίδευσης στο πλαίσιο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και της επιρροής της στη φορολογική συμμόρφωση και το φορολογικό ήθος των φοιτητών. Για την επίτευξη αυτού του στόχου, πραγματοποιείται εκτενής βιβλιογραφική ανασκόπηση για να εξεταστούν οι υπάρχουσες έρευνες σχετικά με τη φορολογική συμμόρφωση, το φορολογικό ήθος και τη φορολογική εκπαίδευση. Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να αναδείξει την σημασία της φορολογικής συνείδησης αλλά και να παρουσιάσει σχετικά προγράμματα που έχουν ήδη αναδειχθεί επιτυχημένα. Παράλληλα θα διερευνηθούν οι απόψεις φοιτητών ως προς την εμπειρία τους στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση και κατά πόσο αυτή ήταν αποτελεσματική στην φορολογική τους επιμόρφωση.

Λέξεις – κλειδιά: Δευτεροβάθμια εκπαίδευση, Φορολογική συνείδηση, Φορολογική συμμόρφωση, Φορολογικό ήθος, Φοιτητές πανεπιστημίου

Abstract

This thesis explores the relationship between secondary education, tax awareness and young people's perceptions of tax education. As tax compliance is a critical aspect of a well-ordered society and tax ethos plays an important role in shaping individuals' tax behaviour, it is imperative to investigate the impact of secondary education on these factors. The aim of this study is to provide a comprehensive understanding of the role of tax education in the context of secondary education and its influence on students' tax compliance and tax ethics. To achieve this objective, an extensive literature review is conducted to examine existing research on tax compliance, tax ethos and tax education. The purpose of this paper is to highlight the importance of tax awareness and to present relevant programs that have already been successfully demonstrated. At the same time, the views of students will be explored regarding their experience in secondary education and whether it was effective in their tax education.

Keywords: Secondary education, Tax awareness, Tax compliance, Tax morale, University students

Πίνακας Περιεχομένων

Περίληψη	5
Abstract	6
Πίνακας Περιεχομένων	7
Κεφάλαιο 1ο: Εισαγωγή	9
Κεφάλαιο 2ο: Βιβλιογραφική Επισκόπηση	12
2.1. Φορολογική συμμόρφωση	12
2.2. Παράγοντες που επηρεάζουν την φορολογική συμμόρφωση.....	13
2.2.1. Στάσεις απέναντι στους φόρους.....	14
2.2.2. Ατομικά, κοινωνικά και εθνικά πρότυπα.....	15
2.2.3. Αντιλαμβανόμενη δικαιοσύνη του φορολογικού συστήματος.....	16
2.3. Φοροδιαφυγή	18
2.4. Φορολογική ηθική.....	20
2.5. Σχετικές έρευνες	21
2.6. Εκπαίδευση και φορολογική συμμόρφωση	26
Κεφάλαιο 3ο: Θεωρητικό υπόβαθρο	29
3.1. Ο ρόλος της φορολογικής εκπαίδευσης.....	29
3.2. Παραδείγματα εκπαιδευτικών δράσεων άλλων κρατών.....	32
3.3. Η δευτεροβάθμια εκπαίδευση στην Ελλάδα.....	34
3.3. Εργαλεία για τον οικονομικό αλφαριθμητισμό στο σχολείο	36
Κεφάλαιο 4ο: Μεθοδολογία της έρευνας	38
4.1. Μέθοδος.....	38
4.2. Εργαλείο.....	39
4.3. Δείγμα	40
4.4. Ερευνητικά ερωτήματα και υποθέσεις	41
Κεφάλαιο 5ο: Ανάλυση των δεδομένων	42
5.1. Περιγραφική στατιστική	42
5.2. Επαγωγική στατιστική	57
Κεφάλαιο 6ο: Συμπεράσματα	63
6.1. Συζήτηση.....	63
6.2. Συμπεράσματα	64

6.3. Περιορισμοί	66
6.4. Μελλοντικές προτάσεις	66
Βιβλιογραφία	69
Παράρτημα.....	78
Πίνακας Συντομογραφιών	78
Ερωτηματολόγιο	79

Κεφάλαιο 1ο: Εισαγωγή

Τις τελευταίες δεκαετίες υπήρξε μια παγκόσμια, συντονισμένη προσπάθεια των κυβερνήσεων να αντιμετωπίσουν τα αντιληπτά χαμηλά επίπεδα φορολογικής συμμόρφωσης και φορολογικής ηθικής. Πολλές χώρες στο πλαίσιο αυτής της προσπάθειας επέλεξαν να αυξήσουν τη γενική φορολογική συνείδηση στοχεύοντας στον ευρύτερο πληθυσμό ενώ άλλες έδωσαν ιδιαίτερη έμφαση στη νέα γενιά. Η πρόσφατη δημοσίευση του ΟΟΣΑ με τίτλο "Building Tax Culture, Compliance and Citizenship" παρέχει πρωτοβουλίες 28 αναπτυσσόμενων χωρών για την εκπαίδευση των φορολογουμένων (OECD, 2015). Παρόμοια προγράμματα είναι διαδεδομένα και στις αναπτυγμένες χώρες. Οι Olson (2009) και Kornhauser (2009) αντικατοπτρίζουν τις πρωτοβουλίες που έχουν αναληφθεί στις Ηνωμένες Πολιτείες.

Η βελτίωση του φορολογικού αλφαριθμητισμού των νέων χαρακτηρίζεται ως εξέχουσα σημασίας και αποτελεί σημαντικό στόχο των προγραμμάτων εκπαίδευσής τους. Οι προθέσεις είναι να καλλιεργηθεί η φορολογική συνείδηση και το φορολογικό ήθος των νέων από τα στάδια της δευτεροβάθμιας και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, πριν η νέα γενιά μεταβεί στην αγορά εργασίας.

Η φορολογία μπορεί να είναι περίπλοκη, ιδίως για όσους έχουν λίγες ή καθόλου γνώσεις του φορολογικού συστήματος. Οι φοιτητές, οι ενήλικες, οι ιδιοκτήτες επιχειρήσεων, οι εργαζόμενοι και οι ευάλωτες ομάδες μπορεί να μην έχουν επαρκή κατανόηση του σχεδιασμού και της λειτουργίας του φορολογικού συστήματος, γεγονός που περιορίζει την ικανότητά τους να ασχοληθούν αποτελεσματικά με αυτό. Η ενθάρρυνση των πολιτών να αναπτύξουν εκτίμηση και δέσμευση για τον ρόλο του φόρου στην κοινωνία και η διασφάλιση ότι οι φορολογούμενοι και οι εργαζόμενοι που είναι υπεύθυνοι για τη φορολογική συμμόρφωση γνωρίζουν τους ρόλους και τις ευθύνες τους, μπορεί να αποτελέσει σημαντική πρόκληση. Η παροχή επαρκώς εντατικής και σε βάθος εκπαίδευσης των φορολογουμένων για να ξεπεραστεί η πολυπλοκότητα, να νιώσουν οι πολίτες πιο άνετα με το ρόλο τους στο φορολογικό σύστημα και να ενθαρρυνθεί η μακροπρόθεσμη συμπεριφορά μπορεί επομένως να αποτελέσει μια χρήσιμη προσέγγιση. Όταν η υπάρχουσα γνώση του φορολογικού συστήματος είναι ελάχιστη ή η κατανόηση ζωτικών λεπτομερειών είναι ελλιπής,

υπάρχει ανάγκη για μια σε βάθος προσέγγιση που παρέχει την ευκαιρία για βαθύτερη εμπλοκή των συμμετεχόντων.

Ο σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να εξετάσει μέσω του ερευνητικού μέρους τις απόψεις προπτυχιακών φοιτητών, σχετικά με την εμπειρία τους κατά την δευτεροβάθμια εκπαίδευση και σε ποιο βαθμό αυτή συνέβαλε στις φορολογικές τους γνώσεις. Επιπλέον, μέσω της αναζήτησης και της σύνθεσης της βιβλιογραφίας, αναμένεται να προκύψουν συστάσεις για τις αλλαγές που θα μπορούσαν να ενσωματωθούν στο ελληνικό σύστημα δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης λαμβάνοντας ως παράδειγμα αντίστοιχες ενέργειες που έχουν γίνει από άλλα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και παγκοσμίως, με στόχο την καλλιέργεια φορολογικής συνείδησης αλλά και την πρόληψη της γενικότερης αρνητικής στάσης των πολιτών απέναντι στη φορολογία.

Τα ερευνητικά ερωτήματα πάνω στα οποία βασίζεται η παρούσα εργασία είναι τα εξής:

- Τι είναι η φορολογική συμμόρφωση; Ποιοι παράγοντες ωθούν στην φορολογική συμμόρφωση; (βιβλιογραφική επισκόπηση)
- Συμβάλλει η δευτεροβάθμια εκπαίδευση στην Ελλάδα στη διαμόρφωση φορολογικής συνείδησης των νέων; (ποσοτική έρευνα)
- Ποιο είναι το επίπεδο φορολογικής συμμόρφωσης των νέων στην Ελλάδα και ποιοι παράγοντες σχετίζονται με τις γνώσεις τους σχετικά με τους φόρους και τη φορολογία; (ποσοτική έρευνα)
- Ποιες είναι οι απόψεις των Ελλήνων φοιτητών για το φορολογικό σύστημα στην Ελλάδα και πώς η αντίληψή τους για το σύστημα σχετίζεται με τη φορολογική τους συμμόρφωση; (ποσοτική έρευνα)

Για την απάντηση των παραπάνω ερωτημάτων, η παρούσα εργασία αρθρώνεται από έξι κεντρικά κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο, που είναι το παρόν, αποτελεί το εισαγωγικό μέρος της εργασίας. Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται εκτενής ανάλυση και αποσαφήνιση των όρων φορολογική συμμόρφωση, φοροδιαφυγή και φορολογική ηθική. Επιπλέον, παρουσιάζονται κάποιες έρευνες σε σχέση με τον ρόλο της εκπαίδευσης στην φορολογική συμμόρφωση. Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζεται αναλυτικά το καθεστώς που επικρατεί στην Ελλάδα, στην Ευρώπη αλλά και σε διεθνές επίπεδο, σε σχέση με την δευτεροβάθμια εκπαίδευση και τον ρόλο της στην διαμόρφωση της φορολογικής συνείδησης. Στο τέταρτο κεφάλαιο παρατίθεται η μεθοδολογία η οποία επιλέχθηκε για την παρούσα εργασία, δηλαδή η ποσοτική έρευνα

με χρήση ερωτηματολογίου. Στο πέμπτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η ανάλυση των δεδομένων που συλλέχθηκαν. Στο έκτο κεφάλαιο ακολουθούν τα συμπεράσματα και προτάσεις βελτίωσης του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος ως προς την διαμόρφωση φορολογικά ευσυνείδητων νέων πολιτών.

Κεφάλαιο 2ο: Βιβλιογραφική Επισκόπηση

2.1. Φορολογική συμμόρφωση

Το ζήτημα της φορολογικής συμμόρφωσης είναι τόσο παλιό όσο και οι ίδιοι οι φόροι. Η διάκριση και η περιγραφή των καταγεγραμμένων προτύπων φορολογικής μη συμμόρφωσης και, τέλος, η εξεύρεση τρόπων για τη μείωσή της, αποτελούν σαφώς κυρίαρχο μέλημα των κρατικών κυβερνήσεων σε όλο τον κόσμο. Τα οικονομικά ζητήματα της φορολογικής συμμόρφωσης μπορούν να θεωρηθούν ως πρόβλημα των δημόσιων οικονομικών, της επιβολής του νόμου, του οργανωτικού σχεδιασμού, της προσφοράς εργασίας, της ηθικής ή ως συνδυασμός όλων αυτών (Naeem & Gulzar, 2021).

Η βιβλιογραφία έχει παρουσιάσει τις δομές της φορολογικής συμμόρφωσης σε διάφορες διαστάσεις. Η φορολογική συμμόρφωση ορίζεται ως η ικανότητα και η προθυμία των φορολογουμένων να συμμορφώνονται με τους φορολογικούς νόμους, να δηλώνουν το σωστό εισόδημα για κάθε έτος και να καταβάλλουν εγκαίρως το σωστό ποσό φόρων. Ομοίως, οι James και Alley (2004) αναφέρουν ότι η φορολογική συμμόρφωση θεωρείται ως ο βαθμός στον οποίο ένας φορολογούμενος ικανοποιεί τους φορολογικούς κανόνες και κανονισμούς. Ωστόσο, η εθελοντική φορολογική συμμόρφωση είναι η ετοιμότητα ενός ατόμου και άλλων οντοτήτων να συμμορφωθούν με τους φορολογικούς νόμους χωρίς την εφαρμογή οποιασδήποτε επιβολής (Alabede et al., 2011).

Σε όλο τον κόσμο, οι φορολογικές αρχές αντιμετωπίζουν τις προκλήσεις της δημοσιονομικής διαχείρισης που αφορούν την απόδοση στη συλλογή φορολογικών εσόδων. Η φορολογική μη συμμόρφωση είναι μια συμπεριφορική τάση των φορολογουμένων που μπορεί να οδηγήσει σε φορολογική συμπεριφορά, δηλαδή σε φοροαποφυγή ή/και φοροδιαφυγή (Saad, 2012).

2.2. Παράγοντες που επηρεάζουν την φορολογική συμμόρφωση

Στην έρευνα για τη φορολογική συμμόρφωση, ένας αριθμός παραγόντων έχει θεωρηθεί σημαντικός για την εξήγηση της φορολογικής συμμόρφωσης: το επίπεδο του πραγματικού εισοδήματος, ο φορολογικός συντελεστής, τα φορολογικά οφέλη, ο φορολογικός έλεγχος, οι πιθανότητες ελέγχου, τα πρόστιμα και οι κυρώσεις (Marandu et al., 2015).

Υπάρχουν επίσης πολλοί μη οικονομικοί παράγοντες που επηρεάζουν το επίπεδο φορολογικής συμμόρφωσης. Πολλές έρευνες έχουν γίνει για να συμπεριλάβουν αυτούς τους μη οικονομικούς παράγοντες ώστε να εξηγήσουν τη συμπεριφορά της φορολογικής συμμόρφωσης στο πλαίσιο της οικονομικής ανάλυσης (Atawodi & Ojeka, 2012). Αυτοί οι μη οικονομικοί παράγοντες περιλαμβάνουν την προθυμία πληρωμής για δημόσιες παροχές, τη δημόσια εκπαίδευση, το φορολογικό ήθος, τη φορολογική πληροφόρηση κ.λπ. Καθώς υπάρχουν ορισμένοι περιορισμοί για τη συμπερίληψη όλων των μη οικονομικών παραγόντων για την ανάλυση της συμπεριφοράς της φορολογικής συμμόρφωσης, οι περισσότερες μελέτες δίνουν προσοχή σε έναν ή περισσότερους παράγοντες για αυστηρή ανάλυση. Η δημοσιοποίηση φορολογικών πληροφοριών μπορεί να είναι ένας σημαντικός καθοριστικός παράγοντας για τη φορολογική συμμόρφωση, καθώς δίνει στους φορολογούμενους ακριβή στοιχεία για τη φοροδιαφυγή. Ωστόσο, υπάρχουν λίγα εμπειρικά στοιχεία για το αν η δημοσιοποίηση φορολογικών πληροφοριών έχει ή όχι επίδραση στο επίπεδο φορολογικής συμμόρφωσης (Barbuta-Misu, 2011).

Οι περισσότερες από τις ανεπτυγμένες χώρες δημοσιεύουν πολλές φορολογικές πληροφορίες για το δικαίωμα των φορολογουμένων να γνωρίζουν, αλλά όχι για να προκαλέσουν μεγαλύτερη φορολογική συμμόρφωση των φορολογουμένων. Υπάρχουν πολλοί τύποι πληροφοριών στις φορολογικές στατιστικές. Μία από τις πιο σημαντικές στατιστικές για τον σκοπό της αύξησης του επιπέδου φορολογικής συμμόρφωσης είναι τα ακριβή ποσά της φοροδιαφυγής (Kirchler et al., 2010).

Υπάρχουν ορισμένες εξαιρετικές χώρες, όπως η Φινλανδία και η Νορβηγία, οι οποίες δημοσιοποιούν τις πληροφορίες της φορολογικής δήλωσης για κάθε φορολογούμενο στο κοινό. Ωστόσο, στις περισσότερες ανεπτυγμένες οικονομίες, οι πληροφορίες της φορολογικής δήλωσης για κάθε φορολογούμενο απαγορεύεται αυστηρά να δημοσιοποιούνται για την προστασία των προσωπικών δεδομένων. Τα

στατιστικά στοιχεία σχετικά με τη φοροδιαφυγή έχουν δημοσιοποιηθεί για τις περισσότερες ανεπτυγμένες χώρες. Αυτή η δημοσιοποίηση των πληροφοριών μπορεί να είναι όχι μόνο για το δικαίωμα των φορολογουμένων να γνωρίζουν, αλλά και για την πρόκληση μεγαλύτερης φορολογικής συμμόρφωσης. Επιπλέον, ορισμένες ιδιωτικές πληροφορίες για την πλουσιότερη ομάδα ιδιωτών και επιχειρήσεων έχουν δημοσιοποιηθεί βάσει της νομικής βάσης. Υπάρχουν τρία φορολογικά αντικείμενα στο πλαίσιο αυτού του συστήματος δημόσιας κοινοποίησης, τα οποία είναι ο φόρος εισοδήματος φυσικών προσώπων, ο φόρος εισοδήματος εταιρειών και ο φόρος κληρονομιάς (Nakayama, 2021).

2.2.1. Στάσεις απέναντι στους φόρους

Οι στάσεις αντιπροσωπεύουν τις θετικές και αρνητικές αξιολογήσεις που έχει ένα άτομο για τα αντικείμενα. Θεωρείται ότι οι στάσεις ενθαρρύνουν τα άτομα να ενεργούν σύμφωνα με αυτές. Έτσι, ένας φορολογούμενος με θετικές στάσεις απέναντι στη φοροδιαφυγή αναμένεται να είναι λιγότερο συμμορφωμένος από έναν φορολογούμενο με αρνητικές στάσεις. Οι στάσεις απέναντι στη φοροδιαφυγή συχνά διαπιστώνεται ότι είναι αρκετά θετικές (Luttmer & Singhal, 2014). Πολλές μελέτες σχετικά με τη φοροδιαφυγή διαπίστωσαν σημαντικές, αλλά ασθενείς σχέσεις μεταξύ των στάσεων και της αυτοαναφερόμενης φοροδιαφυγής (Opu, 2016).

Οι στάσεις είναι σημαντικές τόσο για τη διάσταση της ισχύος όσο και για τη διάσταση της εμπιστοσύνης. Από τη μία πλευρά, οι ευνοϊκές στάσεις θα συμβάλουν στην εμπιστοσύνη στις αρχές και κατά συνέπεια θα ενισχύσουν την εθελοντική φορολογική συμμόρφωση. Από την άλλη πλευρά, οι στάσεις απέναντι στις αρχές θα έχουν σημασία για την ερμηνεία της χρήσης της εξουσίας ως καλοπροαίρετης ή κακόβουλης. Οι φορολογικές στάσεις γενικά εξαρτώνται επίσης από την αντιλαμβανόμενη χρήση των χρημάτων που εισπράττονται και συνεπώς συνδέονται με τη γνώση (Kirchler et al., 2010).

2.2.2. Ατομικά, κοινωνικά και εθνικά πρότυπα

Εκτός από τις στάσεις, οι κανόνες είναι σημαντικοί προσδιοριστικοί παράγοντες της φορολογικής συμμόρφωσης. Οι προθέσεις συμπεριφοράς καθορίζονται επίσης από τα υποκειμενικά πρότυπα (AL-Rashdan, 2020). Τα πρότυπα είναι πρότυπα συμπεριφοράς σε τρία διαφορετικά επίπεδα: το ατομικό επίπεδο, το κοινωνικό επίπεδο και το εθνικό επίπεδο (Kirchler et al., 2008). Στο ατομικό επίπεδο, τα πρότυπα καθορίζουν εσωτερικευμένα πρότυπα για τον τρόπο συμπεριφοράς του καθενός. Τα ατομικά πρότυπα σχετίζονται με τον ηθικό συλλογισμό, τον αυταρχισμό και τον μακιαβελισμό, τον εγωισμό, την εξάρτηση από τα πρότυπα και τις αξίες. Υπάρχει σημαντική επικάλυψη μεταξύ των ατομικών προτύπων, των αξιών και της φορολογικής ηθικής: όσο πιο ανεπτυγμένη είναι η ηθική λογική ή η φορολογική ηθική, τόσο πιο πιθανή είναι η εθελοντική συμμόρφωση (Saragih & Putra, 2021).

Σε κοινωνικό επίπεδο, τα πρότυπα ορίζονται συνήθως ως η επικράτηση ή η αποδοχή της φοροδιαφυγής μεταξύ μιας ομάδας αναφοράς (Khurana & Diwan, 2014). Οι κοινωνικές νόρμες σχετίζονται με τη συμπεριφορά των ομάδων αναφοράς, για παράδειγμα των φίλων, των γνωστών ή της επαγγελματικής ομάδας. Εάν οι φορολογούμενοι πιστεύουν ότι η μη συμμόρφωση είναι ευρέως διαδεδομένη και εγκεκριμένη συμπεριφορά στην ομάδα αναφοράς τους, είναι πιθανό να είναι και οι ίδιοι μη συμμορφούμενοι.

Η σχέση μεταξύ των κοινωνικών προτύπων και της φορολογικής συμμόρφωσης είναι πολύπλοκη. Ο Wenzel (2005) υποστηρίζει ότι οι κοινωνικοί κανόνες θα πρέπει να προκαλούν σύμφωνη συμπεριφορά μόνο όταν οι φορολογούμενοι ταυτίζονται με την ομάδα στην οποία αποδίδονται οι κανόνες. Οι φορολογούμενοι τότε εσωτερικεύουν τους κοινωνικούς κανόνες και ενεργούν ανάλογα. Στο επίπεδο των εθνικών κανόνων, οι κανόνες γίνονται πολιτισμικά πρότυπα, τα οποία συχνά αντικατοπτρίζονται στον πραγματικό νόμο. Αρκετοί συγγραφείς υποστηρίζουν ότι η εμπιστοσύνη στην πολιτική ηγεσία και τη διοίκηση θα οδηγήσει σε εθελοντική φορολογική συμμόρφωση όταν καθιερωθούν ευνοϊκές εθνικές νόρμες (Kogler et al., 2013).

Σε γενικές γραμμές, εάν οι κανόνες συμπεριφοράς και τα πρότυπα που έχουν οι φορολογούμενοι ευνοούν τη φορολογική συμμόρφωση, θα προκύψει εθελοντική φορολογική συμμόρφωση. Έτσι, οι νόρμες περιλαμβάνουν τόσο την εξουσία όσο και την εμπιστοσύνη. Πρώτον, οι εθνικές νόρμες βρίσκουν την έκφρασή τους στους

φορολογικούς νόμους και στον ρόλο που αποδίδεται στις φορολογικές αρχές, επηρεάζοντας άμεσα την εξουσία τους. Δεύτερον, οι κοινωνικές νόρμες, όπως η πεποίθηση ότι η φοροδιαφυγή είναι ένα μικροέγκλημα και ευρέως διαδεδομένο, εμποδίζουν το έργο των φορολογικών αρχών, ιδίως όταν δεν υπάρχει αντίρροπη νόρμα της κοινότητας. Μια νόρμα όπου όλοι οι πολίτες θεωρούνται ότι συνεισφέρουν το μερίδιό τους αναλογεί θα βοηθούσε σίγουρα στην αύξηση της εμπιστοσύνης στις αρχές (Kirchler et al., 2008).

2.2.3. Αντιλαμβανόμενη δικαιοσύνη του φορολογικού συστήματος

Ένας άλλος παράγοντας που αναφέρουν συχνότερα οι πολίτες αφορά στις ανησυχίες για τη δικαιοσύνη του φορολογικού συστήματος (Siahaan, 2012). Ένα εννοιολογικό πλαίσιο για τους προβληματισμούς περί δικαιοσύνης προτείνει τη διάκριση τριών τομέων της δικαιοσύνης, όπως στην κοινωνική ψυχολογία:

- τη διανεμητική δικαιοσύνη, η οποία αναφέρεται στην ανταλλαγή πόρων, τόσο των οφελών όσο και του κόστους
- τη διαδικαστική δικαιοσύνη, η οποία αναφέρεται στη διαδικασία διανομής των πόρων
- και την ανταποδοτική δικαιοσύνη, η οποία αναφέρεται στην αντιληπτή καταλληλότητα των κυρώσεων σε περίπτωση παραβίασης των κανόνων (Kirchler et al., 2008).

Σε σχέση με τη διανεμητική δικαιοσύνη, οι συγκρίσεις γίνονται σε ατομικό, ομαδικό και κοινωνικό επίπεδο. Σε ατομικό επίπεδο, οι φορολογούμενοι ανησυχούν για τη δικαιοσύνη των αποτελεσμάτων τους και θέλουν να τους αντιμετωπίζουν σε σχέση με τα προσόντα, τις προσπάθειες και τις ανάγκες τους. Εάν η φορολογική επιβάρυνση ενός ατόμου είναι βαρύτερη από εκείνη συγκρίσιμων άλλων ατόμων, η φορολογική συμμόρφωση είναι πιθανό να μειωθεί. Σε επίπεδο ομάδας, οι φορολογούμενοι ανησυχούν για τη δικαιοσύνη των αποτελεσμάτων της ομάδας και επιθυμούν δίκαιη μεταχείριση της ομάδας τους σε σχέση με άλλες (εισοδηματικές) ομάδες (Jayawardane, 2015). Εάν μια συγκεκριμένη ομάδα αντιλαμβάνεται τη φορολογική της επιβάρυνση ως βαρύτερη από εκείνη μιας άλλης ομάδας, η μη συμμόρφωση με τους φόρους είναι πιθανό να αυξηθεί εντός αυτής της ομάδας (Ling et al., 2016). Σε κοινωνικό επίπεδο, οι φορολογούμενοι ανησυχούν για τη δικαιοσύνη των αποτελεσμάτων ολόκληρου του έθνους. Εάν το φορολογικό σύστημα θεωρείται άδικο,

η μη συμμόρφωση με τους φόρους είναι πιθανό να αυξηθεί, ενώ ένα σύστημα που βιώνεται ως δίκαιο μπορεί να αυξήσει την εμπιστοσύνη και κατά συνέπεια να αυξήσει την εθελοντική φορολογική συμμόρφωση (Taylor, 2018).

Σε σχέση με τη διαδικαστική δικαιοσύνη, τα στοιχεία που είναι απαραίτητα για την αντιληπτή δικαιοσύνη είναι η ουδετερότητα της διαδικασίας, η αξιοπιστία των φορολογικών αρχών και η ευγενική, αξιοπρεπής και με σεβασμό αντιμετώπιση (Tyler et al., 2015). Οι συγκρίσεις γίνονται και πάλι σε ατομικό, ομαδικό και κοινωνικό επίπεδο. Σε ατομικό επίπεδο, οι φορολογούμενοι εξετάζουν τη μεταχείριση από τις φορολογικές αρχές, τις παρεχόμενες πληροφορίες, το κόστος όσον αφορά τη συμμόρφωση και τη διοίκηση και τη δυναμική της κατανομής των εσόδων. Υποστηρίζεται ότι η αυξημένη πληροφόρηση σχετικά με τη φορολογική νομοθεσία και οι εξηγήσεις για τις αλλαγές μπορούν να αυξήσουν τις αντιλήψεις περί δικαιοσύνης του φορολογικού συστήματος (Saad, 2012). Η αντιλαμβανόμενη διαδικαστική δικαιοσύνη σε ατομικό επίπεδο και η κουλτούρα αλληλεπίδρασης είναι σημαντικές για την οικοδόμηση εμπιστοσύνης (Job et al., 2007). Σε ομαδικό και κοινωνικό επίπεδο, οι φορολογούμενοι θεωρούν σημαντική την ουδετερότητα των φορολογικών υπαλλήλων όσον αφορά υποομάδες, όπως επαγγελματικές ομάδες ή ομάδες εισοδήματος. Εάν οι φορολογικές αρχές και οι υπάλληλοι αντιμετωπίζουν τους φορολογούμενους ισότιμα, με σεβασμό και υπευθυνότητα, είναι πιθανό να αυξηθεί η εμπιστοσύνη στην κυβέρνηση και, συνεπώς, η εθελοντική φορολογική συμμόρφωση σε ατομικό, ομαδικό και κοινωνικό επίπεδο.

Σε σχέση με την ανταποδοτική δικαιοσύνη, οι αδικαιολόγητοι και παρεμβατικοί έλεγχοι και οι άδικες ποινές οδηγούν σε αρνητική στάση απέναντι στην εφορία και τους φόρους γενικότερα (Kogler et al., 2015). Έτσι, οι δυσμενείς αντιλήψεις περί ανταποδοτικής δικαιοσύνης θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε αυξημένη δυσπιστία και, κατά συνέπεια, σε αυξημένη μη συμμόρφωση με τους φόρους. Παρόλο που η έρευνα στον τομέα της δικαιοσύνης δεν έχει δώσει πάντοτε συνεπή στοιχεία για τον αντίκτυπο των αντιλήψεων περί δικαιοσύνης στη φορολογική συμμόρφωση, η αντιλαμβανόμενη δικαιοσύνη θα μπορούσε να αυξήσει την εθελοντική φορολογική συμμόρφωση. Στο παρόν πλαίσιο, η αντιλαμβανόμενη δικαιοσύνη συνδέεται με τη διάσταση της εμπιστοσύνης, διότι η δίκαιη μεταχείριση των φορολογουμένων (δηλαδή η διανεμητική και η διαδικαστική δικαιοσύνη) συμβάλλει στην οικοδόμηση και τη διατήρηση της εμπιστοσύνης. Η ανταποδοτική δικαιοσύνη συνδέεται με τη διάσταση

της εξουσίας, διότι εξαρτάται επίσης από τον εντοπισμό και την επιβολή προστίμων στους παραβάτες.

2.3. Φοροδιαφυγή

Η φοροδιαφυγή εξακολουθεί να απασχολεί πολλές κυβερνήσεις σε όλο τον κόσμο. Οι εκτιμήσεις της σκιάδους "παραοικονομίας" ως ποσοστό του ΑΕΠ σε διάφορες χώρες βοηθούν στην παροχή ενός μέτρου της φοροδιαφυγής. Η αναλογία αυτή είναι κατά μέσο όρο 20,2%, με τις Ηνωμένες Πολιτείες και την Ελβετία να βρίσκονται στο χαμηλότερο σημείο (8,7% και 8,3%, αντίστοιχα) και την Τουρκία και τη Βουλγαρία στο υψηλότερο σημείο (30,6% και 34,6%, αντίστοιχα) (Elgin & Schneider, 2013).

Οι αποφάσεις των φορολογουμένων να συμμορφωθούν ή να φοροδιαφύγουν επηρεάζονται από πολλούς παράγοντες χωρίς αυτό να σημαίνει ότι επηρεάζονται όλοι οι φορολογούμενοι με τον ίδιο τρόπο από αυτούς τους παράγοντες. Είναι σαφές ότι σε ορισμένες αποφάσεις εμπλέκεται κάποια μορφή οικονομικού ορθολογισμού - ορισμένοι φορολογούμενοι εξετάζουν τον κίνδυνο και την ανταμοιβή της μη συμμόρφωσης και βασίζουν τις αποφάσεις τους στα αναμενόμενα αποτελέσματα (Allingham & Sandmo, 1972). Ωστόσο, οι φορολογούμενοι δεν παρακινούνται πάντοτε από ορθολογισμό. Το φορολογικό ήθος είναι μια άλλη παράμετρος που μπορεί να εξηγήσει τη συμπεριφορά των φορολογουμένων στη φοροδιαφυγή. Εξηγεί επίσης γιατί τα ποσοστά συμμόρφωσης εξακολουθούν να είναι σχετικά υψηλά σε πολλές χώρες. Οι μελέτες ενσωματώνουν πλέον μεταβλητές και μοντέλα που δεν βασίζονται στο οικονομικό-ορθολογικό μοντέλο απόφασης για να εξηγήσουν γιατί οι φορολογούμενοι συμμορφώνονται (Bobek et al., 2007), και περισσότερες μελέτες αναλύουν διεθνείς βάσεις δεδομένων για να εξετάσουν τις διαφορές και τις ομοιότητες μεταξύ των χωρών. Τα τρέχοντα μοντέλα και οι μεταβλητές είναι αρκετά διαφορετικά και περιλαμβάνουν:

1. παράγοντες σε επίπεδο χώρας, όπως οι διαστάσεις του εθνικού πολιτισμού (Tsakumis et al., 2007)
2. μέτρα οικονομικής ευημερίας σε επίπεδο χώρας, όπως το κατά κεφαλήν ΑΕΠ και τάσεις πληθωρισμού και απασχόλησης (Porcano et al., 2011)
3. μέτρα των δημόσιων δαπανών σε επίπεδο χώρας, όπως οι δαπάνες της γενικής κυβέρνησης (Halla & Schneider, 2008)

4. μεταβλητές σε ατομικό επίπεδο, όπως η θρησκευτικότητα, η εμπιστοσύνη στην κυβέρνηση και το φορολογικό ήθος (Torgler, 2003)
5. τη σχέση ανταλλαγής μεταξύ πολιτών και κυβέρνησης από την άποψη του τι πληρώνουν οι πολίτες σε σχέση με το τι λαμβάνουν (Guth et al., 2005)
6. τις αντιλήψεις των φορολογουμένων για την ποιότητα της κυβέρνησης (Cullis & Lewis, 1997) και
7. ολόκληρη τη διαδικασία συμμόρφωσης (Torgler & Schneider, 2009).

Η σχέση μεταξύ φορολογικού ήθους και φοροδιαφυγής έχει επίσης διερευνηθεί συχνότερα. Τα αποτελέσματα δείχνουν μια ισχυρή αρνητική σχέση μεταξύ φορολογικού ήθους και φοροδιαφυγής - όσο μειώνεται το φορολογικό ήθος, τόσο αυξάνεται η φοροδιαφυγή, και το αποτέλεσμα αυτό έχει αποδειχθεί σε ανεπτυγμένες, υπό μετάβαση και αναπτυσσόμενες χώρες (Torgler, 2003). Έτσι, έχουν αναλυθεί παράγοντες που σχετίζονται με το φορολογικό ήθος και τα αποτελέσματα είναι κάπως συνεπή μεταξύ των χωρών (Torgler, 2003). Ομοίως, το φορολογικό ήθος και άλλες μεταβλητές που σχετίζονται με τη φοροδιαφυγή έχουν αναλυθεί ταυτόχρονα (Torgler & Schneider, 2009). Σε αυτές τις μελέτες, οι ερευνητές χρησιμοποιούν μια στατιστική ανάλυση που ονομάζεται πολλαπλή παλινδρόμηση για να δημιουργήσουν μια απλή εξίσωση που περιλαμβάνει διάφορες μεταβλητές. Στη συνέχεια προσθέτουν περισσότερες μεταβλητές για να δουν αν η εξίσωση εξακολουθεί να ισχύει. Οι ερευνητές ενδιαφέρονται συγκεκριμένα να κατανοήσουν τη σχέση μεταξύ της στάσης των ανθρώπων απέναντι στους φόρους (φορολογική ηθική) και της τάσης τους να επιδίδονται σε φοροδιαφυγή. Η υπόθεση που ελέγχουν είναι ότι υπάρχει σχέση μεταξύ του φορολογικού ήθους και της φοροδιαφυγής. Για να το ελέγξουν αυτό, θέλουν να δουν αν το φορολογικό ήθος παραμένει σταθερά σημαντικό σε όλες τις διαφορετικές εξισώσεις που δημιουργούν με τις πρόσθετες μεταβλητές. Ωστόσο, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι ακόμη και αν βρουν μια σταθερή σχέση μεταξύ φορολογικού ηθικού και φοροδιαφυγής, αυτό δεν αποδεικνύει μια άμεση σχέση αιτίου-αποτελέσματος. Υποδηλώνει απλώς ότι υπάρχει σύνδεση μεταξύ των δύο (Halla, 2011).

Η φοροδιαφυγή συμβαίνει όταν οι φορολογούμενοι δεν καταβάλλουν το αναμενόμενο ("καθορισμένο") μερίδιο των φόρων, δηλαδή, για τον ένα ή τον άλλο λόγο, δεν συμμορφώνονται με τους ισχύοντες φορολογικούς κανόνες και κανονισμούς. Πολλές μελέτες αναλύουν τη σχέση μεταξύ ποικίλων μεταβλητών και της φορολογικής συμμόρφωσης. Οι περισσότερες μεταβλητές που χρησιμοποιούνται στις αναλύσεις είναι μεταβλητές σε ατομικό επίπεδο (π.χ. ηλικία, τύπος απασχόλησης, φύλο,

οικογενειακή κατάσταση, θρησκευτικότητα, εμπιστοσύνη στην κυβέρνηση). Μόνο λίγες μελέτες χρησιμοποιούν μεταβλητές σε επίπεδο χώρας στα μοντέλα τους, ανεξάρτητα όμως από αυτό, όλες βρίσκουν τουλάχιστον μία μεταβλητή η οποία σχετίζεται σημαντικά με τη φοροδιαφυγή.

2.4. Φορολογική ηθική

Η φορολογική ηθική είναι το εγγενές κίνητρο για την καταβολή φόρων. Αντιπροσωπεύει την προθυμία ή την ηθική πεποίθηση του φορολογούμενου να πληρώνει φόρους και, ως εκ τούτου, να συνεισφέρει στην κοινωνία. Η φορολογική ηθική είναι η συλλογική ονομασία όλων των μη ορθολογικών παραγόντων και κινήτρων (όπως οι κοινωνικοί κανόνες, οι προσωπικές αξίες και διάφορες γνωστικές διαδικασίες) που επηρεάζουν έντονα την εκούσια συμμόρφωση ενός ατόμου με τους φορολογικούς νόμους. Αν και το φορολογικό ήθος έχει εσωτερικά κίνητρα, ο εξωτερικός κόσμος το επηρεάζει (Kornhauser, 2007). Η φορολογική ηθική συμβάλλει στην εξήγηση των λόγων για τους οποίους οι φορολογούμενοι συμμορφώνονται με τους φορολογικούς κανόνες και κανονισμούς, παρόλο που η οικονομική ανταμοιβή κινδύνου/απόδοσης της φοροδιαφυγής θα μπορούσε να ενισχύσει την οικονομική τους θέση. Αν και υπήρχαν σχετικά λίγες μελέτες που ασχολούνταν με το φορολογικό ήθος πριν από το 2000, ο αριθμός τους άρχισε να αυξάνεται το 2000 και από το 2006 υπάρχουν περισσότερες από 100 μελέτες ετησίως (Halla, 2011).

Αν και η φορολογική ηθική χρησιμοποιείται συνήθως ως μια ενιαία έννοια, μπορεί να θεωρηθεί με μεγαλύτερη ακρίβεια ως ένα σύνολο υποκείμενων κινήτρων για τη φορολογική συμμόρφωση. Ο προσδιορισμός των διαύλων μέσω των οποίων λειτουργεί η φορολογική ηθική είναι σημαντικός τόσο για την κατανόηση των ατομικών προτιμήσεων όσο και για τον σχεδιασμό κατάλληλων πολιτικών αντιδράσεων. Οι πέντε κατηγορίες μηχανισμών είναι: 1) τα εσωτερικά κίνητρα, τα οποία μπορούν να θεωρηθούν ως ένας πρόσθετος όρος στη συνάρτηση χρησιμότητας που αυξάνεται με το ποσό του φόρου που το άτομο αποφασίζει να πληρώσει (με, ενδεχομένως, ένα ασυνεχές ανοδικό άλμα για την καταβολή του απαιτούμενου ποσού), 2) η αμοιβαιότητα, στην οποία ένας πρόσθετος όρος χρησιμότητας για την πληρωμή φόρων εξαρτάται με κάποιο τρόπο από τη σχέση του ατόμου με το κράτος (για παράδειγμα, από τα δημόσια αγαθά που παρέχονται από το κράτος ή από τις αντιλήψεις

σχετικά με τη δικαιοσύνη του φορολογικού συστήματος), 3) επιδράσεις ομότιμων και κοινωνικές επιρροές, κατά τις οποίες ο πρόσθετος όρος χρησιμότητας για την καταβολή φόρων εξαρτάται από τις απόψεις ή τις συμπεριφορές άλλων ατόμων, 4) μακροπρόθεσμοι πολιτισμικοί παράγοντες που μπορεί να επηρεάσουν την προθυμία καταβολής φόρων, και 5) ατέλειες πληροφόρησης και αποκλίσεις από τη μεγιστοποίηση της χρησιμότητας (για παράδειγμα, τα άτομα μπορεί να αντιλαμβάνονται εσφαλμένα την πιθανότητα να εντοπιστούν να φοροδιαφεύγουν) (Luttmer & Singhal, 2014).

2.5. Σχετικές έρευνες

Πρόσφατες μελέτες διαπιστώνουν σταθερά ότι οι μεταβλητές που αφορούν τη θεσμική ποιότητα και την εθνική διακυβέρνηση (π.χ. πολιτικός κίνδυνος, γραφειοκρατική διαφθορά, νόμος και τάξη) και το φορολογικό ήθος συνδέονται με τη φοροδιαφυγή. Οι Feld και Frey (2007) περιγράφουν τη σχέση ανταλλαγής μεταξύ των φορολογουμένων και της κυβέρνησης ως ένα ψυχολογικό συμβόλαιο με το οποίο κάθε μέρος δίνει και παίρνει. Εάν οι φορολογούμενοι αντιλαμβάνονται τη σχέση ευνοϊκά, τότε είναι πιο πιθανό να συμμορφωθούν. Οι Feld και Frey (2007) διαπιστώνουν ότι η κυβερνητική πολιτική, η συμπεριφορά των φορολογικών αρχών και οι κυβερνητικοί θεσμοί επηρεάζουν τις αντιλήψεις των φορολογουμένων και συνεπώς την αντιλαμβανόμενη "δικαιοσύνη" του συμβολαίου. Οι Torgler και Schneider (2009) αναλύουν δεδομένα εντός της χώρας (Ελβετία) σε επίπεδο καντονιών. Διαπιστώνουν ότι η φοροδιαφυγή συσχετίζεται αρνητικά με το φορολογικό ηθικό και με τα μέτρα εθνικής διακυβέρνησης και θεσμικής ποιότητας. Αυτές οι μεταβλητές, καθώς και οι αντιλήψεις των ατόμων για την κυβέρνηση (π.χ. εμπιστοσύνη στην κυβέρνηση), συμβάλλουν στον καθορισμό της σχέσης ανταλλαγής που βιώνουν οι φορολογούμενοι με τις κυβερνήσεις τους. Παρέχουν επίσης ένα προμήνυμα για τις μελλοντικές προοπτικές. Όλα αυτά επηρεάζουν τις πεποιθήσεις, τις αξίες και τη συμπεριφορά των φορολογουμένων (συμπεριλαμβανομένου του φορολογικού ήθους και της φοροδιαφυγής).

Οι Alm και Torgler (2006) διαπιστώνουν ότι το φορολογικό ήθος διαφέρει σημαντικά και συστηματικά μεταξύ των χωρών (Ηνωμένες Πολιτείες και Δυτική Ευρώπη), επειδή οι χώρες παρουσιάζουν διαφορετικά επίπεδα πολιτικής και οικονομικής θεσμικής ποιότητας και δομής. Οι διαφορές αυτές επηρεάζουν τις

αντιλήψεις των πολιτών σχετικά με την εμπιστοσύνη στην κυβέρνηση, τις φορολογικές πληρωμές και την προσφορά δημόσιων αγαθών, οι οποίες επηρεάζουν το φορολογικό ηθικό. Ο Nerre (2008) σημειώνει ότι κάθε χώρα έχει τη δική της εθνική φορολογική κουλτούρα και την ορίζει ως το σύνολο όλων των αλληλοεπιδρώντων επίσημων και ανεπίσημων θεσμών που συνδέονται με το εθνικό φορολογικό σύστημα και την πρακτική εκτέλεσή του και είναι ιστορικά ενσωματωμένοι στην κουλτούρα της χώρας, συμπεριλαμβανομένων των εξαρτήσεων και των δεσμών που προκαλούνται από τη συνεχή αλληλεπίδρασή τους. Οι μελέτες αυτές δείχνουν ότι η φορολογική κουλτούρα επηρεάζει τη συμπεριφορά των φορολογουμένων.

Οι Martinez-Vazquez και Torgler (2009) διαπίστωσαν ότι η βελτίωση των κοινωνικοοικονομικών συνθηκών και του επιπέδου και της ποιότητας των δημόσιων υπηρεσιών αύξησε το φορολογικό ηθικό των Ισπανών. Οι φορολογούμενοι φαίνεται να αντέδρασαν θετικά στις αλλαγές της οικονομικής και φορολογικής πολιτικής και στις πρωτοβουλίες για τις δημόσιες δαπάνες που ενίσχυσαν τις θεσμικές δομές και φάνηκε να βελτιώνουν τις εισοδηματικές ευκαιρίες. Οι συνολικές επιπτώσεις των αλλαγών στην οικονομική πολιτική οδήγησαν σε υψηλότερο επίπεδο εμπιστοσύνης στην κυβέρνηση και σε αύξηση του φορολογικού ηθικού.

Οι Lago-Penas και Lago-Penas (2010) και Xin Li (2010) μελέτησαν τη σχέση μεταξύ της εθνοτικής ή γλωσσικής κλασματοποίησης μιας χώρας (ethnic or linguistic fractionalization, ELF) και του φορολογικού ήθους. Η ELF μπορεί να λειτουργήσει ως αιτιώδης μηχανισμός στο βαθμό που η εμπιστοσύνη δεν ταξιδεύει καλά πέρα από φυλετικές γραμμές. Η αυξημένη ELF μπορεί να καταστήσει την παροχή δημόσιων αγαθών λιγότερο αποτελεσματική και μπορεί να μειώσει τη συμμετοχή σε κοινωνικές δραστηριότητες και την εμπιστοσύνη. Οι Lago-Penas και Lago-Penas (2010) διαπιστώνουν ότι οι διακρατικές διαφορές στο φορολογικό ήθος δεν σχετίζονται με την ELF. Ωστόσο, ο Xin Li (2010) βρίσκει σημαντικά χαμηλότερο φορολογικό ήθος σε εθνοτικά ετερογενείς χώρες από ό,τι σε ομοιογενείς. Η επίσημη επίδραση της ετερογένειας μπορεί να οφείλεται στο χαμηλό επίπεδο φορολογικού ήθους ενός σχετικά μεγάλου μειονοτικού πληθυσμού και στη δυσμενή επίδραση του ELF στις στάσεις συμμόρφωσης της πλειοψηφικής ομάδας. Οι άνθρωποι είναι πιο πρόθυμοι να πληρώσουν φόρους για τη χρηματοδότηση ενός δημόσιου τομέα που ωφελεί τη δική τους ομάδα και είναι απρόθυμοι να αναλάβουν το οικονομικό κόστος για άλλες ομάδες. Έτσι, η ELF υπονομεύει το φορολογικό ήθος του κοινού διαβρώνοντας τον αλτρουισμό και την αίσθηση αμοιβαίας υποχρέωσης και αυξάνει την πιθανότητα μη συμμόρφωσης.

Ο Halla (2011) σημειώνει ότι το φορολογικό ήθος επηρεάζεται από πολλαπλές συνιστώσες και ότι ένα μέρος του φορολογικού ήθους κληρονομείται από τους γονείς/συγγενείς του ατόμου. Το κληρονομικό μέρος του φορολογικού ήθους δεν επηρεάζεται από το τρέχον οικονομικό και θεσμικό περιβάλλον. Διαπιστώνει ότι το φορολογικό ήθος των Αμερικανών δεύτερης γενιάς επηρεάζεται κυρίως και σημαντικά από τη χώρα καταγωγής των προγόνων τους. Υπάρχει επίδραση των κληρονομούμενων ηθικών αξιών, δηλαδή μια διαγενεακή μετάδοση του φορολογικού ήθους. Καταλήγει στο συμπέρασμα ότι το φορολογικό ήθος επηρεάζει αιτιωδώς τη φορολογική συμμόρφωση. Το φορολογικό ήθος δεν κληρονομείται με γενετική έννοια αλλά με τρόπο μετάδοσης π.χ. οι στάσεις των γονέων/συγγενών επηρεάζουν τις στάσεις/κοινωνικές συμπεριφορές των παιδιών τους, όπως και το συνολικό κοινωνικό/πολιτισμικό περιβάλλον.

Ορισμένες μελέτες χρησιμοποιούν πιο συγκεντρωτικά μέτρα για την ανάλυση της φοροδιαφυγής. Οι μεταβλητές είναι μετρήσεις σε επίπεδο χώρας σε αντίθεση με μετρήσεις σε ατομικό επίπεδο. Η συμπερίληψη των συγκεντρωτικών μέτρων παρέχει πρόσθετους περιβαλλοντικούς παράγοντες του περιβάλλοντος φορολογικής συμμόρφωσης. Δηλαδή, τα άτομα βιώνουν τα γεγονότα ξεχωριστά, αλλά πολλαπλά γεγονότα συνδυάζονται για να παρέχουν συνολικές εμπειρίες και αυτές οι συνολικές εμπειρίες επηρεάζουν τη συμπεριφορά των φορολογουμένων (Porcano et al., 2011). Οι μετρήσεις σε επίπεδο χώρας παρέχουν μέτρα των συνολικών εμπειριών που συμβάλλουν στη διαμόρφωση της συμπεριφοράς.

Οι Tsakumis και συν. (2007) ανέλυσαν τη σχέση μεταξύ τεσσάρων μεταβλητών σε επίπεδο χώρας και της φοροδιαφυγής. Χρησιμοποίησαν έναν διευρυμένο ορισμό της κουλτούρας με βάση τις εθνικές πολιτισμικές διαστάσεις του Hofstede (1980) (ατομικισμός - individualism IND = Ο ατομικισμός, μπορεί να οριστεί ως η προτίμηση για ένα χαλαρά δεμένο κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο τα άτομα αναμένεται να φροντίζουν μόνο τον εαυτό τους και τις άμεσες οικογένειές τους, αρρενωπότητα - masculinity MASC = Η αρρενωπότητα αντιπροσωπεύει μια προτίμηση στην κοινωνία για τα επιτεύγματα, τον ηρωισμό, τη διεκδικητικότητα και τις υλικές ανταμοιβές για την επιτυχία και η κοινωνία στο σύνολό της είναι πιο ανταγωνιστική, απόσταση ισχύος - power distance PD = Εκφράζει το βαθμό στον οποίο τα λιγότερο ισχυρά μέλη μιας κοινωνίας αποδέχονται και αναμένουν ότι η εξουσία κατανέμεται άνισα, και αποφυγή αβεβαιότητας - uncertainty avoidance UA = Εκφράζει το βαθμό στον οποίο τα μέλη μιας κοινωνίας αισθάνονται άβολα με την αβεβαιότητα και την ασάφεια [Hofstede

Insights, 2023]) και διαπιστώνουν ότι και οι τέσσερις διαστάσεις συνδέονται σημαντικά με τη φοροδιαφυγή. Ο Richardson (2008) βρίσκει ότι η αποφυγή αβεβαιότητας (UA) συσχετίζεται σημαντικά με τέσσερις πτυχές ενός φορολογικού συστήματος (ισότητα, ουδετερότητα, απλότητα και ορατότητα) και ο ατομικισμός (IND) και η απόσταση ισχύος (PD) με τρεις πτυχές. Ο Richardson (2008) επεκτείνει την έρευνα των Tsakumis και συν. Εκτός από τις τέσσερις πολιτισμικές διαστάσεις, συμπεριέλαβε τρεις μεταβλητές σε ατομικό επίπεδο (αντίληψη της νομικής επιβολής, εμπιστοσύνη στην κυβέρνηση και θρησκευτικότητα) και βρίσκει ότι η αποφυγή αβεβαιότητας (UA), ο ατομικισμός (IND), η θρησκευτικότητα και η εμπιστοσύνη στην κυβέρνηση συνδέονται σημαντικά με τη φοροδιαφυγή. Σημειώνει τη σημασία του πολιτισμού στην επίδραση των φορολογικών συστημάτων, αλλά υποδηλώνει ότι η σχέση μεταξύ των τεσσάρων εθνικών πολιτισμικών μεταβλητών και της φοροδιαφυγής μπορεί να είναι ασταθής. Ο Deyneli (2014) διεξήγαγε μια παρόμοια μελέτη στην οποία το φορολογικό ήθος αντικατέστησε τη φοροδιαφυγή ως εξαρτημένο μέτρο ενδιαφέροντος και διαπίστωσε ότι οι πολιτισμικές διαστάσεις επηρεάζουν τη στάση του φορολογικού ήθους.

Οι Barone και Mocetti (2011) σημειώνουν ότι οι περισσότερες μελέτες χρησιμοποιούν μικροδεδομένα (π.χ., εμπιστοσύνη στην κυβέρνηση), τα οποία προέρχονται κυρίως από την Παγκόσμια Έρευνα Αξιών, και ότι ο κύριος περιορισμός αυτών των μελετών είναι ότι γενικά βασίζουν τα συμπεράσματά τους σε διασταυρούμενα ατομικά δεδομένα τόσο για το φορολογικό ήθος όσο και για τα μικροδεδομένα που επιλέγονται για τα μοντέλα τους. Η συσχέτιση που διαπιστώθηκε ενδέχεται να υπονομεύεται από ορισμένες άλλες μεταβλητές σε ατομικό επίπεδο που παραλείπονται στα μοντέλα τους. Αναλύουν τις επιδράσεις μιας μεταβλητής σε κυβερνητικό επίπεδο (αποτελεσματικότητα των δημόσιων δαπανών) στο φορολογικό ηθικό. Εάν το φορολογικό ηθικό επηρεάζει τη φοροδιαφυγή, τότε τα αποτελέσματά τους δείχνουν επίσης την επίδραση της αποτελεσματικότητας των δημόσιων δαπανών στη φοροδιαφυγή. Το φορολογικό ήθος επηρεάζει τη φοροδιαφυγή εν μέρει στο βαθμό που οι ηθικοί και κοινωνικοί κανόνες συμμόρφωσης επηρεάζουν τις πεποιθήσεις και τις συμπεριφορές των ατόμων.

Οι Barone και Mocetti (2011) διαπίστωσαν ότι η αναποτελεσματικότητα των δημόσιων δαπανών επηρεάζει αρνητικά το φορολογικό φρόνημα των πολιτών. Συνεπώς, η αποτελεσματικότητα των δαπανών συμβάλλει στην αύξηση της ροπής των πολιτών να πληρώνουν φόρους. Η αρνητική επίδραση της αναποτελεσματικότητας

είναι μεγαλύτερη εάν το επίπεδο των δημόσιων δαπανών είναι χαμηλότερο. Οι πολίτες που αντιμετωπίζονται με ένα υψηλότερο επίπεδο δημόσιων δαπανών είναι περισσότερο ικανοποιημένοι από τη φορολογική ανταλλαγή και επομένως ανησυχούν λιγότερο για την αναποτελεσματικότητα των δαπανών, ενώ οι πολίτες που λαμβάνουν ένα χαμηλότερο επίπεδο δημόσιων δαπανών είναι πιθανότερο να έχουν δυσαρέσκεια, επειδή θεωρούν την ποιότητα των αγαθών και υπηρεσιών ανεπαρκή δεδομένου του επιπέδου των δαπανών. Εάν το φορολογικό ηθικό επηρεάζει τη συμπεριφορά φορολογικής συμμόρφωσης, τότε τα αποτελέσματά τους υποδηλώνουν ότι ο αντίκτυπος αυτών των θεσμών στη φορολογική συμμόρφωση είναι έμμεσος (μέσω των επιπτώσεών τους στο φορολογικό ηθικό) και ενδεχομένως άμεσος.

Οι Porcano και συν. (2011) διερευνούν τη σχέση μεταξύ της φοροδιαφυγής, των τεσσάρων πολιτισμικών μεταβλητών (ατομικισμός, αρρενωπότητα, απόσταση ισχύος και αποφυγή αβεβαιότητας) και τεσσάρων μετρήσεων σε επίπεδο χώρας (μακροοικονομικό περιβάλλον, μικροοικονομικό περιβάλλον, ποιότητα των δημόσιων οργανισμών και τεχνολογικό επίπεδο), οι οποίες συνολικά παρέχουν συνολικές μετρήσεις της ποιότητας της κυβέρνησης, της οικονομικής ευημερίας και βιωσιμότητας και του συνολικού περιβάλλοντος. Οι τέσσερις τελευταίες μετρήσεις προέρχονται από στοιχεία του Παγκόσμιου Οικονομικού Φόρουμ και συγκεκριμένα παρέχουν μετρήσεις για το μακροοικονομικό περιβάλλον (Macroeconomic environment, MA), το μικροοικονομικό περιβάλλον (Microeconomic environment, MI), την ποιότητα των δημόσιων οργανισμών (Public institutions, PI) και το τεχνολογικό επίπεδο (Technological information, TI). Διαπιστώνουν ότι το μικροοικονομικό περιβάλλον (MI), η αρρενωπότητα (MASC), η απόσταση ισχύος (PD) και η αποφυγή αβεβαιότητας (UA) συνδέονται σημαντικά με τη φοροδιαφυγή. Το επίπεδο ανάπτυξης μιας χώρας σχετίζεται επίσης σημαντικά με τη φοροδιαφυγή και τα ξεχωριστά μοντέλα για τις αναπτυγμένες έναντι των αναπτυσσόμενων χωρών έχουν κάποιες ομοιότητες και κάποιες διαφορές.

Ένα κοινό στοιχείο των μελετών που αναφέρθηκαν προηγουμένως είναι ότι το άθροισμα όλων των κυβερνητικών θεσμών, των προγραμμάτων, των διοικητικών υπαλλήλων, του περιβάλλοντος και της κουλτούρας του ατόμου συνδυάζονται για να δημιουργήσουν μια εμπειρία που επηρεάζει άμεσα και έμμεσα τους πολίτες και τις αντιλήψεις τους για το μέλλον. Αυτές οι αντιλήψεις επηρεάζουν τη φορολογική τους συμπεριφορά.

2.6. Εκπαίδευση και φορολογική συμμόρφωση

Παρά τον μεγάλο αριθμό μελετών που αναλύουν τους καθοριστικούς παράγοντες της φορολογικής συμμόρφωσης και του φορολογικού ήθους, καμία από αυτές δεν έχει επικεντρωθεί διεξοδικά στο ρόλο της εκπαίδευσης στη διαμόρφωση του φορολογικού ήθους. Όσα είναι γνωστά σχετικά με την επίδραση της εκπαίδευσης στη φορολογική συμμόρφωση προέρχονται από ερωτηματολόγια μαθητών, στοιχεία ερευνών ανά χώρα ή μελέτες που περιλαμβάνουν την εκπαίδευση ως έναν επιπλέον έλεγχο. Οι περιορισμοί αυτών των μελετών είναι ότι έχουν βασιστεί είτε σε περιορισμένο αριθμό ερωτηματολογίων φοιτητών είτε σε έρευνες για συγκεκριμένες χώρες. Επιπλέον, οι μελέτες που συμπεριέλαβαν την εκπαίδευση απλώς ως έναν περαιτέρω κοινωνικοοικονομικό έλεγχο δεν έχουν καταλήξει σε ομόφωνα αποτελέσματα όσον αφορά την επίδρασή της στο φορολογικό ήθος. Όσον αφορά τα αποτελέσματα που προέκυψαν από μελέτες που βασίστηκαν σε ερωτηματολόγια φοιτητών, οι Chan και συν. (2000) αναλύουν τις απαντήσεις 157 φοιτητών από δύο πανεπιστήμια, το ένα στις ΗΠΑ και το άλλο στο Χονγκ Κονγκ. Παρατηρούν αρνητική σχέση μεταξύ του μορφωτικού επιπέδου και της φορολογικής συμμόρφωσης. Οι McGee και συν. (2012) συγκρίνουν έρευνες φοιτητών από έξι χώρες και λαμβάνουν μικτά αποτελέσματα όσον αφορά τη σχέση μεταξύ εκπαίδευσης και φορολογικής συμμόρφωσης. Στη Βραζιλία, τη Ρωσία και την Κίνα τα άτομα με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο αντιτίθενται περισσότερο στη φοροδιαφυγή, ενώ στην Ινδία και τις ΗΠΑ τα άτομα με υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο παρουσιάζουν υψηλότερο φορολογικό ήθος. Αντίθετα, στη Γερμανία, τα άτομα με μεσαίο μορφωτικό επίπεδο είναι εκείνα που εμφανίζουν τα χαμηλότερα επίπεδα φορολογικής συμμόρφωσης. Τέλος, οι Ahmed και Braithwaite (2005) πραγματοποίησαν έρευνα σε 447 αποφοίτους της Αυστραλίας και διαπιστώνουν ότι ο τρόπος χρηματοδότησης της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης επηρεάζει το επακόλουθο φορολογικό ήθος των πιο μορφωμένων.

Η επιρροή της εκπαίδευσης στο φορολογικό ήθος έχει επίσης αναλυθεί με τη χρήση δεδομένων έρευνας ανά χώρα. Για την Ολλανδία, οι Groot και van den Brink (2010) εξέτασαν ένα σύνολο δεδομένων έρευνας από το 1996 σχετικά με την εγκληματική συμπεριφορά για να αναλύσουν τις επιδράσεις της εκπαίδευσης στις παραβάσεις και τα εγκλήματα που διαπράττονται. Μεταξύ άλλων αποτελεσμάτων, διαπιστώνουν ότι μεταξύ των 2951 ερωτηθέντων της έρευνας η πιθανότητα διάπραξης

φορολογικής απάτης αυξάνεται με τα έτη εκπαίδευσης. Το αντίθετο αποτέλεσμα προκύπτει από τους Garcia και συν. (2012) οι οποίοι χρησιμοποιούν ισπανικά δεδομένα από έρευνα του 2007 που βασίζεται σε 1329 παρατηρήσεις για να αναλύσουν τη σχέση μεταξύ του φύλου και του φορολογικού ήθους. Διαπιστώνουν ότι το επίπεδο εκπαίδευσης γενικά και η γνώση των φορολογικών κανόνων ειδικότερα είναι σημαντικοί προσδιοριστικοί παράγοντες της δηλωμένης στάσης του ατόμου απέναντι στην απάτη. Στην περίπτωση της εκπαίδευσης, διαπιστώνουν ότι η ατομική στάση απέναντι στην απάτη αυξάνεται με το μορφωτικό επίπεδο.

Τέλος, η εκπαίδευση έχει χρησιμοποιηθεί ως κοινωνικοοικονομικός έλεγχος σε πολυάριθμες μελέτες για την εξήγηση του φορολογικού ήθους. Μελέτες που εντοπίζουν θετική σχέση μεταξύ της εκπαίδευσης και του φορολογικού ήθους είναι, για παράδειγμα:

- ο Torgler (2005), ο οποίος ανέλυσε τη σχέση μεταξύ άμεσης δημοκρατίας και φορολογικού ήθους για την Ελβετία,
- οι Konrad και Qari (2012), οι οποίοι διερεύνησαν τη σχέση μεταξύ πατριωτισμού και φορολογικού ήθους
- Torgler και συν. (2008), οι οποίοι διερευνούν την επίδραση του φορολογικού ήθους στη φορολογική συμμόρφωση για τις ΗΠΑ και την Τουρκία
- και ο Torgler (2012), ο οποίος διερεύνησε τις διαφορές στο φορολογικό ήθος σε 10 χώρες της Ανατολικής Ευρώπης.

Η ανασκόπηση της βιβλιογραφίας δείχνει ότι ενώ το μορφωτικό επίπεδο έχει συμπεριληφθεί σε διάφορες μελέτες ως επεξηγηματική μεταβλητή ελέγχου, η θεμελιώδης επιρροή του στη συμπεριφορά φορολογικής συμμόρφωσης έχει αγνοηθεί πλήρως. Το γεγονός αυτό προκαλεί έκπληξη, καθώς είναι γνωστό από πολυάριθμες μελέτες στους τομείς των ψυχολογικών και πολιτικών επιστημών ότι το επίπεδο εκπαίδευσης αποτελεί σημαντικό παράγοντα που κατευθύνει τη συμπεριφορά των ατόμων όσον αφορά τις κοινωνικές αξίες, τις πολιτικές στάσεις και τη γενική αξιολόγηση των δημόσιων υποθέσεων. Υπάρχουν δύο βασικοί λόγοι για τους οποίους το μορφωτικό επίπεδο πρέπει να επηρεάζει σημαντικά τη συμπεριφορά φορολογικής συμμόρφωσης. Πρώτον, το υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο αποτελεί δείκτη υψηλότερων γνωστικών ικανοτήτων οι οποίες είναι απαραίτητες για την κατανόηση της λειτουργίας των σύγχρονων κρατών πρόνοιας και της σχέσης μεταξύ των γενικών (έμμεσων) παροχών τους και της φορολογικής συμμόρφωσης των ατόμων. Για παράδειγμα, ο Lewis (1982) και οι Niemirowski και συν. (2003) διαπιστώνουν ότι η

απόκτηση ενός συγκεκριμένου μορφωτικού επιπέδου αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για την κατανόηση των φορολογικών νόμων, η οποία με τη σειρά της είναι σημαντική για τη δημιουργία εμπιστοσύνης στις αρχές. Δεύτερον, οι πληροφορίες από τα μέσα ενημέρωσης αποτελούν βασικό παράγοντα για τη διαμόρφωση της αξιολόγησης των πολιτών σχετικά με τις κυβερνητικές επιδόσεις (Norris, 2000) και η εκπαίδευση είναι υψίστης σημασίας για την επεξεργασία αυτών των πληροφοριών.

Όπως διατυπώθηκε από τους Sniderman και συν. (1993), οι πολίτες απέκτησαν μέσω της επίσημης εκπαίδευσης όχι απλώς τις σχετικές πληροφορίες που χρειάζονταν για να σκεφτούν σχετικά με τις πολιτικές επιλογές, αλλά, πιο θεμελιωδώς, την ικανότητα να χειρίζονται αποτελεσματικά τις πληροφορίες και να τις συλλέγουν αποτελεσματικά μετά την αποχώρησή τους από το σχολείο. Έτσι, η θεωρία του χάσματος γνώσης που προτάθηκε από τους Tichenor και συν. (1970) αναφέρει ότι το υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο οδηγεί σε μεγαλύτερη απόκτηση γνώσης από τις ειδήσεις, γεγονός που συνεπάγεται ότι οι πιο μορφωμένοι πολίτες είναι καλύτερα ενημερωμένοι ακόμη και όταν όλοι οι πολίτες εκτίθενται στις ίδιες ακριβώς πληροφορίες. Οι Eveland και Scheufele (2000) δείχνουν ότι αυτό το χάσμα γνώσεων μεταξύ των χαμηλά και των υψηλά μορφωμένων γίνεται ακόμη μεγαλύτερο μεταξύ των χρηστών ελαφρών μέσων ενημέρωσης. Στο ίδιο πνεύμα, οι Price και Zaller (1993) υποστήριξαν ότι η προηγούμενη γνώση αποτελεί βασικό παράγοντα για την αξιολόγηση των νέων πληροφοριών. Επιπλέον, έχει αποδειχθεί ότι οι πιο μορφωμένοι δίνουν μεγαλύτερη προσοχή στα πολιτικά μέσα μαζικής ενημέρωσης (Freedman & Goldstein, 1999) και γενικά τείνουν λιγότερο να τηρούν παθητική στάση απέναντι στα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Για παράδειγμα, οι Johnson και Kaye (2003) χρησιμοποιούν στοιχεία έρευνας που συγκεντρώθηκαν στο πλαίσιο των προεδρικών εκλογών στις ΗΠΑ το 1996 και το 2000 και διαπιστώνουν ότι ο χρόνος αναζήτησης πολιτικών πληροφοριών στο διαδίκτυο συνδέεται θετικά με το μορφωτικό επίπεδο. Τέλος, η εκπαίδευση κινητοποιεί επίσης το γενικότερο ενδιαφέρον για τις δημόσιες υποθέσεις και την εμπλοκή των πολιτών στο βαθμό που οι πιο μορφωμένοι είναι πιο επιρρεπείς στο να είναι πολιτικά ενεργοί (Dalton, 2005).

Κεφάλαιο 3ο: Θεωρητικό υπόβαθρο

3.1. Ο ρόλος της φορολογικής εκπαίδευσης

Η φορολογική εκπαίδευση ορίζεται ως διαδικασία διδασκαλίας και μάθησης και ως μέσο δημοκρατικής πρωτοπορίας. Ο ρόλος της είναι η ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής μέσω της οικοδόμησης ενός συλλογικού και συμμετοχικού προβληματισμού σχετικά με τον κοινωνικό και οικονομικό ρόλο της φορολογίας. Θα πρέπει επίσης να αντιπροσωπεύει μια αποτελεσματική διαχείριση των δημόσιων πόρων και να οδηγεί σε μια σχέση εμπιστοσύνης μεταξύ κράτους και πολίτη. Η εκπαίδευση των φορολογουμένων θεωρείται επίσης ως η γέφυρα που συνδέει τη φιλοδοξία της φορολογικής διοίκησης και των πολιτών και ταυτόχρονα είναι σε θέση να μετασχηματίσει τη φορολογική κουλτούρα μιας χώρας. Η καθιέρωση της φορολογικής εκπαίδευσης είναι πολύ σημαντική για την υποστήριξη οποιουδήποτε φορολογικού συστήματος, δεδομένου ότι συμβάλλει στη διασφάλιση υψηλής εθελοντικής φορολογικής συμμόρφωσης και επαρκούς είσπραξης φόρων μιας χώρας (Othman, Ismail & Nawawi, 2020). Σύμφωνα με τον Kornhauser (2022) η εκπαίδευση μπορεί να ενισχύσει πρότυπα που συσχετίζονται θετικά με τη φορολογική συμμόρφωση, όπως η εντιμότητα, η ηθική, η εθνική υπερηφάνεια, το ενδιαφέρον για τους άλλους και η δικαιοσύνη. Αυτό συνάδει με τον στόχο της εκπαίδευσης των φορολογουμένων που προτείνει ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης, ο οποίος στοχεύει στην ενίσχυση στάσεων δέσμευσης για το κοινό καλό, δίνοντας έμφαση στην κοινωνική αξία του φόρου και στη σύνδεσή του με τις δημόσιες δαπάνες (OECD, 2021).

Προηγούμενες μελέτες δείχνουν ότι η φορολογική εκπαίδευση είναι σε θέση να επηρεάσει τη στάση των φορολογουμένων ως προς τη συμπεριφορά φορολογικής συμμόρφωσης, καθώς είναι σε θέση να τους βοηθήσει στην καλύτερη κατανόηση του φορολογικού συστήματος (Eriksen & Fallan, 1996). Μια άλλη διαπίστωση δείχνει ότι με την εύλογη κατανόηση των φορολογικών νόμων, τα άτομα είναι πιο πρόθυμα να σεβαστούν το φορολογικό σύστημα και να γίνουν πιο φορολογικά συμμορφούμενα (Kasipillai, Norhani & Amran, 2003). Αντίθετα, η έλλειψη κατανόησης των φορολογικών νόμων προκαλεί μη συμμόρφωση με τους φορολογικούς νόμους ή

φοροδιαφυγή, η οποία αργότερα έχει ως αποτέλεσμα η κυβέρνηση να χάνει έσοδα και να μην είναι σε θέση να προσφέρει βασικές κοινωνικές υπηρεσίες στους πολίτες (Fatoki, 2014).

Η φορολογική διοίκηση μιας χώρας θεωρείται ότι είναι ο κύριος φορέας φορολογικής εκπαίδευσης, καθώς έχει την ευθύνη να εκπαιδεύσει το ευρύ κοινό στο σύνολό του. Η φορολογική εκπαίδευση παρέχεται μέσω ηλεκτρονικών υπηρεσιών, ομιλιών, σεμιναρίων, εργαστηρίων, μονάδων υποστήριξης επιχειρήσεων και προγραμμάτων συνεργασίας με άλλους συναφείς φορείς, όπως οι φοροτεχνικοί και το Υπουργείο Παιδείας. Ωστόσο, αυτές οι μορφές φορολογικής εκπαίδευσης είναι άτυπες και όχι υποχρεωτικές για όλους τους πολίτες και προσφέρονται με βάση τις ανάγκες συγκεκριμένων τύπων φορολογουμένων. Κατά συνέπεια, δεν θα έχουν όλοι οι πολίτες την ίδια κατανόηση για τη λογική της καταβολής φόρων και, ως εκ τούτου, θα επηρεαστεί η ηθική τους στάση απέναντι στους φόρους. Αντίθετα, ένας επίσημος φοροτεχνικός παράγοντας θα ήταν ένας εξουσιοδοτημένος φορέας που είναι σε θέση να διασφαλίσει την υποχρεωτική φοροτεχνική εκπαίδευση μέσω μιας συστηματικής προσέγγισης του εθνικού προγράμματος σπουδών, εγκεκριμένου από την κυβέρνηση. Σύμφωνα με προηγούμενες μελέτες (Phillis et al., 2018), ο πιο αποτελεσματικός φορέας επίσημης φορολογικής εκπαίδευσης θα πρέπει να είναι τα σχολεία και τα ιδρύματα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Μέσω αυτής της επίσημης φορολογικής εκπαίδευσης, μπορούν να διαδοθούν συστηματικά δομημένες και τυποποιημένες φορολογικές γνώσεις. Για την καθιέρωση μιας επίσημης φορολογικής εκπαίδευσης, είναι ιδιαίτερα σημαντική η στενή συνεργασία μεταξύ της φορολογικής διοίκησης και του Υπουργείου Παιδείας (OECD, 2021).

Αρκετές χώρες, όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, η Σουηδία, η Φινλανδία, η Βρετανία και η Ιαπωνία, έχουν ξεκινήσει μια τέτοια συνεργασία προκειμένου να εξασφαλίσουν τη συνεχή βελτίωση της φορολογικής εκπαίδευσης και να διατηρήσουν επαρκή επίπεδα φορολογικής συμμόρφωσης (Joyner, 2009). Το πιο ανεπτυγμένο σύστημα φορολογικής εκπαίδευσης στον κόσμο αντιπροσωπεύεται από τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής. Μέσω του σχηματισμού της "Επιτροπής Διδακτικών Πόρων" από την Αμερικανική Ένωση Φορολογίας, οι εκπαιδευτές φορολογικής εκπαίδευσης υποστηρίζονται όσον αφορά τα διδακτικά και ερευνητικά έργα. Η Υπηρεσία Εσωτερικών Εσόδων και η Αμερικανική Φορολογική Αρχή έχουν επίσης αναπτύξει διαδραστικά εκπαιδευτικά πακέτα και εκπαιδευτικούς ιστότοπους για

μαθητές λυκείου ώστε να κατανοήσουν τις βασικές αρχές, τη λογική, τη φύση και τις συνέπειες των φόρων (Hite & Hasseldine, 2001).

Όλο και περισσότερο επιζητείται η παροχή εκπαίδευσης στους μαθητές σχετικά με τις αρχές του φορολογικού συστήματος της χώρας τους. Θεωρείται ότι η εκπαίδευση των μαθητών σχετικά με τη φορολογία θα τους επιτρέψει να έχουν βασικές γνώσεις για τις φορολογικές τους υποθέσεις, καθώς και να λαμβάνουν τεκμηριωμένες αποφάσεις σχετικά με τις φορολογικές τους υποθέσεις. Η αύξηση του επιπέδου των γνώσεων των φορολογουμένων σχετικά με τους φόρους θα οδηγήσει σε αύξηση της στάσης των φορολογουμένων σχετικά με τις φορολογικές τους υποθέσεις. Αυτό θα έχει ως αποτέλεσμα την αύξηση του επιπέδου του ποσοστού φορολογικής συμμόρφωσης της χώρας και τελικά θα οδηγήσει στη συνολική αύξηση των εσόδων της κυβέρνησης (Morgan, 2018).

Η εκπαίδευση των παιδιών και των εφήβων σε φορολογικά θέματα προσφέρει μια ευκαιρία για την οικοδόμηση του κοινωνικού συμβολαίου, βοηθώντας τα παιδιά να δουν την κοινωνική χρησιμότητα των φόρων, από τη χρήση τους για τη χρηματοδότηση δημόσιων υπηρεσιών και θεσμών όπως τα σχολεία, τα νοσοκομεία και την αστυνομία μέχρι την αναδιανεμητική τους λειτουργία. Στην πιο φιλόδοξη εκδοχή της, μπορεί να βοηθήσει τα παιδιά να αναγνωρίσουν όχι μόνο τα δικά τους δικαιώματα και τις δικές τους ευθύνες, αλλά και εκείνες του κράτους όσον αφορά τη διαφάνεια και τη λογοδοσία σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο δαπανώνται οι φόροι. Για παράδειγμα, στη Γουατεμάλα, το 2007 δημιουργήθηκε το Πρόγραμμα Εκπαίδευσης Φορολογικής Κουλτούρας για να διδάξει τη φορολογία ως θεμελιώδη πτυχή της ιδιότητας του πολίτη μεταξύ των κατοίκων της Γουατεμάλας (OECD, 2021).

Η ενσωμάτωση της φορολογίας στα σχολικά προγράμματα έχει τη δυνατότητα να προσεγγίσει (σχεδόν) όλους τους μελλοντικούς φορολογούμενους. Τα συστήματα σε επίπεδο πρωτοβάθμιας ή δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης μπορούν να στοχεύουν στην καθολική κάλυψη του σχολικού πληθυσμού. Για παράδειγμα, ο Μαυρίκιος εισήγαγε τη φορολογία στο πρόγραμμα σπουδών για τους μαθητές της 7ης και 8ης τάξης (ηλικίας 12-13 ετών), ενώ η Κένυα επέκτεινε το πρόγραμμα σχολικής προσέγγισης που επισημάνθηκε στην έκθεση του 2015, αρχίζοντας να ενσωματώνει τη φορολογία στο πρόγραμμα σπουδών των "μαθημάτων-φορέων", όπως η Ιστορία και οι Κοινωνικές Σπουδές. Ωστόσο, τέτοια ευρεία προγράμματα δεν είναι απλό να εφαρμοστούν, καθώς απαιτούν ισχυρές συμπράξεις και σημαντικούς πόρους. Απαιτείται αποτελεσματική συνεργασία μεταξύ των φορολογικών διοικήσεων και των υπουργείων Παιδείας

προκειμένου οι πρωτοβουλίες που βασίζονται στα σχολεία να αναπτυχθούν σε κλίμακα. Αρκετές χώρες (συμπεριλαμβανομένης της Κένυας και του Μαυρίκιου) τόνισαν τη συνεργασία με το υπουργείο Παιδείας (ή τον αντίστοιχο φορέα που είναι υπεύθυνος για τη ρύθμιση του περιεχομένου των προγραμμάτων σπουδών) ως ζωτικής σημασίας εταιρική σχέση. Αυτό είναι απαραίτητο για να μπορέσει η διδασκαλία της φορολογίας στα σχολεία να ξεπεράσει τις ad hoc συνεργασίες με μεμονωμένα σχολεία, να γίνει ευρέως διαδεδομένη και να ενσωματωθεί ως μέρος του τυπικού προγράμματος σπουδών (OECD, 2021).

3.2. Παραδείγματα εκπαιδευτικών δράσεων άλλων κρατών

Η Κένυα καθιέρωσε ένα πρόγραμμα προσέγγισης σχολείων το 2012. Το πρόγραμμα προέβλεπε ότι η Μονάδα Εκπαίδευσης Φορολογουμένων της Φορολογικής Αρχής της Κένυας θα επισκεπτόταν τα σχολεία παρέχοντας μαθήματα και διαλέξεις για τη φορολογία, καθώς και εκπαίδευση για τους μαθητές. Μέχρι το 2015, είχαν προσεγγιστεί πάνω από 25.000 μαθητές. Μετά την έκθεση του ΟΟΣΑ του 2015, το σύστημα συνέχισε να είναι επιτυχημένο και επεκτάθηκε. Οι προκλήσεις των περιορισμένων οικονομικών και ανθρώπινων πόρων είχαν ήδη εντοπιστεί. Η Μονάδα Εκπαίδευσης Φορολογουμένων συνειδητοποίησε την ανάγκη θέσπισης μιας πιο βιώσιμης μακροπρόθεσμης στρατηγικής για την αντιμετώπιση αυτού του προβλήματος, ενσωματώνοντας τη φορολογική εκπαίδευση στο πρόγραμμα σπουδών. Σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Ανάπτυξης Προγραμμάτων Σπουδών της Κένυας (KICD), βρίσκεται σε εξέλιξη η διαδικασία για την εισαγωγή της φορολογικής εκπαίδευσης σε μια σειρά από κύρια μαθήματα, συμπεριλαμβανομένων της γλώσσας, των μαθηματικών, της ιστορίας, της θρησκευτικής εκπαίδευσης και των κοινωνικών σπουδών. Η επέκταση ξεκίνησε με την 4η τάξη των δημοτικών σχολείων και θα επεκταθεί σε άλλες τάξεις εν ευθέτω χρόνο. Η εταιρική σχέση με το KICD υπήρξε ζωτικής σημασίας, επιτρέποντας μια κλίμακα και μια εμβέλεια για την πρωτοβουλία που θα ήταν αδύνατο να επιτύχει μόνη της η Μονάδα Εκπαίδευσης Φορολογουμένων (OECD, 2021).

Επίσης στην Αργεντινή, η αρχή εσόδων της Αργεντινής (AFIP) αποφάσισε να στοχεύσει στην ανάπτυξη της κατανόησης των μαθητών για τη φορολογία και το ρόλο της φορολογίας στην κοινωνία. Καθώς η AFIP ήθελε να διασφαλίσει τη συνέχεια του

προγράμματος, επιδιώχθηκε μια στενή συμμαχία με το εκπαιδευτικό σύστημα. Η προσέγγιση αυτή ήταν προκλητική, καθώς απαιτούσε τη δημιουργία διοργανικών ομάδων, τακτικές συναντήσεις με τους βασικούς παράγοντες του εκπαιδευτικού συστήματος, καθώς και συμφωνίες και συνεργασία με τις επαρχιακές κυβερνήσεις. Απαιτούσε επίσης σημαντικές επενδύσεις στη δημιουργία υλικού και, κυρίως, την κατάρτιση των εκπαιδευτικών, ώστε να μπορέσουν να γίνουν φορείς της αλλαγής και να καταστήσουν τον φόρο αναπόσπαστο μέρος της διδασκαλίας της ιδιότητας του πολίτη. Το πρόγραμμα θεωρείται επιτυχημένο, με μια εξωτερική αξιολόγηση από το Πανεπιστήμιο του Buenos Aires να διαπιστώνει υψηλή ικανοποίηση και διατήρηση των γνώσεων μεταξύ των συμμετεχόντων. Η επένδυση στην οικοδόμηση υποστήριξης μεταξύ πολλαπλών ιδρυμάτων παρείχε επίσης κάποια ανθεκτικότητα για το πρόγραμμα απέναντι σε αλλαγές στις προτεραιότητες της διοίκησης, καθώς άλλα ιδρύματα παρέμειναν δεσμευμένα. Το πρόγραμμα συνεχίζει να επεκτείνεται και οι πόροι περιλαμβάνονται πλέον στο Εθνικό Ινστιτούτο Επιμόρφωσης Εκπαιδευτικών του Υπουργείου Παιδείας, καθιστώντας τους διαθέσιμους σε όλους τους εκπαιδευτικούς. Οι ενέργειες αυτές επιτρέπουν την αλλαγή οπτικής απέναντι σε ένα θέμα που παραδοσιακά εξετάζονταν μόνο από τεχνικούς και εμπειρογνώμονες. Οι εκπαιδευτικοί ενεργούν ως φορείς αλλαγής, συμπεριλαμβάνοντας φορολογικά θέματα στα σχέδιά τους (OECD, 2021).

Αρκετές χώρες χρησιμοποιούν φορολογικούς υπαλλήλους για να παραδίδουν απευθείας μαθήματα στους μαθητές. Για παράδειγμα, στο Περού, την Ιαπωνία και τη Ζάμπια, φορολογικοί υπάλληλοι (που συχνά επιλέγονται μέσω αιτήσεων για εθελοντές) παρουσιάζονται απευθείας στα παιδιά, συμμετέχοντας σε συζητήσεις μαζί τους και συζητώντας το ρόλο των αποδείξεων στη συμμόρφωση. Ενώ αυτό δίνει στην φορολογική αρχή άμεσο έλεγχο του περιεχομένου, καθιστά πιο δύσκολη την εξασφάλιση της πρόσβασης, με αρκετές χώρες να υπογραμμίζουν τις προκλήσεις που προκύπτουν από τη συμφωνία των ωρών με τα σχολεία. Τα προγράμματα αυτά είναι επίσης συχνά περιορισμένης κλίμακας, καθώς απαιτούν από την αρχή εσόδων να παρέχει το προσωπικό. Ωστόσο, τα ίδια προγράμματα μπορούν να αποτελέσουν εφαλτήριο για την ένταξη της φορολογίας στο πρόγραμμα σπουδών. Μια άλλη εναλλακτική λύση που μπορεί να είναι λιγότερο απαιτητική σε πόρους θα ήταν να προσκαλεί η φορολογική διοίκηση τα παιδιά να την επισκεφθούν σε ημέρες ανοικτών θυρών, όπως συμβαίνει στην Ισπανία και τη Ρουμανία (OECD, 2021).

3.3. Η δευτεροβάθμια εκπαίδευση στην Ελλάδα

Η δευτεροβάθμια εκπαίδευση στην Ελλάδα χωρίζεται σε δύο κύκλους: την υποχρεωτική δευτεροβάθμια εκπαίδευση και τη μη-υποχρεωτική δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

- Η υποχρεωτική δευτεροβάθμια εκπαίδευση παρέχεται στο Γυμνάσιο, ημερήσιο και εσπερινό και είναι τριετούς διάρκειας
- Η δευτεροβάθμια μη-υποχρεωτική εκπαίδευση που ακολουθεί, διακρίνεται:
 1. Στη γενική που παρέχεται στα Γενικά Λύκεια (ΓΕΛ), ημερήσια ή εσπερινά, τριετούς φοίτησης.
 2. Στην επαγγελματική, η οποία παρέχεται:
 - στα Επαγγελματικά Λύκεια (ΕΠΑΛ), ημερήσια ή εσπερινά, τριετούς φοίτησης,
 - στις Επαγγελματικές Σχολές Κατάρτισης (ΕΣΚ), ημερήσιες ή εσπερινές, διετούς φοίτησης,
 - στις Επαγγελματικές Σχολές Μαθητείας του ΟΑΕΔ (ΕΠΑΣ ΟΑΕΔ), διετούς φοίτησης.

Ως απάντηση στην ανάγκη προσαρμογής στην ψηφιακή επανάσταση, εκπονείται σχέδιο που οδηγεί όλα τα σχολεία, χωρίς εξαιρέσεις, στην ψηφιακή εποχή. Δημιουργείται ισχυρό δίκτυο υποδομών στην υπηρεσία των Ελλήνων μαθητών ώστε οι μαθητές και των πιο απομακρυσμένων περιοχών, να μπορούν να έχουν τις ίδιες ευκαιρίες και τα ίδια μέσα όσον αφορά τα ψηφιακά μέσα. Το Υπουργείο Παιδείας ενέκρινε το πλαίσιο ποιότητας των προγραμμάτων σπουδών της επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης με την Υπουργική Απόφαση 26412/16-2-2017. Ως σκοπό έχει τη διασφάλιση της ποιότητας στην επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση (ΕΕΚ), ενώ παράλληλα συνάδει με το στρατηγικό πλαίσιο για την ευρωπαϊκή συνεργασία στους τομείς εκπαίδευσης και κατάρτισης. Με τον Νόμο 4763/2020 καθιερώνεται Εθνικό Σύστημα Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης (ΕΣΕΕΚ), το οποίο αναπτύσσεται στα επίπεδα τρία (3), τέσσερα (4) και πέντε (5) του Εθνικού Πλαισίου Προσόντων, κατ' αντιστοιχία με εκείνα του Ευρωπαϊκού Πλαισίου Προσόντων.

Σκοπός της γενικής υποχρεωτικής δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης που παρέχεται στο Γυμνάσιο, είναι να προωθήσει την ολόπλευρη ανάπτυξη των μαθητών σε σχέση με

τις δυνατότητες που έχουν στην ηλικία αυτή και τις αντίστοιχες απαιτήσεις της ζωής (νόμος 1566/1985). Ειδικότερα, το Γυμνάσιο βοηθά τους μαθητές μεταξύ άλλων:

- Να διευρύνουν το σύστημα αξιών τους και να προσανατολίζονται σε στόχους δημιουργικούς και πράξεις ανθρωπιστικές.
- Να συμπληρώνουν και να συνδυάζουν την κατάκτηση της γνώσης με τους ανάλογους κοινωνικούς προβληματισμούς.
- Να αντιμετωπίζουν με επιτυχία διάφορες καταστάσεις και να αναζητούν λύσεις των προβλημάτων της ζωής με υπευθυνότητα, μέσα σε κλίμα δημιουργικού διαλόγου και συλλογικής προσπάθειας.
- Να καλλιεργούν τη γλωσσική τους έκφραση, ώστε να διατυπώνουν τις σκέψεις τους στον προφορικό και γραπτό λόγο με σαφήνεια και ορθότητα.
- Να συνειδητοποιούν τις δυνατότητες, τις κλίσεις, τις δεξιότητες και τα ενδιαφέροντά τους.
- Να αποκτούν γνώση για τα διάφορα επαγγέλματα και να επιδιώκουν την παραπέρα βελτίωσή τους μέσα στο πλαίσιο της πολιτιστικής, κοινωνικής και οικονομικής ζωής.

Σκοπός της γενικής μη-υποχρεωτικής εκπαίδευσης που παρέχεται στο Γενικό Λύκειο (ΓΕΛ) (ημερήσιο και εσπερινό), σύμφωνα με το νόμο 4186/2013, είναι η βαθμιαία εμβάθυνση και εξειδίκευση στα επιμέρους γνωστικά αντικείμενα, αλλά και:

- Η παροχή γενικής παιδείας υψηλού επιπέδου, που συμβάλλει στην ισόρροπη γνωστική, συναισθηματική, πνευματική και σωματική ανάπτυξη όλων των μαθητών
- Η προαγωγή της κριτικής σκέψης, της πρωτοβουλίας, της δημιουργικότητας και των ικανοτήτων των μαθητών
- Η ανάπτυξη δεξιοτήτων εφαρμογής της γνώσης και επίλυσης προβλημάτων
- Η καλλιέργεια της εθνικής, θρησκευτικής και πολιτισμικής μας κληρονομιάς αλλά και η προετοιμασία των νέων για την κοινωνία των Ευρωπαίων πολιτών
- Ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της διαφορετικότητας και της πολιτισμικής ετερότητας στο πλαίσιο μιας πολυπολιτισμικής κοινωνίας
- Η ενδυνάμωση των αξιών της ελευθερίας, της δημοκρατίας, της συλλογικότητας και της αλληλεγγύης και η διαμόρφωση συνείδησης ενεργού πολίτη
- Η καλλιέργεια δεξιοτήτων που θα διευκολύνουν την πρόσβαση των μαθητών στην αγορά εργασίας.

- Η διασφάλιση της ισορροπίας στη σχολική ζωή ούτως ώστε οι μαθητές να έχουν τη δυνατότητα να συνδυάζουν τη γνώση, τον ελεύθερο χρόνο, τη δημιουργία και τη δυνατότητα να συμμετέχουν στην παραγωγή κοινών έργων στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής κοινότητας στην οποία μετέχουν.
- Η καλλιέργεια της ικανότητας κάθε ατόμου για κριτική προσέγγιση και η ανάπτυξη δεξιοτήτων αξιοποίησης των νέων τεχνολογιών πληροφορίας και επικοινωνιών (European Commission, n.d.).

3.3. Εργαλεία για τον οικονομικό αλφαριθμητισμό στο σχολείο

Μετά τη χρηματοπιστωτική κρίση του 2008, ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) ενίσχυσε την υποστήριξή του για την εισαγωγή του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού ως ικανότητα που διδάσκεται στα σχολεία και περισσότερα από 110 εκπαιδευτικά συστήματα ανταποκρίθηκαν θετικά στην έκκληση αυτή τα επόμενα χρόνια (OECD/INFE, 2015). Ωστόσο, οι διάφοροι ενδιαφερόμενοι φορείς δεν έχουν συμφωνήσει σε έναν ενιαίο ορισμό για το τι είναι, τι θα έπρεπε να είναι ή τι θα μπορούσε να είναι ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός (Davies, 2015). Η πρακτική εφαρμογή της εκπαίδευσης σε θέματα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού και βασικά μέρη της ερμηνείας των στόχων και των ορισμών, αφήνονται στους εκπαιδευτικούς. Προηγούμενες μελέτες έχουν περιγράψει τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς ως έχοντες ανεπαρκή χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό (Blue, Grootenboer, & Brimble, 2014), γεγονός που οδηγεί σε συχνές εκκλήσεις για περισσότερη ενδοϋπηρεσιακή κατάρτιση από εκπαιδευτικούς, ερευνητές και άλλους ενδιαφερόμενους φορείς.

Σε μια μελέτη που διεξήχθη από τους Sherraden, Johnson, Guo και Elliott (2011), εξετάστηκε ένα καινοτόμο τετραετές σχολικό πρόγραμμα οικονομικής εκπαίδευσης και αποταμίευσης, με την ονομασία "I Can Save" (ICS). Η μελέτη διερεύνησε τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά δεδομένα για να αναλύσει τα αποτελέσματα του προγράμματος στις οικονομικές γνώσεις. Τα παιδιά του δημοτικού σχολείου που είχαν συμμετάσχει σε αυτό το πρόγραμμα σημείωσαν σημαντικά υψηλότερη βαθμολογία σε ένα τεστ χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού, το οποίο έγινε στην τέταρτη τάξη, σε σχέση με μια ομάδα σύγκρισης στο ίδιο σχολείο. Τα αποτελέσματα αυτά ήταν ανεξάρτητα από την εκπαίδευση και το εισόδημα των

γονέων. Τα αποτελέσματα αυτής της μελέτης υποδηλώνουν ότι τα μικρά παιδιά αυξάνουν την οικονομική τους ικανότητα όταν έχουν πρόσβαση σε χρηματοοικονομική εκπαίδευση και όταν αυτή συνοδεύεται από συμμετοχή σε ουσιαστικές χρηματοοικονομικές υπηρεσίες. Οι εκπαιδευτικοί έχουν προτείνει ότι η χρηματοοικονομική εκπαίδευση θα βοηθήσει στην προετοιμασία των νέων να λαμβάνουν ορθές οικονομικές αποφάσεις σε μια οικονομία που γίνεται όλο και πιο πολύπλοκη (Lucey & Giannangelo, 2006). Ο Supon (2012) περιγράφει τη σημασία της διδασκαλίας του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού, προτείνοντας στρατηγικές διδασκαλίας για την εκπαίδευση σχετικά με τα χρήματα και επισημαίνοντας πηγές που σχετίζονται με τη διδασκαλία του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού. Σύμφωνα με τον Supon, μια λογική προσέγγιση για τη διδασκαλία των μαθητών σχετικά με τον οικονομικό αλφαριθμητισμό είναι η παροχή ποικίλων διδακτικών στρατηγικών.

Κεφάλαιο 4ο: Μεθοδολογία της έρευνας

Ο Kothari (2004) περιγράφει την έρευνα ως μια επιστημονική και συστηματική αναζήτηση σχετικών πληροφοριών για ένα συγκεκριμένο θέμα. Η έρευνα περιλαμβάνει επίσης τη δημιουργικότητα που ασκείται με συστηματικό τρόπο προκειμένου να βελτιωθεί η γνώση, η οποία αποτελείται από την ανθρώπινη γνώση, τον πολιτισμό και την κοινωνία, (OECD 2021). Αυτό σημαίνει ότι η έρευνα χρησιμοποιείται για τη διερεύνηση γεγονότων, την επαναβεβαίωση των αποτελεσμάτων προηγούμενων πειραμάτων, την παροχή λύσεων για υφιστάμενα ή νέα ζητήματα, την υποστήριξη θεωριών, καθώς και την προαγωγή νέων θεωριών. Επιπλέον, η έρευνα περιλαμβάνει την οικοδόμηση γνώσεων, τη διεξαγωγή πειραμάτων για να διαπιστωθεί η αιτία και το αποτέλεσμα κάποιου γεγονότος, καθώς και για να αποτελέσει τη βάση για περαιτέρω μελέτες. Στην παρούσα εργασία η μέθοδος που θα ακολουθηθεί είναι η ποσοτική μέθοδος με διαμοιρασμό ερωτηματολογίων.

4.1. Μέθοδος

Ο Williams (2011) περιγράφει την ερευνητική μεθοδολογία ως τα ολιστικά βήματα που χρησιμοποιεί ένας ερευνητής κατά την έναρξη μιας ερευνητικής εργασίας. Επομένως, μια ποσοτική ερευνητική μέθοδος ασχολείται με την ποσοτικοποίηση και την ανάλυση των μεταβλητών προκειμένου να προκύψουν αποτελέσματα. Περιλαμβάνει την αξιοποίηση και ανάλυση αριθμητικών δεδομένων με τη χρήση συγκεκριμένων στατιστικών τεχνικών για να απαντηθούν ερωτήματα όπως ποιος, πόσο, τι, πού, πότε, πόσοι και πώς. Επεξηγώντας αυτόν τον ορισμό, οι Aliaga και Gunderson (2002), περιγράφουν τις ποσοτικές μεθόδους έρευνας ως την εξήγηση ενός ζητήματος ή φαινομένου μέσω της συλλογής δεδομένων σε αριθμητική μορφή και της ανάλυσης με τη βοήθεια μαθηματικών μεθόδων- ιδίως της στατιστικής. Με βάση τον παραπάνω ορισμό, θα μπορούσε να συναχθεί ότι το πρώτο πράγμα με το οποίο ασχολείται μια έρευνα είναι η εξήγηση ενός ζητήματος. Στην προκειμένη περίπτωση το ζήτημα που εξετάζεται είναι η αποτελεσματικότητα του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ως προς τη διαμόρφωση φορολογικής συνείδησης των πολιτών.

Η δημοσκοπική έρευνα (survey research) σύμφωνα με τον Sukamolson, (2007) περιλαμβάνει τη χρήση επιστημονικής μεθόδου δειγματοληψίας με ένα σχεδιασμένο ερωτηματολόγιο για τη μέτρηση των χαρακτηριστικών ενός συγκεκριμένου πληθυσμού μέσω της χρήσης στατιστικών μεθόδων. Πιο συνοπτικά, ο Sukamolson, (2007) περιγράφει περαιτέρω την δημοσκόπηση ως μια μορφή ποσοτικής έρευνας που ασχολείται με τη δειγματοληψία ερωτηματολογίου, το σχεδιασμό ερωτηματολογίου, τη χορήγηση ερωτηματολογίου με σκοπό τη συλλογή πληροφοριών από την ομάδα/τον πληθυσμό που μελετάται και στη συνέχεια την ανάλυση για την καλύτερη κατανόηση της συμπεριφοράς/των χαρακτηριστικών τους.

Για τον σκοπό της παρούσας εργασίας, η ομάδα προς ανάλυση είναι οι προπτυχιακοί φοιτητές και το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήθηκε για την συλλογή των πληροφοριών είναι μία προσαρμογή του ερωτηματολογίου που δημιουργήθηκε από τους Morgan και Castelyn (2018) με την προσθήκη μιας ερώτησης από το ερωτηματολόγιο που δημιουργήθηκε από τη Διεύθυνση Φορολογικής Συμμόρφωσης της Ανεξάρτητης Αρχής Δημοσίων Εσόδων στο πλαίσιο της δράσης “Σχεδιασμός και ανάπτυξη εκπαιδευτικών επιμορφωτικών προγραμμάτων για την καλλιέργεια φορολογικής συνείδησης” του Επιχειρησιακού σχεδίου 2016.

4.2. Εργαλείο

Για τη συλλογή των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε ερωτηματολόγιο. Το ερωτηματολόγιο βασίστηκε στην έρευνα των Morgan και Castelyn (2018) καθώς και στην έρευνα της Διεύθυνσης Φορολογικής Συμμόρφωσης της Ανεξάρτητης Αρχής Δημοσίων Εσόδων η οποία διεξάχθηκε με στόχο τη συγκέντρωση δεδομένων τα οποία θα μπορούσαν να οδηγήσουν στην επιτυχημένη εισαγωγή συγκεκριμένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων στις δύο πρώτες εκπαιδευτικές βαθμίδες, στο πλαίσιο της δράσης “Σχεδιασμός και ανάπτυξη εκπαιδευτικών επιμορφωτικών προγραμμάτων για την καλλιέργεια φορολογικής συνείδησης” του Επιχειρησιακού σχεδίου 2016 της Ανεξάρτητης Αρχής Δημοσίων Εσόδων.

Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν να εκτιμηθεί σε γενικές γραμμές η έκθεση των συμμετεχόντων στο ελληνικό φορολογικό καθεστώς και η αντίστοιχη στάση τους απέναντι σε αυτό. Με τον τρόπο αυτό, η έρευνα επεδίωξε επίσης να εξακριβώσει κατά πόσον οι συμμετέχοντες θα θεωρούσαν χρήσιμη ή εφαρμόσιμη την επίσημη

φορολογική εκπαίδευση, κατά τη διάρκεια της φοίτησής τους στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, για τις μελλοντικές υποχρεώσεις τους ως φορολογούμενοι.

Το αρχικό ερωτηματολόγιο περιλάμβανε 26 ερωτήσεις (Morgan & Castelyn, 2018). Οι ερωτήσεις μειώθηκαν σε 24, προσαρμόστηκαν στα ελληνικά δεδομένα και προστέθηκε μία επιπλέον αυτούσια από την έρευνα της Διεύθυνσης Φορολογικής Συμμόρφωσης της Ανεξάρτητης Αρχής Δημοσίων Εσόδων (2016). Συνολικά το ερωτηματολόγιο της έρευνας απαρτίστηκε από 25 ερωτήσεις, οι οποίες εγκρίθηκαν από την επιβλέπουσα καθηγήτρια και επιλέχθηκαν με βάση την ικανότητά τους να αντιμετωπίζουν τις ακόλουθες συνιστώσες:

1. Προσωπικές και δημογραφικές πληροφορίες,
2. Προηγούμενη έκθεση στη φορολογική εκπαίδευση, όπως παρέχεται κατά τη διάρκεια της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης των συμμετεχόντων,
3. Γνώση της φορολογίας και σχετική στάση απέναντι στη φορολογική συμμόρφωση, ανάλογη με την αξιολόγηση των επιπέδων εμπιστοσύνης στην εκπλήρωση των προσωπικών φορολογικών υποχρεώσεων,
4. Αντίληψη σχετικά με την εισαγωγή της υποχρεωτικής φορολογικής εκπαίδευσης στο πρόγραμμα σπουδών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην Ελλάδα - και
5. Αντιλαμβανόμενοι τομείς σπουδαιότητας στον οικονομικό αλφαριθμητισμό.

Επίσης, προστέθηκαν δύο ενότητες που αφορούσαν τις πληροφορίες δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και τις πεποιθήσεις των φοιτητών για το ελληνικό φορολογικό σύστημα.

4.3. Δείγμα

Οι συμμετέχοντες σε αυτή τη μελέτη ήταν 52 Έλληνες φοιτητές από διάφορα πανεπιστήμια της Ελλάδας. Το δείγμα αποτελούνταν από άνδρες φοιτητές και γυναίκες φοιτήτριες ηλικίας 18 έως 27 ετών και άνω, που αντιπροσωπεύουν μια σειρά δημογραφικών χαρακτηριστικών. Οι συμμετέχοντες επιλέχθηκαν μέσω δειγματοληψίας διευκόλυνσης και η συμμετοχή τους ήταν εθελοντική.

4.4. Ερευνητικά ερωτήματα και υποθέσεις

Ερευνητικό Ερώτημα 1: Συμβάλλει η δευτεροβάθμια εκπαίδευση στην Ελλάδα στη διαμόρφωση φορολογικής συνείδησης των νέων;

Ερευνητική Υπόθεση 1: Η δευτεροβάθμια εκπαίδευση στην Ελλάδα δεν συμβάλλει σημαντικά στη διαμόρφωση φορολογικής συνείδησης στους νέους.

Ερευνητικό Ερώτημα 2: Ποιο είναι το επίπεδο φορολογικής συμμόρφωσης των νέων στην Ελλάδα και ποιοι παράγοντες σχετίζονται με τις γνώσεις τους σχετικά με τους φόρους και τη φορολογία;

Ερευνητική Υπόθεση 2: Το επίπεδο φορολογικής συμμόρφωσης μεταξύ των νέων στην Ελλάδα είναι χαμηλό και οι γνώσεις τους για τους φόρους και τη φορολογία δεν προέρχονται κυρίως από τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση αλλά από άλλες πηγές.

Ερευνητικό Ερώτημα 3: Ποιες είναι οι απόψεις των Ελλήνων φοιτητών για το φορολογικό σύστημα στην Ελλάδα και πώς η αντίληψή τους για το σύστημα σχετίζεται με τη φορολογική τους συμμόρφωση;

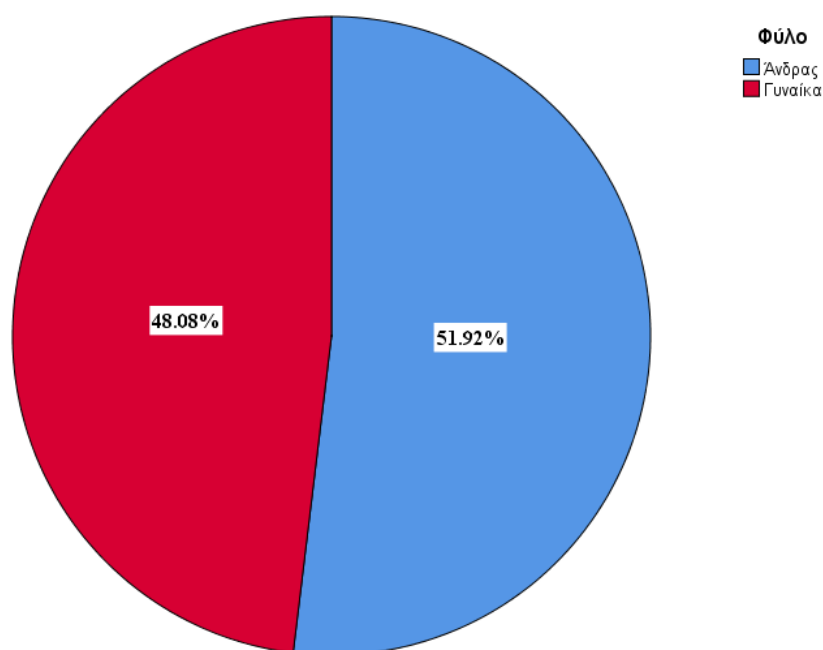
Ερευνητική Υπόθεση 3: Οι περισσότεροι Έλληνες φοιτητές έχουν άγνοια για το φορολογικό σύστημα στην Ελλάδα και αυτή η έλλειψη γνώσης συνδέεται με τη χαμηλή φορολογική συμμόρφωσή τους.

Κεφάλαιο 5ο: Ανάλυση των δεδομένων

Τα δεδομένα που συλλέχθηκαν αναλύθηκαν χρησιμοποιώντας τόσο περιγραφικές όσο και συμπερασματικές στατιστικές τεχνικές. Πραγματοποιήθηκε περιγραφική στατιστική ανάλυση για να συνοψιστούν και να περιγραφούν τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των συμμετεχόντων, καθώς και το επίπεδο φορολογικής τους γνώσης, η αντίληψη για το ελληνικό φορολογικό σύστημα και άλλες σχετικές μεταβλητές. Χρησιμοποιήθηκε συμπερασματική στατιστική ανάλυση για τον έλεγχο υποθέσεων, την εξέταση των σχέσεων μεταξύ των μεταβλητών και την απάντηση στα ερευνητικά ερωτήματα.

5.1. Περιγραφική στατιστική

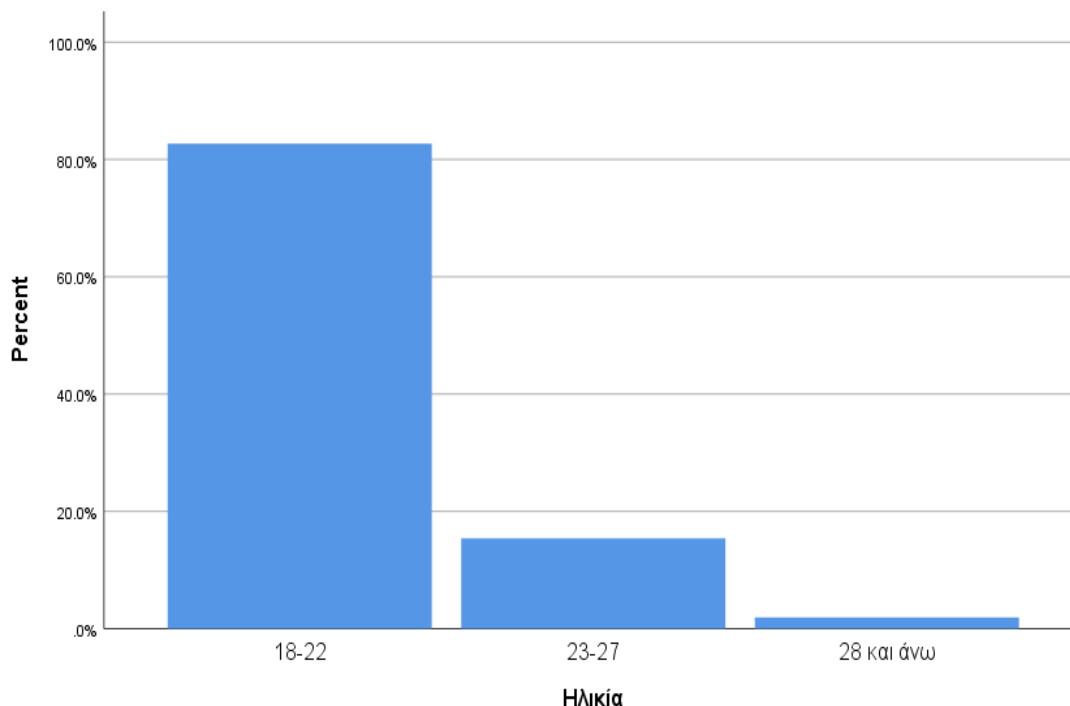
Υπολογίστηκαν οι συχνότητες και τα ποσοστά των απαντήσεων για κάθε κατηγορία φύλου (Ανδρας, Γυναίκα, Άλλο). Η πλειοψηφία των συμμετεχόντων ταυτίστηκε ως Ανδρας (51,9%), ενώ το 48,1% ως Γυναίκα. Το δείγμα αποτελούνταν από 27 άνδρες και 25 γυναίκες. Τα φύλα κατανέμονται περίπου ισομερώς.



Εικόνα 1

Ποσοστιαία κατανομή του φύλου

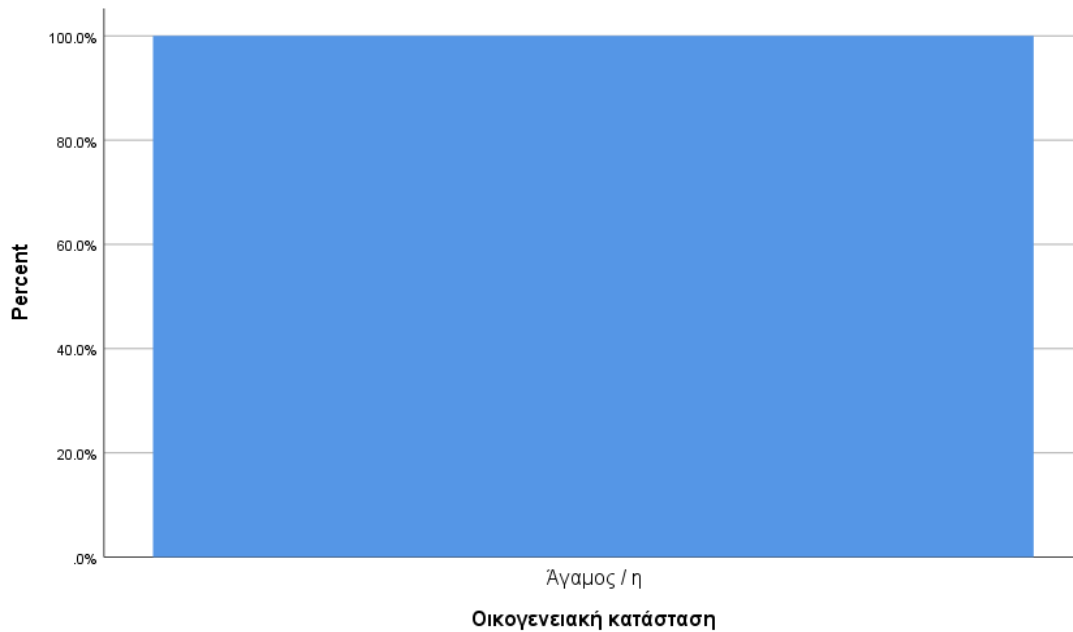
Αναλύθηκαν οι συχνότητες και τα ποσοστά των απαντήσεων για κάθε ηλικιακή κατηγορία (18-22, 23-27, 28 και άνω). Οι περισσότεροι συμμετέχοντες ανήκαν στην ηλικιακή κατηγορία 18-22 ετών, αντιπροσωπεύοντας το 82,7% του δείγματος. Ένα μικρότερο ποσοστό συμμετεχόντων ήταν στην ηλικιακή κατηγορία 23-27 ετών (15,4%) και μόνο ένας συμμετέχων (1,9%) ανήκε στην ηλικιακή κατηγορία 28 ετών και άνω.



Εικόνα 2

Ποσοστιαία κατανομή ηλικίας

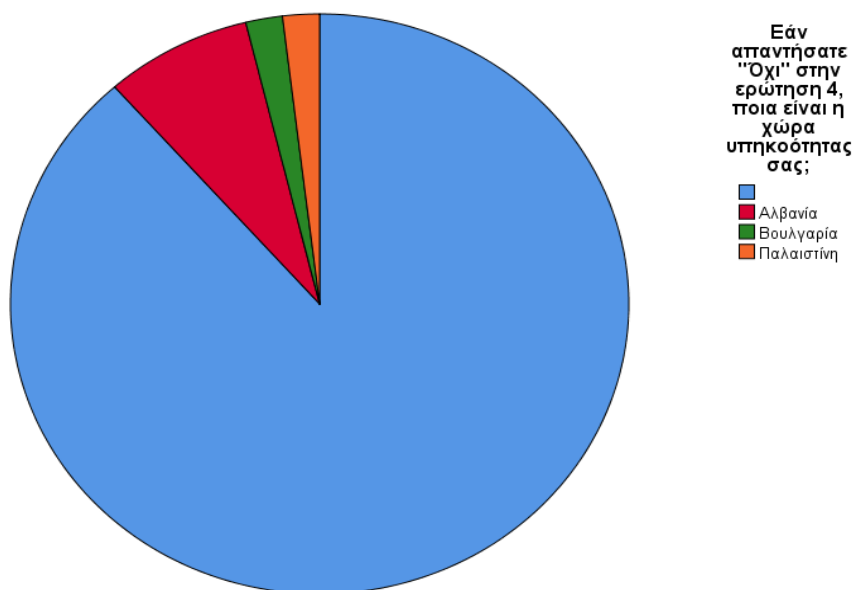
Εξετάστηκαν οι συχνότητες και τα ποσοστά απαντήσεων για κάθε κατηγορία οικογενειακής κατάστασης (Έγγαμος, Άγαμος, Διαζευγμένος). Όλοι οι συμμετέχοντες ανέφεραν ότι ήταν άγαμοι, με το 100% να δείχνει άγαμο ως την οικογενειακή τους κατάσταση.



Εικόνα 3

Ποσοστιαία κατανομή οικογενειακής κατάστασης

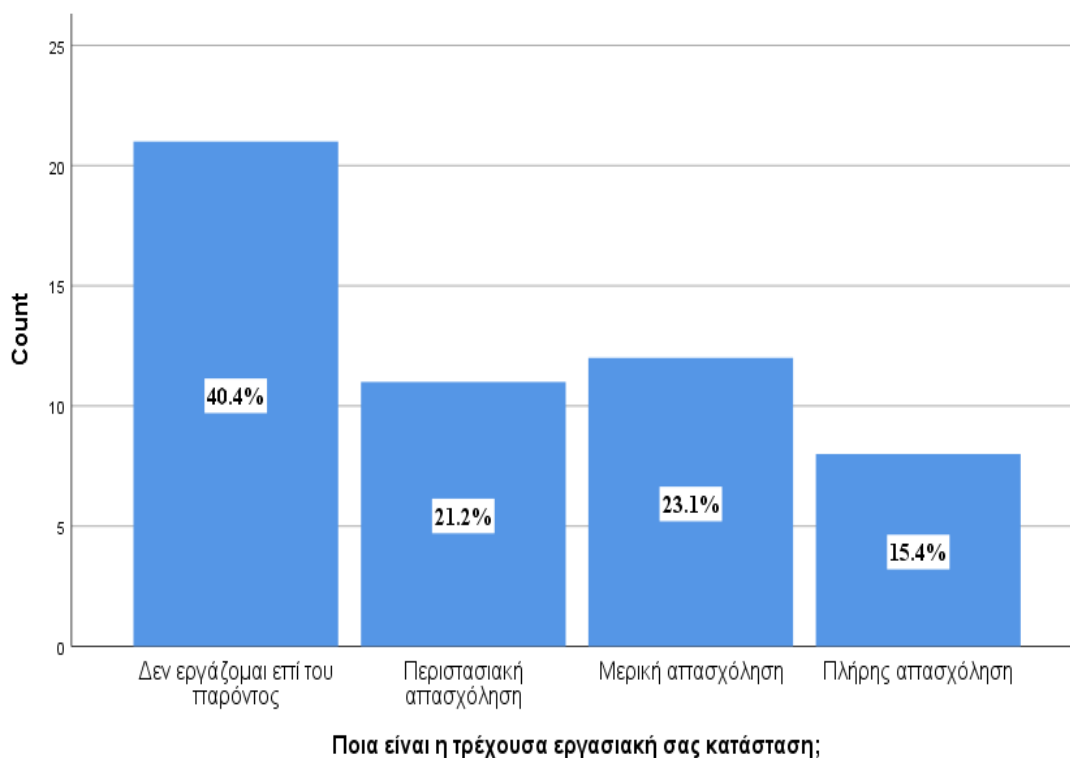
Υπολογίστηκαν οι συχνότητες και τα ποσοστά των απαντήσεων για κάθε κατηγορία υπηκοότητας (Ναι, Όχι). Η πλειοψηφία των συμμετεχόντων (88,5%) ήταν Έλληνες πολίτες, ενώ το 11,5% ανέφερε ότι δεν ήταν Έλληνες πολίτες. Από το συνολικό δείγμα, οι 46 συμμετέχοντες ήταν Έλληνες πολίτες και οι 6 δεν ήταν Έλληνες πολίτες.



Εικόνα 4

Ποσοστιαία κατανομή ελληνικής υπηκοότητας

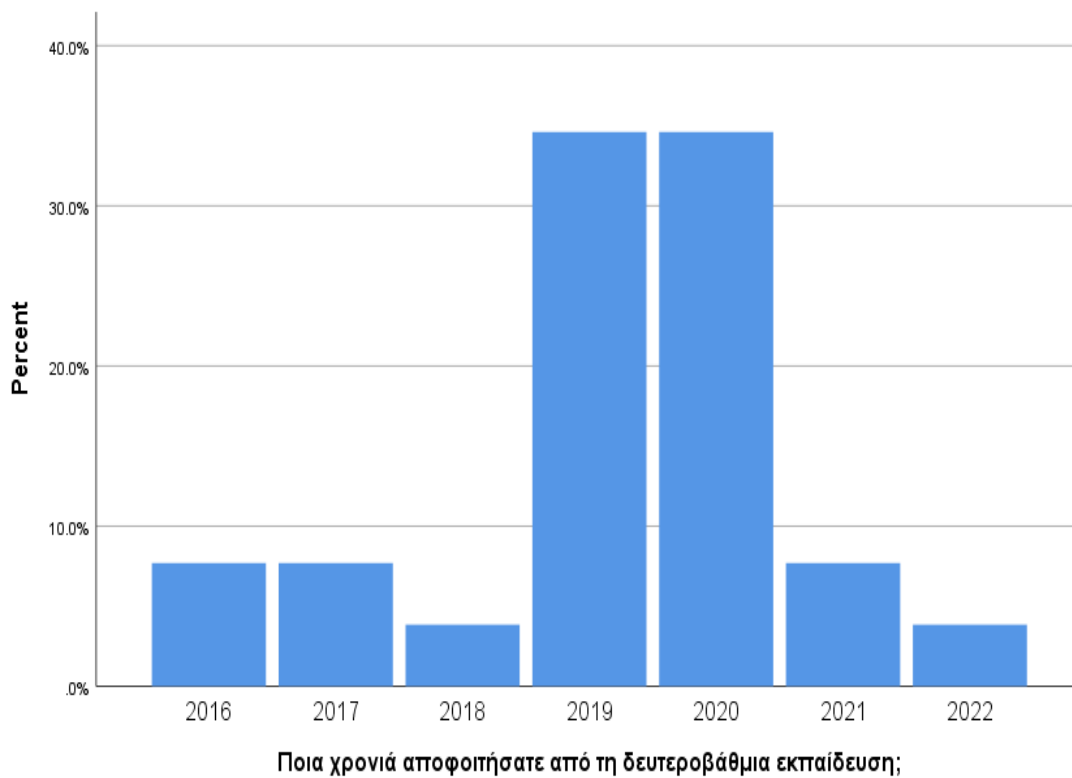
Αναλύθηκε η κατανομή των απαντήσεων για την τρέχουσα κατάσταση απασχόλησης. Οι συμμετέχοντες ανέφεραν διάφορες καταστάσεις απασχόλησης, όπως «δεν εργάζομαι αυτήν τη στιγμή» (40,4%), «Περιστασιακή απασχόληση» (21,2%), «Μερική απασχόληση» (23,1%) και «Πλήρης απασχόληση» (15,4%).



Εικόνα 5

Ποσοστιαία κατανομή εργασιακής κατάστασης

Εξετάστηκαν οι συχνότητες και τα ποσοστά των απαντήσεων για κάθε κατηγορία έτους αποφοίτησης. Το δείγμα είχε μέσο έτος αποφοίτησης το 2019, με τυπική απόκλιση 1.429. Το πιο συνηθισμένο έτος αποφοίτησης ήταν το 2019, αντιπροσωπεύοντας το 34,6% των συμμετεχόντων. Άλλα έτη αποφοίτησης περιλάμβαναν το 2016 (7,7%), το 2017 (7,7%), το 2018 (3,8%), το 2020 (34,6%), το 2021 (7,7%) και το 2022 (3,8%). Το εύρος των ετών αποφοίτησης ήταν από το 2016 έως το 2022. Οι πλειοψηφία των ερωτηθέντων φοίτησε σε Γενικό Λύκειο σε ποσοστό 92,3%



Εικόνα 6

Ποσοστιαία κατανομή ετών αποφοίτησης από τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση

Ανατρέχοντας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση των συμμετεχόντων, στην ερώτηση αναφορικά με τη λήψη βασικών φορολογικών γνώσεων από το σχολείο οι περισσότεροι δήλωσαν ότι δεν έχουν λάβει τέτοιες γνώσεις (84,6%) ενώ μόλις το 15,4% δήλωσε ότι έλαβε βασικές φορολογικές γνώσεις.

Επίσης, αναλύθηκε η κατανομή των απαντήσεων στην ερώτηση 10 με την πλειοψηφία των μαθητών (88,5%) να δηλώνει ότι το σχολείο τους δεν παρείχε μαθήματα ή εκπαιδευτικά προγράμματα που να εξηγούν τον σκοπό της φορολογίας.

Οι ερωτηθέντες κλήθηκαν να επιλέξουν τα μαθήματα που σχετίζονται με τη φορολογία από μια λίστα επιλογών. Τα αποτελέσματα έχουν ως εξής:

Πίνακας 1

Οι συχνότητες και τα ποσοστά των μαθημάτων σχετίζονται με τη φορολογία

Κατηγορία μαθήματος	Συχνότητα	Ποσοστό (%)
Λογιστική	28	53.8
Ιστορία	2	3.8
Οικιακή Οικονομία	12	23.1
Ανθρωπιστικές και Κοινωνικές Επιστήμες	1	1.9
Μαθηματικά	20	38.5
Αρχές Οικονομικής Θεωρίας - ΑΟΔΕ	25	48.1
Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή - Πολιτική		
Παιδεία - Αγωγή του Πολίτη	15	28.8
Κανένα από τα παραπάνω	12	23.1

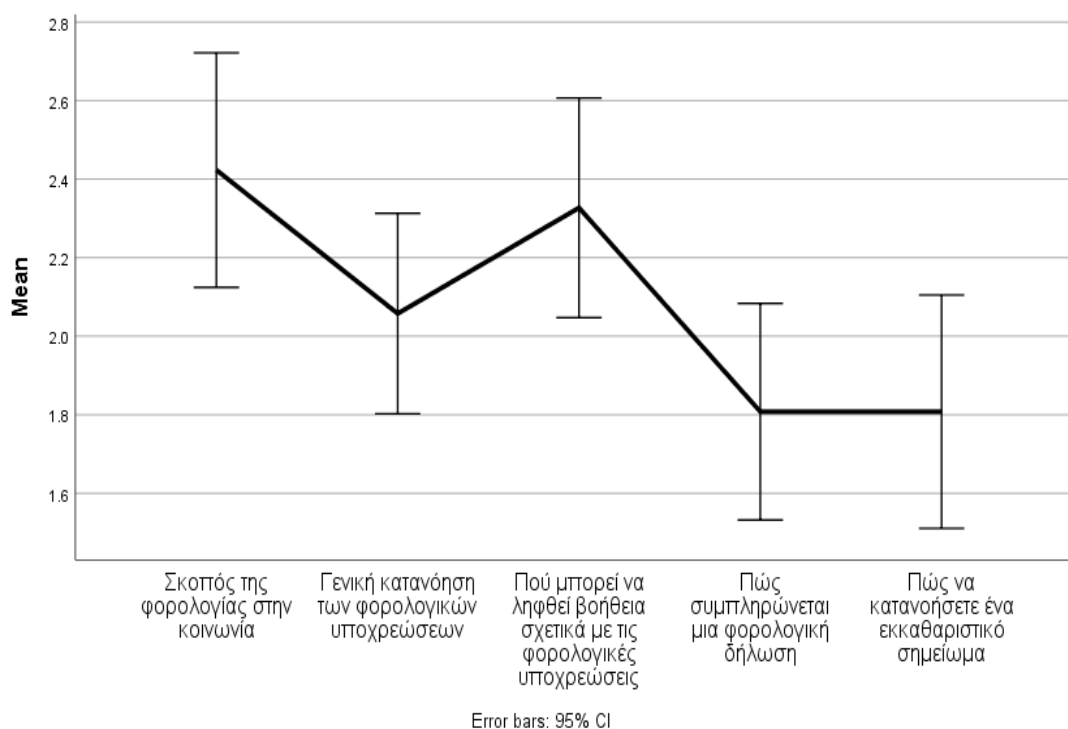
Ο Πίνακας 1 παρέχει μια ανάλυση των απαντήσεων για κάθε επιλογή. Τα πιο συχνά αναφερόμενα μαθήματα σχετικά με τη φορολογία ήταν η λογιστική (53,8%), τα μαθηματικά (38,5%) και οι αρχές της οικονομικής θεωρίας (48,1%). Αυτά τα ευρήματα υποδεικνύουν ότι ορισμένα μαθήματα, όπως η λογιστική και τα μαθηματικά, μπορεί να έχουν δώσει κάποια έκθεση σε φορολογικές έννοιες. Ωστόσο, ένα σημαντικό ποσοστό συμμετεχόντων (23,1%) ανέφερε ότι κανένα από τα αναφερόμενα μαθήματα δεν σχετίζεται με τη φορολογία.

Πίνακας 2

Ποσοστά απαντήσεων - Βαθμολογήστε το επίπεδο των γνώσεων σας στους ακόλουθους τομείς κατά την αποφοίτησή σας από το λύκειο.

Επίπεδο Γνώσης	Σκοπός της φορολογίας στην κοινωνία (%)	Γενική Κατανόηση Φορολογικών Υποχρεώσεων (%)	Πού μπορεί να ληφθεί βοήθεια για τις φορολογικές υποχρεώσεις (%)	Πώς συμπληρώνεται μια φορολογική δήλωση (%)	Πώς να κατανοήσετε ένα εκκαθαριστικό σημείωμα (%)
Πολύ Κακό	23.1	32.7	25	48.1	51.9
Κακό	30.8	34.6	26.9	30.8	26.9
Μέτριο	28.8	26.9	42.3	17.3	13.5
Καλό	15.4	5.8	1.9	-	3.8
Άριστο	1.9	-	3.8	3.8	3.8
Σύνολο	100	100	100	100	100

Τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στον **Πίνακα 2** απεικονίζουν την κατανομή των επιπέδων γνώσης μεταξύ των ερωτηθέντων κατά την αποφοίτηση του λυκείου σε διάφορους τομείς που σχετίζονται με τη φορολογία. Ο πίνακας παρουσιάζει τα ποσοστά των ατόμων που εμπίπτουν σε διαφορετικά επίπεδα γνώσεων για κάθε τομέα, συγκεκριμένα "Σκοπός της φορολογίας στην κοινωνία", "Γενική κατανόηση των φορολογικών υποχρεώσεων", "Πού μπορεί να ληφθεί βοήθεια για τις φορολογικές υποχρεώσεις", "Πώς συμπληρώνεται μια φορολογική δήλωση" και "Πώς να κατανοήσετε ένα εκκαθαριστικό σημείωμα". Αξίζει να σημειωθεί ότι τα συνολικά ποσοστά για κάθε περιοχή ανέρχονται σε 100%.



Εικόνα 7

Μέσες απαντήσεις στις υποερωτήσεις της ερώτησης 12 με διάστημα 95% του μέσου όρου.

Όσον αφορά το επίπεδο γνώσης στον τομέα «Σκοπός της Φορολογίας στην Κοινωνία», η πλειοψηφία των ερωτηθέντων δήλωσε ότι έχει «Πολύ κακό» επίπεδο γνώσης, αποτελώντας το 23,1% του δείγματος. Το «Κακό» επίπεδο γνώσης επέλεξε το 30,8% των ερωτηθέντων, ενώ το 28,8% δήλωσε «Μέτριο» επίπεδο. Ένα μικρότερο ποσοστό ατόμων, 15,4%, επέλεξε «Καλό» και μόνο το 1,9% πέτυχε «Άριστο» επίπεδο γνώσεων σε αυτόν τον τομέα.

Κατά την αξιολόγηση της «Γενικής κατανόησης των φορολογικών υποχρεώσεων», η κατανομή των επιπέδων γνώσης διέφερε ελαφρώς. Μεταξύ των ερωτηθέντων, το 32,7% δήλωσε «Πολύ κακό» γνωστικό επίπεδο στον συγκεκριμένο τομέα, ενώ το 34,6% ανήκε στην κατηγορία «Κακό» επίπεδο. Το "Μέτριο" επίπεδο γνώσης αναφέρθηκε από το 26,9% των ατόμων και μόνο το 5,8% υποστήριξε ότι κατέχει "Καλό" επίπεδο. Δεν υπήρχαν διαθέσιμα στοιχεία για το επίπεδο γνώσης «Άριστο» σε αυτόν τον τομέα.

Όσον αφορά τη γνώση ως προς τον τομέα "Πού μπορεί να ληφθεί βοήθεια σχετικά με τις φορολογικές υποχρεώσεις", το 25% των ερωτηθέντων ανέφερε ένα "Πολύ κακό" επίπεδο γνώσεων. Η πλειονότητα των ατόμων, 26,9%, εμπίπτει στην κατηγορία «Κακό», ενώ το 42,3% ανέφερε «Μέτριο» επίπεδο. Μόνο ένα μικρό ποσοστό, 1,9%, επέλεξε «Καλό» και το 3,8% δήλωσε «Άριστο» επίπεδο γνώσεων.

Οι γνώσεις των ερωτηθέντων για το «Πώς συμπληρώνεται μια φορολογική δήλωση» αποκάλυψαν ότι το 48,1% είχε «Πολύ κακό» επίπεδο, ενώ το 30,8% ανήκε στην κατηγορία «Κακό». Μόλις το 17,3% έδειξε «Μέτριο» επίπεδο γνώσεων. Δεν υπήρχαν διαθέσιμα στοιχεία για το επίπεδο γνώσης «Καλό», αλλά το 3,8% των ερωτηθέντων δήλωσε ότι κατέχει «Άριστο» επίπεδο γνώσεων σε αυτόν τον τομέα.

Τέλος, κατά την εξέταση του θέματος "Πώς να κατανοήσετε ένα εκκαθαριστικό σημείωμα", η πλειοψηφία των ερωτηθέντων, δηλαδή το 51,9%, ανέφερε ένα "Πολύ κακό" επίπεδο γνώσεων. Επιπλέον, το 26,9% ανήκε στην κατηγορία «Κακό». Μόνο το 13,5% των ερωτηθέντων διέθετε «Μέτριο» γνωστικό επίπεδο, ενώ το 3,8% δήλωσε «Καλό». Ομοίως, το 3,8% των ερωτηθέντων κατέληξαν σε «Άριστο» επίπεδο γνώσεων σε αυτόν τον τομέα.

Συνολικά, τα αποτελέσματα που απεικονίζονται στον **Πίνακα 2** υπογραμμίζουν ένα σημαντικό χάσμα γνώσεων μεταξύ των ερωτηθέντων κατά την αποφοίτησή τους από το λύκειο σχετικά με διάφορες πτυχές της φορολογίας. Η πλειονότητα των ατόμων επέδειξε «Κακό» ή «Πολύ Κακό» επίπεδο γνώσης σε όλους τους τομείς που αξιολογήθηκαν, τονίζοντας την ανάγκη για βελτιωμένη εκπαίδευση και ευαισθητοποίηση σε φορολογικά θέματα.

Πίνακας 3

Ποσοστιαία Κατανομή Βοήθειας για Υποβολή Πρώτης Δήλωσης Φορολογίας Εισοδήματος

Πάροχος Βοήθειας	Συχνότητα	Ποσοστό (%)
Μέλος της οικογένειας	15	28.8
Την συμπλήρωσα μόνος/η μου	4	7.7
Δεν έχω υποβάλει φορολογική δήλωση	17	32.7
Φοροτεχνικός / λογιστής	16	30.8
Σύνολο	52	100

Από τον **Πίνακα 3** γίνεται αντιληπτό πως μεταξύ των συμμετεχόντων, το 28,8% ανέφερε ότι ένα μέλος της οικογένειας τους βοήθησε στην υποβολή της πρώτης δήλωσης φορολογίας εισοδήματος. Μόνο ένα μικρό ποσοστό των συμμετεχόντων (7,7%) δήλωσαν ότι την συμπλήρωσαν μόνοι τους. Σημαντική μερίδα (32,7%) δήλωσε ότι δεν έχει υποβάλει φορολογική δήλωση, ενώ το 30,8% ζήτησε βοήθεια από φοροτεχνικό ή λογιστή.

Οι συμμετέχοντες που απάντησαν με την επιλογή "την συμπλήρωσα μόνος μου" στην προηγούμενη ερώτηση ερωτήθηκαν περαιτέρω εάν ήταν σίγουροι για τη σωστή συμπλήρωσή της. Από τους 52 συμμετέχοντες, οι 6 συμμετέχοντες απάντησαν σε αυτήν την ερώτηση, ενώ οι υπόλοιποι 46 συμμετέχοντες δεν απάντησαν σε αυτήν την ερώτηση ή δεν είχαν στοιχεία. Μεταξύ των συμμετεχόντων που συμπλήρωσαν οι ίδιοι τη φορολογική τους δήλωση, το 83,3% δήλωσαν ότι δεν ήταν σίγουροι για τη σωστή συμπλήρωσή της. Μόνο το 16,7% εξέφρασε εμπιστοσύνη στην προετοιμασία της δικής του φορολογικής δήλωσης.

Οι συμμετέχοντες ρωτήθηκαν εάν έχουν αποκτήσει πρόσθετες φορολογικές γνώσεις μετά την αποφοίτησή τους από το λύκειο. Και οι 52 συμμετέχοντες έδωσαν έγκυρες απαντήσεις σε αυτήν την ερώτηση. Το 69,2% απάντησε «Ναι», το 30,8% απάντησε «Όχι».

Συνολικά 38 συμμετέχοντες απάντησαν «Ναι» στην προηγούμενη ερώτηση σχετικά με την απόκτηση πρόσθετων φορολογικών γνώσεων. Οι απαντήσεις αναλύθηκαν για να προσδιοριστούν οι διάφορες πηγές από τις οποίες οι συμμετέχοντες έλαβαν τις φορολογικές τους γνώσεις. Ορίστηκαν τα πολλαπλά σύνολα απαντήσεων,

κατηγοριοποιώντας τις πηγές σε έξι επιλογές: παρακολούθηση φορολογικών σεμιναρίων, προσωπική μελέτη, συγγενείς/φίλοι, αναζήτηση ιστοτόπων φορολογικού περιεχομένου, πανεπιστήμιο και χώρο εργασίας.

Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η παρακολούθηση φορολογικών σεμιναρίων αναφέρθηκε από το 2,6% των συμμετεχόντων, γεγονός που δείχνει ότι ένα μικρό ποσοστό ατόμων απέκτησε πρόσθετες φορολογικές γνώσεις μέσω αυτού του μέσου. Η προσωπική μελέτη ήταν μια άλλη πηγή φορολογικών γνώσεων, όπως αναφέρθηκε από το 10,5% των συμμετεχόντων. Η πλειονότητα των συμμετεχόντων (68,4%) δήλωσε ότι απέκτησε πρόσθετες φορολογικές γνώσεις από συγγενείς ή φίλους. Η αναζήτηση σε ιστότοπους φορολογικού περιεχομένου αναφέρθηκε από το 13,2% των συμμετεχόντων. Το Πανεπιστήμιο αναγνωρίστηκε ως πηγή πρόσθετης φορολογικής γνώσης από το 15,8% των συμμετεχόντων. Ο χώρος εργασίας αναφέρθηκε ως πηγή φορολογικών γνώσεων από το 39,5% των συμμετεχόντων. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι οι συμμετέχοντες μπορούσαν να επιλέξουν πολλαπλές πηγές, γι' αυτό και το συνολικό ποσοστό υπερβαίνει το 100%.

Η ανάλυση συχνότητας για την ερώτηση 17, η οποία ρώτησε τους συμμετέχοντες εάν πίστευαν ότι θα ήταν ωφέλιμο να λάβουν φορολογικές γνώσεις κατά τη διάρκεια του γυμνασίου/λυκείου, αποκάλυψε ότι από τους 52 συμμετέχοντες, το 3,8% απάντησε "Όχι", ενώ η πλειοψηφία (96,2%) απάντησε "Ναι."

Απαντώντας στην ερώτηση 18, η οποία ρωτούσε εάν οι συμμετέχοντες πιστεύουν ότι οι μαθητές πρέπει να γνωρίζουν το ελληνικό φορολογικό σύστημα για να κατανοήσουν τα δικαιώματά τους ως φορολογούμενοι όταν αρχίσουν να εργάζονται, το 3,8% των συμμετεχόντων απάντησε «Όχι», ενώ η πλειοψηφία (96,2%) απάντησε «Ναι».

Για την ερώτηση 19, η οποία ρωτούσε εάν οι συμμετέχοντες πιστεύουν ότι οι μαθητές πρέπει να γνωρίζουν για το ελληνικό φορολογικό σύστημα για να κατανοήσουν πώς συμβάλλουν οι φόροι στην κοινωνία, και οι 52 συμμετέχοντες (100%) απάντησαν «Ναι».

Η ερώτηση 20 στόχευε να καθορίσει την αντίληψη των συμμετεχόντων για τη σημασία των διαφορετικών εννοιών στη λήψη αποφάσεων για το μέλλον τους. Στους συμμετέχοντες παρουσιάστηκαν πέντε έννοιες: ιδιωτικά συνταξιοδοτικά προγράμματα

(ασφάλιση συνταξιοδότησης), προϋπολογισμός, τραπεζικές υπηρεσίες, χρηματοοικονομικά συμβόλαια και φορολογία. Ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες να βαθμολογήσουν τη σημασία κάθε έννοιας σε μια κλίμακα που κυμαίνεται από το 1 (ελάχιστα σημαντικό) έως το 5 (πολύ σημαντικό).

Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι συμμετέχοντες εξέτασαν τις έννοιες διαφορετικά ως προς τη σημασία τους. Τα ιδιωτικά συνταξιοδοτικά προγράμματα (ασφάλιση συνταξιοδότησης) έλαβαν βαθμολογίες με μέσο όρο 3,04, υποδηλώνοντας ένα μέτριο επίπεδο σπουδαιότητας. Ο προϋπολογισμός βαθμολογήθηκε υψηλότερα με μέσο όρο 3,62, υποδεικνύοντας ότι οι συμμετέχοντες τον αντιλήφθηκαν ως αρκετά σημαντικό. Αρκετά σημαντικές κρίθηκαν και οι τραπεζικές υπηρεσίες με μέση βαθμολογία 3,67. Τα χρηματοοικονομικά συμβόλαια είχαν μέση βαθμολογία 3,27, υποδηλώνοντας ένα μέτριο επίπεδο σημασίας. Η φορολογία βαθμολογήθηκε υψηλότερη μεταξύ των εννοιών με μέσο όρο 3,85, υποδεικνύοντας ότι οι συμμετέχοντες τη θεώρησαν σημαντικότερη.

Πίνακας 4

Σημασία των εννοιών για τη λήψη αποφάσεων

Έννοια	Ιδιωτικά συνταξιοδο- τικά Προγράμ- ματα	Προϋπολογι- σμός	Τραπεζι- κές υπηρεσί- ες	Χρηματοοικονο- μικά συμβόλαια	Φορολο- γία
Ελάχιστα σημαντικό	15,4%	3,8%	3,8%	13,5%	3,8%
Λίγο σημαντικό	28,8%	13,5%	9,6%	21,2%	7,7%
Μέτρια σημαντικό	11,5%	25,0%	23,1%	15,4%	21,2%
Αρκετά σημαντικό	25,0%	32,7%	42,3%	25,0%	34,6%
Πολύ σημαντικό	19,2%	25,0%	21,2%	25,0%	32,7%

Η έννοια των ιδιωτικών συνταξιοδοτικών προγραμμάτων έλαβε ποικίλα επίπεδα σημασίας. Περίπου το 15,4% των συμμετεχόντων το θεώρησε «ελάχιστα σημαντικό», ενώ το 28,8% το αξιολόγησε ως «λίγο σημαντικό». Για το 11,5% των συμμετεχόντων,

τα ιδιωτικά συνταξιοδοτικά προγράμματα κρίθηκαν «μετρίως σημαντικό». Περίπου το 25,0% των ερωτηθέντων τα θεώρησε «αρκετά σημαντικό» και το 19,2% τα θεώρησε «πολύ σημαντικό» για τη λήψη αποφάσεων για το μέλλον τους.

Όσον αφορά τον προϋπολογισμό, μόνο το 3,8% των συμμετεχόντων το αντιλήφθηκε ως «ελάχιστα σημαντικό». Ωστόσο, το 13,5% των ερωτηθέντων το αξιολόγησε ως «λίγο σημαντικό» και ένα σημαντικό ποσοστό (25,0%) το θεώρησε «μέτρια σημαντικό». Ο προϋπολογισμός θεωρήθηκε «αρκετά σημαντικό» από το 32,7% των συμμετεχόντων και ως «πολύ σημαντικό» από ένα άλλο 25,0%.

Η έννοια των τραπεζικών υπηρεσιών θεωρήθηκε λιγότερο σημαντική σε σύγκριση με άλλες έννοιες. Μόνο το 3,8% των συμμετεχόντων το θεώρησε «ελάχιστα σημαντικό», ενώ το 9,6% το θεώρησε «λίγο σημαντικό». Ωστόσο, το 23,1% των ερωτηθέντων αξιολόγησε τις τραπεζικές εργασίες ως «μετρίως σημαντικό». Ένα σημαντικό ποσοστό (42,3%) το θεώρησε «αρκετά σημαντικό» και το 21,2% το θεώρησε «πολύ σημαντικό» για τη λήψη αποφάσεων.

Όταν επρόκειτο για χρηματοοικονομικά συμβόλαια, το 13,5% των συμμετεχόντων τα θεωρούσε «ελάχιστα σημαντικό». Ωστόσο, το 21,2% τα θεωρούσε «λίγο σημαντικό» και το 15,4% τα θεωρούσε «μετρίως σημαντικό». Τα χρηματοοικονομικά συμβόλαια βαθμολογήθηκαν ως «αρκετά σημαντικά» από το 25,0% των ερωτηθέντων και ένα άλλο 25,0% τα θεώρησε «πολύ σημαντικό» για τη λήψη αποφάσεων για το μέλλον τους.

Η έννοια της φορολογίας συγκέντρωσε σχετικά χαμηλότερες βαθμολογίες σπουδαιότητας, με μόνο το 3,8% των συμμετεχόντων να τη θεωρεί «ελάχιστα σημαντικό». Ωστόσο, το 7,7% το χαρακτήρισε ως «λίγο σημαντικό» και το 21,2% το θεώρησε «μετρίως σημαντικό». Ένα μεγαλύτερο ποσοστό (34,6%) θεώρησε τη φορολογία «αρκετά σημαντικό» και το 32,7% την αντιλήφθηκε ως «πολύ σημαντικό» για τη λήψη αποφάσεων.

Πίνακας 5

Η εισαγωγή εκπαιδευτικών προγραμμάτων στα σχολεία...

	...θα συμβάλει θετικά στην καλλιέργεια φορολογικής συνείδησης μεταξύ των σημερινών φοιτητών και μετέπειτα ενεργών πολιτών	...είναι απαραίτητη και αναγκαία	...δεν έχει κανένα νόημα	...δεν θα έχει τα επιθυμητά αποτελέσματα	...είναι θετική πρωτοβουλία	...μπορεί να θέσει βάσεις για να εξοικειωθούν οι μαθητές με έννοιες και καταστάσεις που θα αντιμετωπίσουν μελλοντικά
Διαφωνώ απόλυτα	-	5.8	55,8	19.2	1.9	1.9
Διαφωνώ λίγο	3.8	3.8	26.9	34.6	-	3.8
Συμφωνώ λίγο	28.8	36,5	7.7	21.2	30.8	32.7
Συμφωνώ	51,9	50,0	5.8	11.5	65.4	61,5
Δεν ξέρω / δεν απαντώ	15.4	3.8	3.8	13.5	1.9	-

Αναλύθηκαν οι απαντήσεις των συμμετεχόντων στην Ερώτηση 21 σχετικά με την εισαγωγή εκπαιδευτικών προγραμμάτων στα σχολεία. Αυτή η ερώτηση διερεύνησε έξι διαφορετικές δηλώσεις που σχετίζονται με τον αντίκτυπο και την αναγκαιότητα τέτοιων προγραμμάτων. Τα αποτελέσματα δείχνουν διαφορετικές απόψεις μεταξύ των ερωτηθέντων.

Όσον αφορά τη δήλωση «Η εισαγωγή εκπαιδευτικών προγραμμάτων στα σχολεία θα συμβάλει θετικά στην καλλιέργεια φορολογικής συνείδησης μεταξύ των σημερινών μαθητών και μετέπειτα ενεργών πολιτών», η πλειοψηφία των συμμετεχόντων (51,9%) εξέφρασε τη συμφωνία τους. Ένα σημαντικό ποσοστό των ερωτηθέντων (28,8%) συμφώνησε κάπως με αυτή τη δήλωση, ενώ ένα μικρότερο ποσοστό (3,8%) διαφώνησε λίγο. Ένα αξιοσημείωτο ποσοστό (15,4%) επέλεξε να μην απαντήσει ή δήλωσε ότι δεν γνώριζε.

Σχετικά με τη δήλωση «Η εισαγωγή εκπαιδευτικών προγραμμάτων στα σχολεία είναι απαραίτητη και αναγκαία», σημαντικός αριθμός συμμετεχόντων (50,0%) συμφώνησε με αυτήν την αντίληψη. Ένα σημαντικό ποσοστό (36,5%) συμφώνησε κάπως, ενώ ένα μικρότερο ποσοστό (3,8%) διαφώνησε λίγο. Και πάλι, ορισμένοι ερωτηθέντες (3,8%) δεν απάντησαν ή δήλωσαν ότι δεν γνώριζαν.

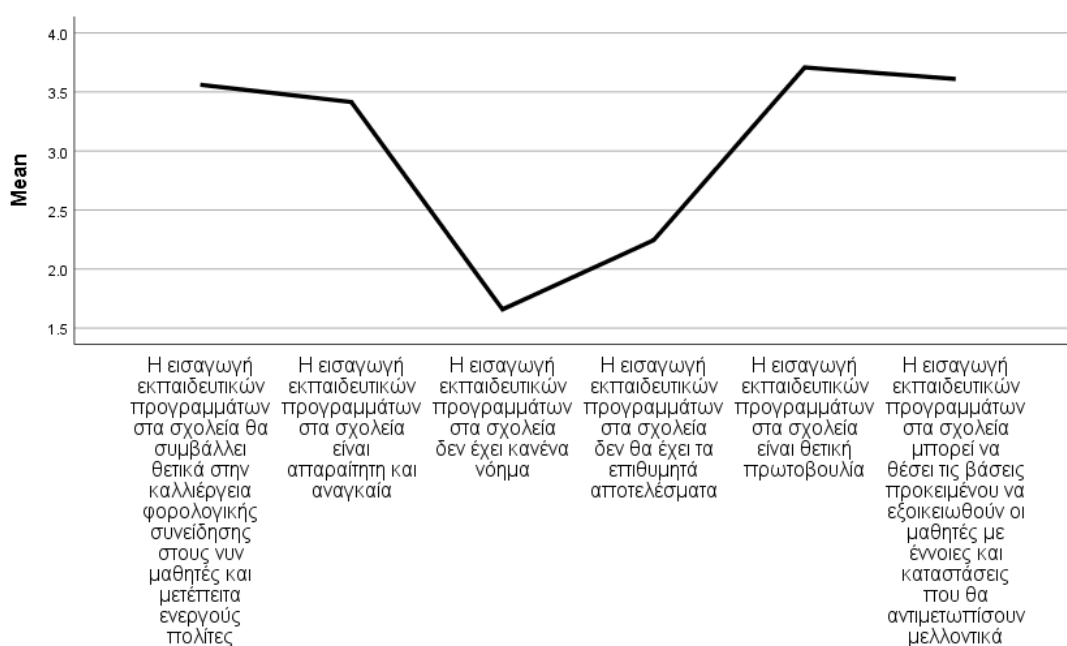
Για τη δήλωση «Η εισαγωγή εκπαιδευτικών προγραμμάτων στα σχολεία δεν έχει κανένα νόημα», η πλειοψηφία των συμμετεχόντων (55,8%) διαφώνησε έντονα με

αυτήν την άποψη. Ένα σημαντικό ποσοστό (26,9%) διαφώνησε λίγο, ενώ μόνο ένα μικρό ποσοστό (7,7%) συμφώνησε κάπως. Ένα μικρό κλάσμα (3,8%) δεν απάντησε ή δήλωσε ότι δεν γνώριζε.

Όσον αφορά τη δήλωση «Η εισαγωγή εκπαιδευτικών προγραμμάτων στα σχολεία δεν θα έχει τα επιθυμητά αποτελέσματα», ένας σημαντικός αριθμός συμμετεχόντων (34,6%) διαφώνησε λίγο και ένα σημαντικό ποσοστό (21,2%) κάπως συμφώνησε. Ένα μικρότερο ποσοστό (11,5%) εξέφρασε συμφωνία και μια μειοψηφία (13,5%) δεν απάντησε ή δήλωσε ότι δεν γνώριζε.

Σε σχέση με τη δήλωση «Η εισαγωγή εκπαιδευτικών προγραμμάτων στα σχολεία είναι μια θετική πρωτοβουλία», μια σημαντική πλειοψηφία των ερωτηθέντων (65,4%) συμφώνησε με αυτή τη δήλωση. Ένα αξιοσημείωτο ποσοστό (30,8%) συμφώνησε κάπως, ενώ μόνο ένα μικρό ποσοστό (1,9%) διαφώνησε. Ομοίως, μια μειοψηφία (1,9%) δεν απάντησε ή δήλωσε ότι δεν γνώριζε.

Τέλος, όσον αφορά τη δήλωση «Η εισαγωγή εκπαιδευτικών προγραμμάτων στα σχολεία μπορεί να θέσει τις βάσεις για να εξοικειωθούν οι μαθητές με έννοιες και καταστάσεις που θα αντιμετωπίσουν στο μέλλον», η πλειοψηφία των συμμετεχόντων (61,5%) εξέφρασε τη συμφωνία. Ένα σημαντικό ποσοστό (32,7%) συμφώνησε κάπως, ενώ ένα μικρότερο ποσοστό (3,8%) διαφώνησε λίγο. Κανένας συμμετέχων δεν επέλεξε να μην απαντήσει ούτε δήλωσε ότι δεν γνώριζε για αυτή τη δήλωση.



Εικόνα 8

Μέσες απαντήσεις στις υποερωτήσεις της ερώτησης 21

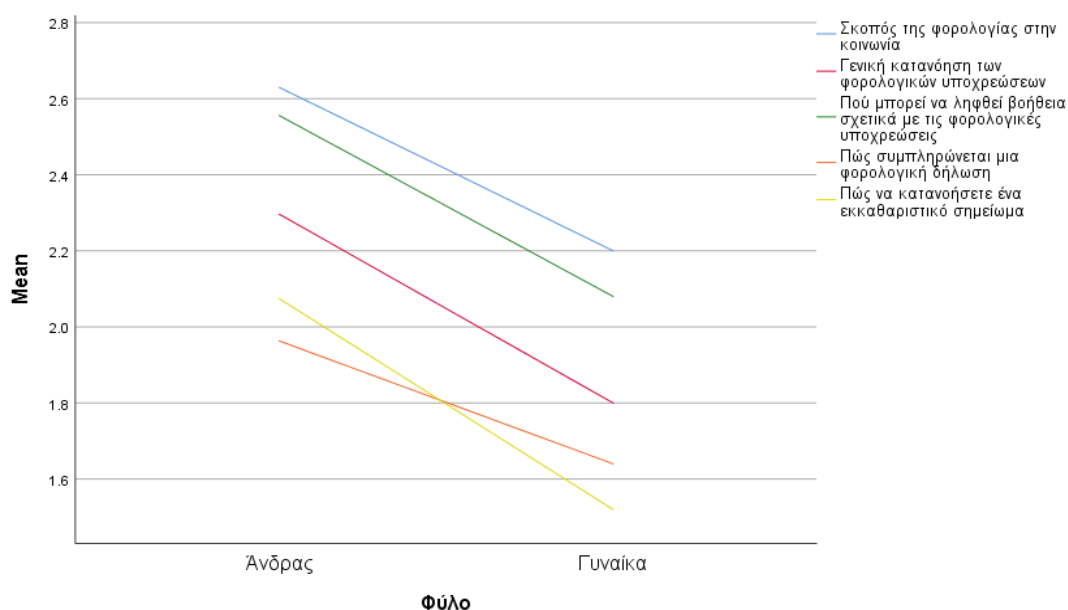
Πραγματοποιήθηκε περιγραφική ανάλυση για να εξεταστούν τα συναισθήματα των συμμετεχόντων για το ελληνικό φορολογικό σύστημα. Η ανάλυση περιλάμβανε τον υπολογισμό των συχνοτήτων και των ποσοστών για κάθε κατηγορία απαντήσεων. Η μέση βαθμολογία για τα συναισθήματα των συμμετεχόντων για το ελληνικό φορολογικό σύστημα ήταν 1,88 ($M = 1,88$, $SD = 0,463$). Η κατανομή των απαντήσεων έδειξε ότι η πλειονότητα των συμμετεχόντων θεώρησε το φορολογικό σύστημα περίπλοκο (77,5%), ενώ ακολουθούσαν εκείνοι που το θεωρούσαν εξαιρετικά περίπλοκο (17,5%). Μόνο ένα μικρό ποσοστό των συμμετεχόντων (5,0%) ανέφερε ότι το φορολογικό σύστημα ήταν κατανοητό.

Η ανάλυση διερεύνησε περαιτέρω την κρίση των συμμετεχόντων για τη διαχείριση του ελληνικού φορολογικού συστήματος από την ελληνική κυβέρνηση. Οι συχνότητες και τα ποσοστά υπολογίστηκαν για κάθε κατηγορία που σχετίζεται με την κρίση της διοίκησης του φορολογικού συστήματος. Η μέση βαθμολογία κρίσης για τη διαχείριση του ελληνικού φορολογικού συστήματος ήταν 1,32 ($M = 1,32$, $SD = 0,475$). Η κατανομή των απαντήσεων αποκάλυψε ότι το 67,6% των συμμετεχόντων αξιολόγησε τη διαχείριση ως κακή, ενώ το 32,4% τη βαθμολόγησε ως μέτρια.

Η ανάλυση εξέτασε επίσης την αντίληψη των συμμετεχόντων για τη δικαιοσύνη του ελληνικού φορολογικού συστήματος. Οι συχνότητες και τα ποσοστά υπολογίστηκαν για κάθε κατηγορία απαντήσεων που σχετίζεται με την αντίληψη της δικαιοσύνης. Η μέση βαθμολογία αντίληψης των συμμετεχόντων για το δίκαιο του ελληνικού φορολογικού συστήματος ήταν 1,50 ($M = 1,50$, $SD = 0,507$). Η κατανομή των απαντήσεων έδειξε ότι το 50,0% των συμμετεχόντων θεώρησε ότι το φορολογικό σύστημα δεν ήταν καθόλου δίκαιο, ενώ ένα άλλο 50,0% το βαθμολόγησε ως αρκετά δίκαιο. Αξίζει να σημειωθεί ότι στα δεδομένα παρατηρήθηκαν πολλαπλοί τρόποι λειτουργίας, με τον μικρότερο τρόπο λειτουργίας να αντιστοιχεί στην απάντηση «Καθόλου δίκαιο».

Η ανάλυση επιπλέον διερεύνησε τη συμφωνία των συμμετεχόντων με τη δήλωση του Oliver Wendell Holmes Jr., «Οι φόροι είναι αυτό που πληρώνουμε για μια πολιτισμένη κοινωνία». Οι συχνότητες υπολογίστηκαν για να καθοριστεί ο αριθμός και το ποσοστό των συμμετεχόντων που συμφώνησαν ή διαφώνησαν με τη δήλωση αυτή. Μεταξύ των συμμετεχόντων, το 50,0% συμφώνησε με τη δήλωση, ενώ το υπόλοιπο 50,0% διαφώνησε με αυτήν.

5.2. Επαγωγική στατιστική



Εικόνα 9

Μέσες απαντήσεις στις υποερωτήσεις της ερώτησης 12 σε άντρες και γυναίκες

Για την ερώτηση "Βαθμολογήστε το επίπεδο γνώσεών σας στο [Σκοπός της φορολογίας στην κοινωνία]", υποθέτοντας ίσες διακυμάνσεις, το τεστ t έδωσε τιμή $t = -1,414$ με 50 βαθμούς ελευθερίας (df) και τιμή $p = 0,163$. Η μέση διαφορά μεταξύ των ομάδων ήταν $-0,652$, με τυπική διαφορά σφάλματος $0,461$. Το διάστημα εμπιστοσύνης 95% (CI) για τη διαφορά κυμαινόταν από $-1,578$ έως $0,274$. Όταν δεν υποτέθηκαν ίσες διακυμάνσεις για την ίδια ερώτηση, η τιμή t ήταν $-1,637$ με 7,052 βαθμούς ελευθερίας και η τιμή p ήταν $0,145$. Η μέση διαφορά παρέμεινε $-0,652$, με τυπική διαφορά σφάλματος $0,398$. Το 95% CI για τη διαφορά εκτείνεται από $-1,593$ έως $,288$.

Όσον αφορά την ερώτηση "Βαθμολογήστε το επίπεδο γνώσεών σας στη [Γενική κατανόηση των φορολογικών υποχρεώσεων]", υποθέτοντας ίσες διακυμάνσεις, το τεστ t παράγαγε τιμή $t = -1,766$ με 50 df και τιμή $p = 0,083$. Η μέση διαφορά ήταν $-0,688$, συνοδευόμενη από τυπική διαφορά σφάλματος $0,390$. Ο δείκτης CI 95% για τη διαφορά έπεσε μεταξύ $-1,471$ και $0,094$. Χωρίς να υποθέσουμε ίσες διακυμάνσεις για την ίδια ερώτηση, η τιμή t ήταν $-1,349$ με 5,670 df, αποδίδοντας μια τιμή $p = 0,229$. Η μέση διαφορά παρέμεινε $-0,688$, με τυπική διαφορά σφάλματος $0,510$. Το 95% CI για τη διαφορά κυμάνθηκε από $-1,955$ έως $,578$.

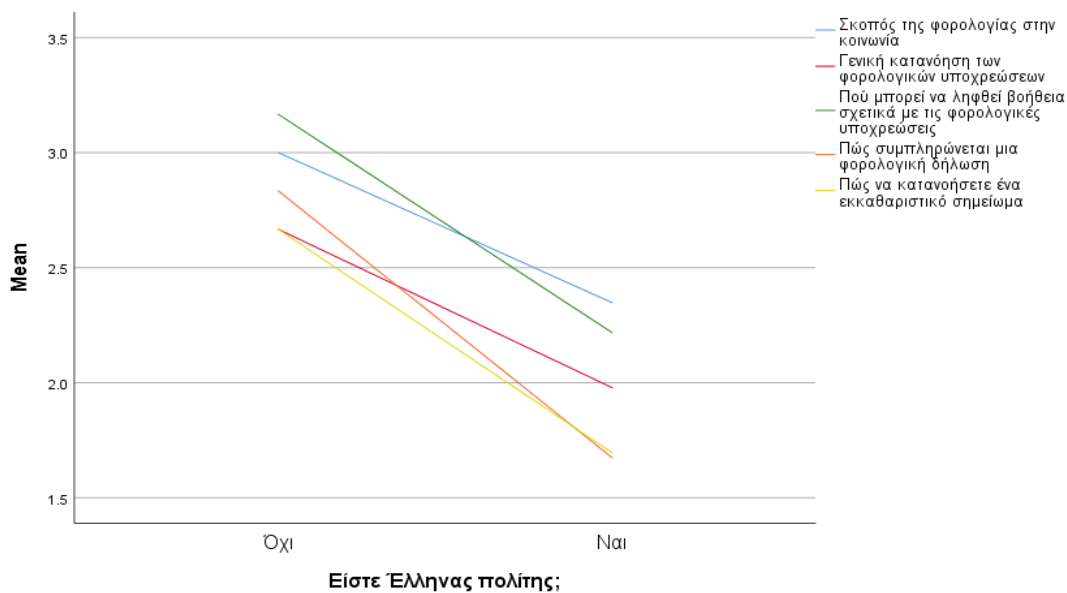
Σχετικά με την ερώτηση "Βαθμολογήστε το επίπεδο γνώσεών σας στο [Πού να λάβετε βοήθεια με τις φορολογικές υποχρεώσεις]", υποθέτοντας ίσες διακυμάνσεις, το τεστ t

κατέληξε σε τιμή $t = -2,264$ με 50 df και τιμή $p = 0,028$. Η μέση διαφορά ήταν $-,949$, με τυπική διαφορά σφάλματος $0,419$. Ο δείκτης CI 95% για τη διαφορά επεκτάθηκε από $-1,791$ σε $-,107$. Χωρίς να υποθέσουμε ίσες διακυμάνσεις για την ίδια ερώτηση, η τιμή t ήταν $-2,229$ με 6,322 df, με αποτέλεσμα μια τιμή $p = 0,065$. Η μέση διαφορά παρέμεινε $-,949$, με τυπική διαφορά σφάλματος $0,426$. Το 95% CI για τη διαφορά εκτείνεται από $-1,978$ έως $0,080$.

Για την ερώτηση "Βαθμολογήστε το επίπεδο γνώσεών σας στο [Πώς να συμπληρώσετε μια φορολογική δήλωση]", υποθέτοντας ίσες διακυμάνσεις, το τεστ t παράγαγε μια τιμή $t = -2,882$ με 50 df και μια τιμή $p = 0,006$. Η μέση διαφορά ήταν $-1,159$, συνοδευόμενη από τυπική διαφορά σφάλματος $0,402$. Ο CI 95% για τη διαφορά έπεσε μεταξύ $-1,967$ και $-,351$. Χωρίς να υποθέσουμε ίσες διακυμάνσεις για την ίδια ερώτηση, η τιμή t ήταν $-2,079$ με 5,573 df, αποδίδοντας μια τιμή $p = 0,086$. Η μέση διαφορά παρέμεινε $-1,159$, με τυπική διαφορά σφάλματος $0,558$. Το 95% CI για τη διαφορά κυμαινόταν από -2.550 έως 0.231 .

Σχετικά με την ερώτηση "Βαθμολογήστε το επίπεδο γνώσεών σας στο [Πώς να κατανοήσετε ένα εκκαθαριστικό σημειώμα]", υποθέτοντας ίσες διακυμάνσεις, το τεστ t κατέληξε σε τιμή $t = -2,171$ με 50 df και τιμή $p = 0,035$. Η μέση διαφορά ήταν $-,971$, με τυπική διαφορά σφάλματος $0,447$. Ο CI 95% για τη διαφορά επεκτάθηκε από $-1,869$ σε $-,073$. Χωρίς να υποθέσουμε ίσες διακυμάνσεις για την ίδια ερώτηση, η τιμή t ήταν $-1,685$ με 5,699 df, με αποτέλεσμα μια τιμή $p = 0,146$. Η μέση διαφορά παρέμεινε $-,971$, με τυπική διαφορά σφάλματος $0,576$. Το 95% CI για τη διαφορά εκτείνεται από -2.400 έως $.458$.

Συνοπτικά, τα αποτελέσματα των ανεξάρτητων δειγμάτων t -test δείχνουν ότι δεν υπήρχαν στατιστικά σημαντικές διαφορές στη μέση βαθμολογία των επιπέδων γνώσης των συμμετεχόντων στους διάφορους τομείς που αξιολογήθηκαν, συμπεριλαμβανομένου του σκοπού της φορολογίας στην κοινωνία, της γενικής κατανόησης των φορολογικών υποχρεώσεων, της λήψης βοήθειας σχετικά με τις φορολογικές υποχρεώσεις, της συμπλήρωσης μιας φορολογικής δήλωσης και της κατανόησης ενός εκκαθαριστικού σημειώματος. Οι τιμές p για τις περισσότερες συγκρίσεις ήταν μεγαλύτερες από το συμβατικό επίπεδο σημαντικότητας $0,05$, υποδεικνύοντας ότι οι παρατηρούμενες διαφορές στους μέσους όρους ήταν πιθανό να οφείλονταν στην τύχη. Ως εκ τούτου, μπορεί να συναχθεί το συμπέρασμα ότι δεν υπάρχει σημαντική διαφοροποίηση στα επίπεδα γνώσης μεταξύ των συμμετεχόντων σε αυτούς τους συγκεκριμένους τομείς.



Εικόνα 10

Μέσες απαντήσεις στις υποερωτήσεις της ερώτησης 12 σε έλληνες πολίτες και μη

Για την ερώτηση "Βαθμολογήστε το επίπεδο γνώσεών σας στο [Σκοπός της φορολογίας στην κοινωνία]", υποθέτοντας ίσες διακυμάνσεις, το τεστ t αποκάλυψε μια μη σημαντική τιμή $t = -1,414$ ($df = 50$, $p = 0,163$). Η μέση διαφορά μεταξύ των ομάδων ήταν $-0,652$, με τυπική διαφορά σφάλματος $0,461$. Το διάστημα εμπιστοσύνης 95% (CI) για τη διαφορά κυμαινόταν από $-1,578$ έως $0,274$. Όταν δεν θεωρήθηκαν ίσες διακυμάνσεις, η τιμή t ήταν $-1,637$ ($df = 7,052$, $p = 0,145$), με μέση διαφορά $-0,652$ και τυπική διαφορά σφάλματος $0,398$. Ο CI 95% για τη διαφορά κυμάνθηκε από $-1,593$ έως $0,288$.

Όσον αφορά την ερώτηση "Βαθμολογήστε το επίπεδο γνώσεών σας στη [Γενική κατανόηση των φορολογικών υποχρεώσεων]", υποθέτοντας ίσες αποκλίσεις, το τεστ t απέδωσε μια μη σημαντική τιμή $t = -1,766$ ($df = 50$, $p = 0,083$). Η μέση διαφορά ήταν $-0,688$, με τυπική διαφορά σφάλματος $0,390$. Ο ΔΤ 95% για τη διαφορά έπεσε μεταξύ $-1,471$ και $0,094$. Όταν δεν θεωρήθηκαν ίσες διακυμάνσεις, η τιμή t ήταν $-1,349$ ($df = 5,670$, $p = 0,229$), με μέση διαφορά $-0,688$ και τυπική διαφορά σφάλματος $0,510$. Το 95% CI για τη διαφορά κυμάνθηκε από $-1,955$ έως $0,578$.

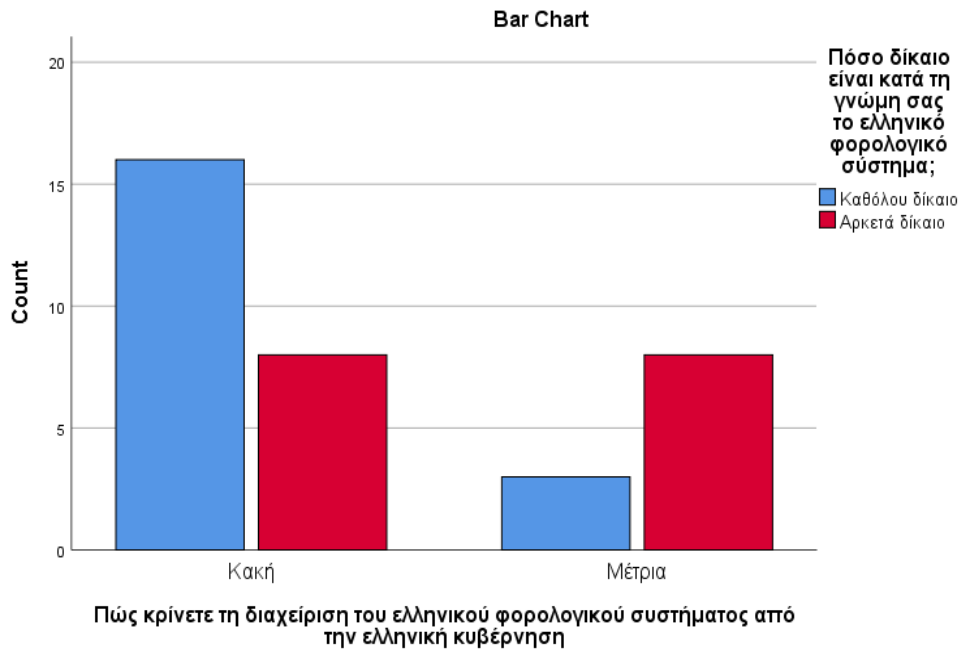
Για την ερώτηση "Βαθμολογήστε το επίπεδο γνώσεών σας στο [Πού να λάβετε βοήθεια με τις φορολογικές υποχρεώσεις]", υποθέτοντας ίσες διακυμάνσεις, το τεστ t κατέληξε σε μια σημαντική τιμή $t = -2,264$ ($df = 50$, $p = 0,028$). Η μέση διαφορά ήταν $-0,949$, με τυπική διαφορά σφάλματος $0,419$. Ο ΔΤ 95% για τη διαφορά επεκτάθηκε από $-1,791$

σε $-0,107$. Όταν δεν θεωρήθηκαν ίσες διακυμάνσεις, η τιμή t ήταν $-2,229$ ($df = 6,322$, $p = 0,065$), με μέση διαφορά $-0,949$ και τυπική διαφορά σφάλματος $0,426$. Ο CI 95% για τη διαφορά κυμάνθηκε από $-1,978$ έως $0,080$.

Σχετικά με την ερώτηση "Βαθμολογήστε το επίπεδο γνώσεών σας στο [Πώς να συμπληρώσετε μια φορολογική δήλωση]", υποθέτοντας ίσες αποκλίσεις, το τεστ t έδωσε σημαντική τιμή $t = -2,882$ ($df = 50$, $p = 0,006$). Η μέση διαφορά ήταν $-1,159$, με τυπική διαφορά σφάλματος $0,402$. Το 95% CI για τη διαφορά έπεσε μεταξύ $-1,967$ και $-0,351$. Όταν δεν θεωρήθηκαν ίσες διακυμάνσεις, η τιμή t ήταν $-2,079$ ($df = 5,573$, $p = 0,086$), με μέση διαφορά $-1,159$ και τυπική διαφορά σφάλματος $0,558$. Το 95% CI για τη διαφορά κυμάνθηκε από -2.550 έως 0.231 .

Σχετικά με την ερώτηση "Βαθμολογήστε το επίπεδο γνώσεών σας στο [Πώς να κατανοήσετε ένα εκκαθαριστικό σημείωμα]", υποθέτοντας ίσες διακυμάνσεις, το τεστ t έδωσε σημαντική τιμή $t = -2,171$ ($df = 50$, $p = 0,035$). Η μέση διαφορά ήταν $-0,971$, με τυπική διαφορά σφάλματος $0,447$. Ο ΔΤ 95% για τη διαφορά επεκτάθηκε από $-1,869$ σε $-0,073$. Όταν δεν θεωρήθηκαν ίσες διακυμάνσεις, η τιμή t ήταν $-1,685$ ($df = 5,699$, $p = 0,146$), με μέση διαφορά $-0,971$ και τυπική διαφορά σφάλματος $0,576$. Ο CI 95% για τη διαφορά κυμάνθηκε από -2.400 έως 0.458 .

Συνοπτικά, τα αποτελέσματα των ανεξάρτητων δειγμάτων t -tests αποκάλυψαν μικτά ευρήματα. Για το ερώτημα αξιολόγησης του επιπέδου γνώσης των συμμετεχόντων για το σκοπό της φορολογίας στην κοινωνία, δεν παρατηρήθηκαν σημαντικές διαφορές μεταξύ των ομάδων, ανεξάρτητα από το αν υποθέτονταν ίσες διακυμάνσεις ή όχι. Ομοίως, για το ερώτημα αξιολόγησης της γενικής κατανόησης των φορολογικών υποχρεώσεων, δεν βρέθηκαν σημαντικές διαφορές. Ωστόσο, για τα ερωτήματα σχετικά με το πού μπορείτε να ζητήσετε βοήθεια για τις φορολογικές υποχρεώσεις, πώς να συμπληρώσετε μια φορολογική δήλωση και πώς να κατανοήσετε ένα εκκαθαριστικό σημείωμα, παρατηρήθηκαν σημαντικές διαφορές. Τα επίπεδα γνώσεων των συμμετεχόντων διέφεραν σημαντικά μεταξύ των ομάδων, υποδεικνύοντας ότι ορισμένοι παράγοντες επηρέασαν την κατανόησή τους σε αυτούς τους συγκεκριμένους τομείς.



Εικόνα 11

Συσχέτιση μεταξύ της κρίσης των συμμετεχόντων για τη διαχείριση του ελληνικού φορολογικού συστήματος και της αντίληψής τους για τη δικαιοσύνη του

Από την **Εικόνα 11** υπενθυμίζονται οι απαντήσεις του συνδυασμού των ερωτήσεων 23 και 24. Οι στήλες που αντιπροσωπεύουν τις απαντήσεις στην Ερώτηση 23, κατηγοριοποιούνται ως "Κακή" και "Μέτρια". Οι στήλες που αντιπροσωπεύουν τις απαντήσεις στην Ερώτηση 24, κατηγοριοποιούνται ως "Καθόλου δίκαιες" και "Αρκετά δίκαιες". Τα κελιά τομής δείχνουν το ποσοστό των συμμετεχόντων που εμπίπτουν σε κάθε συνδυασμό αποκρίσεων. Για παράδειγμα, στο κελί όπου τέμνονται το «Κακή» και το «Καθόλου δίκαιο», το 45,7% των συμμετεχόντων έκρινε κακή τη διαχείριση του ελληνικού φορολογικού συστήματος από την ελληνική κυβέρνηση και πίστευε ότι το φορολογικό σύστημα δεν ήταν καθόλου δίκαιο. Στο κελί όπου τέμνονται το «Μέτρια» και το «Αρκετά δίκαιο», το 22,9% των συμμετεχόντων είχε μέτρια κρίση για τη διοίκηση και θεώρησε το φορολογικό σύστημα αρκετά δίκαιο.

Η δοκιμή Pearson Chi-Square έδωσε τιμή X-τετράγωνο 4,717 με 1 βαθμό ελευθερίας, με αποτέλεσμα μια τιμή $p = 0,030$. Ομοίως, η δοκιμή αναλογίας πιθανοτήτων παρήγαγε μια τιμή X-τετράγωνο 4,819 με 1 βαθμό ελευθερίας, με αποτέλεσμα μια τιμή $p = 0,028$. Αυτές οι τιμές p υποδεικνύουν μια στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ των συμμετεχόντων.

Συνοπτικά, οι δοκιμές διασταύρωσης και χι-τετράγωνο αποκαλύπτουν ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική συσχέτιση μεταξύ των κρίσεων των συμμετεχόντων για τη

διαχείριση του ελληνικού φορολογικού συστήματος από την ελληνική κυβέρνηση και της αντίληψής τους για τη δικαιοσύνη του. Αυτό υποδηλώνει ότι οι συμμετέχοντες που θεώρησαν τη διοίκηση ως κακή ήταν πιο πιθανό να αντιληφθούν το φορολογικό σύστημα ως καθόλου δίκαιο, ενώ όσοι είχαν μέτρια κρίση για τη διοίκηση ήταν πιο διατεθειμένοι να θεωρήσουν το φορολογικό σύστημα αρκετά δίκαιο.

Κεφάλαιο 6ο: Συμπεράσματα

Αυτή η μελέτη παρέχει πολύτιμες γνώσεις σχετικά με τη διαμόρφωση φορολογικής συνείδησης μεταξύ των νέων στην Ελλάδα, το επίπεδο φορολογικής συμμόρφωσής τους και τις αντιλήψεις τους για το ελληνικό φορολογικό σύστημα. Τα ευρήματα αποκαλύπτουν σημαντικά χαρακτηριστικά του δείγματος, όπως μια ελαφρά ανισορροπία μεταξύ των φύλων με την πλειοψηφία των ανδρών συμμετεχόντων και εστίαση σε πρόσφατους αποφοίτους γυμνασίου.

6.1. Συζήτηση

Ένα σημαντικό εύρημα είναι η έλλειψη φορολογικής εκπαίδευσης στα σχολεία της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, όπως φαίνεται από την πλειονότητα των συμμετεχόντων που ανέφεραν την απουσία μαθημάτων ή εκπαιδευτικών προγραμμάτων που εξηγούν τον σκοπό της φορολογίας. Αυτό αναδεικνύει ένα κενό στη φορολογική εκπαίδευση στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση στην Ελλάδα. Επιπλέον, τα επίπεδα γνώσεων των συμμετεχόντων στην αποφοίτηση του Λυκείου ήταν γενικά χαμηλά σε διάφορους τομείς που σχετίζονται με τη φορολογία, τονίζοντας την ανάγκη για βελτιωμένη φορολογική εκπαίδευση και ευαισθητοποίηση των νέων. Όσον αφορά τη φορολογική συμμόρφωση, σημαντικό ποσοστό των συμμετεχόντων ζήτησε βοήθεια από μέλη της οικογένειας ή φορολογικούς επαγγελματίες κατά την υποβολή της πρώτης τους δήλωσης φορολογίας εισοδήματος. Μόνο ένα μικρό ποσοστό αυτών δήλωσε ότι την συμπλήρωσαν μόνοι τους, και μεταξύ αυτών των συμμετεχόντων, η πλειοψηφία δεν είχε εμπιστοσύνη στην ικανότητά τους να το κάνουν σωστά. Αυτό υπογραμμίζει την αναγκαιότητα της παροχής επαρκούς υποστήριξης και καθοδήγησης στους νέους κατά την εκπλήρωση των φορολογικών τους υποχρεώσεων. Η απόκτηση πρόσθετων φορολογικών γνώσεων από την αποφοίτηση του Λυκείου αναφέρθηκε από την πλειονότητα των συμμετεχόντων, με άτυπες πηγές όπως συγγενείς, φίλοι, ο χώρος εργασίας και η προσωπική μελέτη να είναι οι πιο συνηθισμένες. Αυτά τα ευρήματα υπογραμμίζουν τη σημασία των διαύλων άτυπης μάθησης στη συμπλήρωση της επίσημης φορολογικής εκπαίδευσης.

Συνολικά, οι συμμετέχοντες αντιλήφθηκαν το ελληνικό φορολογικό σύστημα ως περίπλοκο και άδικο, με ένα σημαντικό ποσοστό να εκφράζει αρνητικές κρίσεις για τη διοίκησή του. Δεν υπήρχαν στατιστικά σημαντικές διαφορές στα επίπεδα γνώσης σε διαφορετικούς τομείς που σχετίζονται με τη φορολογία, γεγονός που υποδηλώνει γενική έλλειψη κατανόησης μεταξύ των συμμετεχόντων. Ωστόσο, διαπιστώθηκε σημαντική σχέση μεταξύ των κρίσεων των συμμετεχόντων για τη διοίκηση του φορολογικού συστήματος και της αντίληψής τους για τη δικαιοσύνη του. Η μελέτη υποδηλώνει την ανάγκη για στοχευμένες παρεμβάσεις για τη βελτίωση της φορολογικής εκπαίδευσης, ευαισθητοποίησης και συμμόρφωσης μεταξύ των νέων στην Ελλάδα. Οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής και οι εκπαιδευτικοί μπορούν να χρησιμοποιήσουν αυτά τα ευρήματα για να αναπτύξουν στρατηγικές που αντιμετωπίζουν το κενό γνώσης, ενισχύουν τη φορολογική εκπαίδευση στα σχολεία της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και προωθούν ένα δίκαιο και διαφανές φορολογικό σύστημα. Συνιστάται μελλοντική έρευνα με μεγαλύτερο και πιο ποικίλο δείγμα για την επικύρωση και την επέκταση αυτών των ευρημάτων, λαμβάνοντας υπόψη άλλους παράγοντες που μπορεί να επηρεάσουν τα επίπεδα γνώσεων των συμμετεχόντων.

6.2. Συμπεράσματα

Η έρευνα δείχνει ότι υπάρχει σημαντικό κενό γνώσεων μεταξύ των Ελλήνων σπουδαστών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σχετικά με διάφορες πτυχές της φορολογίας, όπως ο σκοπός της φορολογίας, η κατανόηση των φορολογικών υποχρεώσεων, η αναζήτηση βοήθειας για τις φορολογικές υποχρεώσεις, η συμπλήρωση των φορολογικών δηλώσεων και η κατανόηση των εκκαθαριστικών σημειωμάτων. Αυτό το κενό γνώσεων είναι ιδιαίτερα έντονο σε τομείς που σχετίζονται με πρακτικά φορολογικά θέματα. Τα ευρήματα αυτά δείχνουν ότι το ισχύον εκπαιδευτικό σύστημα ενδέχεται να μην εφοδιάζει αποτελεσματικά τους νέους με τις γνώσεις και τις δεξιότητες που απαιτούνται για τη φορολογική συμμόρφωση.

Τα ευρήματα της έρευνας αποκαλύπτουν επίσης ότι ένα σημαντικό ποσοστό των ερωτηθέντων κατανοεί ανεπαρκώς ή πολύ ανεπαρκώς τις έννοιες που σχετίζονται με τη φορολογία. Αυτή η έλλειψη γνώσεων είναι πιθανό να επηρεάσει τη φορολογική τους επίγνωση και τη δεοντολογική τους συμπεριφορά στη φορολογία. Για παράδειγμα, εάν τα άτομα δεν κατανοούν τον σκοπό της φορολογίας στην κοινωνία ή

τις γενικές φορολογικές τους υποχρεώσεις, μπορεί να είναι πιο επιρρεπή σε τυχαία μη συμμόρφωση ή ανήθικη φορολογική συμπεριφορά.

Τα αποτελέσματα της έρευνας, ιδίως στους τομείς όπου παρατηρήθηκαν σημαντικές διαφορές, υποδηλώνουν ότι ορισμένοι παράγοντες μπορεί να επηρεάζουν την κατανόηση της φορολογίας από τους νέους. Οι παράγοντες αυτοί θα μπορούσαν να περιλαμβάνουν την ποιότητα της εκπαίδευσης, τις πηγές φορολογικών γνώσεων (πέραν της τυπικής εκπαίδευσης) και τον ρόλο της πρακτικής εμπειρίας.

Η εκπαίδευση διαδραματίζει κρίσιμο ρόλο στη διαμόρφωση της φορολογικής συμμόρφωσης. Παρέχοντας σε ιδιώτες και επιχειρήσεις την απαραίτητη γνώση και κατανόηση των φορολογικών νόμων, των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων, η εκπαίδευση μπορεί να προωθήσει τη φορολογική συμμόρφωση. Βοηθά τα άτομα να κατανοήσουν τη σημασία της συμμόρφωσης με τους φορολογικούς νόμους, τις συνέπειες της μη συμμόρφωσης και τα οφέλη ενός εύρυθμα λειτουργούντος φορολογικού συστήματος. Επιπλέον, η εκπαίδευση διαμορφώνει τη φορολογική συνείδηση καλλιεργώντας το αίσθημα της πολιτικής ευθύνης και προωθώντας την ηθική συμπεριφορά στη φορολογία. Μπορεί να παρέχει γνώσεις σχετικά με τα κοινωνικά οφέλη των φόρων, όπως η χρηματοδότηση των δημόσιων υπηρεσιών και των υποδομών. Η εκπαίδευση εξοπλίζει επίσης τα άτομα με τις δεξιότητες για την πλοήγηση στα πολύπλοκα φορολογικά συστήματα, επιτρέποντάς τους να λαμβάνουν τεκμηριωμένες αποφάσεις και να εκπληρώνουν αποτελεσματικότερα τις υποχρεώσεις τους. Μέσω της εκπαίδευσης, οι φορολογούμενοι αποκτούν βαθύτερη κατανόηση των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεών τους, μειώνοντας την πιθανότητα ακούσιας μη συμμόρφωσης. Μπορεί να ενδυναμώνει τα άτομα να τηρούν ακριβή αρχεία, να ζητούν επαγγελματική συμβουλή όταν είναι απαραίτητο και να συμμετέχουν σε σωστό φορολογικό σχεδιασμό, διασφαλίζοντας ότι εκπληρώνουν τις φορολογικές τους υποχρεώσεις με νόμιμο και ηθικό τρόπο.

Συμπερασματικά, η φορολογική συμμόρφωση περιλαμβάνει την τήρηση των φορολογικών νόμων, ενώ η φοροδιαφυγή αναφέρεται σε παράνομες προσπάθειες αποφυγής φόρων. Η φορολογική ηθική περιλαμβάνει τις ηθικές εκτιμήσεις που εμπλέκονται στη φορολογική συμπεριφορά. Η εκπαίδευση διαδραματίζει βασικό ρόλο στην προώθηση της φορολογικής συμμόρφωσης παρέχοντας στα άτομα γνώσεις, προωθώντας τη φορολογική ευαισθητοποίηση και διαμορφώνοντας την ηθική συμπεριφορά στη φορολογία. Εξοπλίζει τους φορολογούμενους με τα απαραίτητα εργαλεία για να περιηγηθούν στα φορολογικά συστήματα, να λάβουν τεκμηριωμένες

αποφάσεις και να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις τους με νόμιμο και ηθικό τρόπο, συμβάλλοντας τελικά σε ένα δικαιότερο και αποτελεσματικότερο φορολογικό σύστημα.

6.3. Περιορισμοί

Είναι σημαντικό να αναγνωρίσουμε ορισμένους περιορισμούς της μελέτης. Πρώτον, το μέγεθος του δείγματος ήταν σχετικά μικρό, γεγονός που μπορεί να περιορίσει τη γενίκευση των ευρημάτων. Δεύτερον, η χρήση των αυτοαναφερόμενων δεδομένων υπόκειται σε πιθανές προκαταλήψεις και ανακρίβειες. Παρά τους περιορισμούς αυτούς, η μελέτη παρέχει πολύτιμες γνώσεις για τη σχέση μεταξύ της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και της φορολογικής ευαισθητοποίησης μεταξύ των νέων στην Ελλάδα.

6.4. Μελλοντικές προτάσεις

Με βάση τα ευρήματα της έρευνας, υπάρχουν πολλές πιθανές προτάσεις για μελλοντική έρευνα και περαιτέρω εξέταση.

Η διεξαγωγή μελλοντικής έρευνας με μεγαλύτερο και πιο ποικίλο δείγμα θα ενίσχυε τη γενίκευση των ευρημάτων. Συμπεριλαμβάνοντας συμμετέχοντες από διάφορα δημογραφικά υπόβαθρα, κοινωνικοοικονομικές καταστάσεις και μορφωτικά επίπεδα, η μελέτη μπορεί να προσφέρει μια πιο ολοκληρωμένη κατανόηση της φορολογικής συνείδησης και της στάσης απέναντι στο φορολογικό σύστημα στην Ελλάδα.

Η εφαρμογή ενός σχεδιασμού διαχρονικής μελέτης θα επέτρεπε την εξέταση της φορολογικής συνείδησης και της στάσης των συμμετεχόντων για εκτεταμένη περίοδο. Αυτό θα παρείχε πληροφορίες για το πώς εξελίσσονται οι φορολογικές γνώσεις και αντιλήψεις καθώς τα άτομα μεταβαίνουν από τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση στην ενήλικη ζωή και πέρα από αυτήν. Τα διαχρονικά δεδομένα μπορούν επίσης να βοηθήσουν στην αξιολόγηση της μακροπρόθεσμης αποτελεσματικότητας της επίσημης φορολογικής εκπαίδευσης και στον εντοπισμό παραγόντων που επηρεάζουν τη φορολογική συμμόρφωση σε διάφορα στάδια της ζωής.

Η σύγκριση των ευρημάτων από το ελληνικό φορολογικό σύστημα με τα φορολογικά συστήματα άλλων χωρών μπορεί να προσφέρει πολύτιμες γνώσεις σχετικά με τις διαπολιτισμικές διαφορές στη φορολογική ευαισθητοποίηση και συμμόρφωση. Η διεξαγωγή μιας συγκριτικής ανάλυσης θα περιλαμβάνει την εξέταση των πρακτικών φορολογικής εκπαίδευσης, των επιπέδων φορολογικής συμμόρφωσης και των αντιλήψεων για το φορολογικό σύστημα μεταξύ των νέων σε διάφορες χώρες. Αυτό θα μπορούσε να ρίξει φως στον αντίκτυπο πολιτιστικών, κοινωνικών και θεσμικών παραγόντων στις φορολογικές στάσεις και συμπεριφορές.

Η εφαρμογή πειραματικών παρεμβάσεων εντός του συστήματος δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης μπορεί να βοηθήσει στην αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας διαφορετικών στρατηγικών που στοχεύουν στη βελτίωση της φορολογικής εκπαίδευσης και συμμόρφωσης. Για παράδειγμα, η εισαγωγή επίσημων προγραμμάτων φορολογικής εκπαίδευσης σε ορισμένα σχολεία, ενώ η διατήρηση του status quo σε άλλα θα επέτρεπε τη σύγκριση των αποτελεσμάτων. Αυτή η προσέγγιση θα μπορούσε να παρέχει πληροφορίες βασισμένες σε στοιχεία σχετικά με τις πιο αποτελεσματικές μεθόδους για τη βελτίωση της φορολογικής γνώσης και την προώθηση θετικής στάσης απέναντι στη φορολογία μεταξύ των νέων.

Η συμπλήρωση ποσοτικών δεδομένων με ποιοτικές ερευνητικές μεθόδους μπορεί να προσφέρει μια βαθύτερη κατανόηση των παραγόντων που επηρεάζουν τη φορολογική ευαισθητοποίηση και συμπεριφορές. Η διεξαγωγή συνεντεύξεων, ομάδων εστίασης ή ερευνών με ερωτήσεις ανοιχτού τύπου μπορεί να αποτυπώσει τις απόψεις, τις εμπειρίες και τις προτάσεις των συμμετεχόντων για τη βελτίωση της φορολογικής εκπαίδευσης. Αυτά τα ποιοτικά δεδομένα μπορούν να βοηθήσουν στην αποκάλυψη αποχρώσεων και παραγόντων που μπορεί να μην αποτυπωθούν μόνο μέσω της ποσοτικής ανάλυσης.

Η διερεύνηση εναλλακτικών εκπαιδευτικών προσεγγίσεων πέρα από τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, όπως προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης, πρωτοβουλίες εκπαίδευσης ενηλίκων ή παρεμβάσεις με βάση την κοινότητα, μπορεί να διευρύνει την κατανόηση αποτελεσματικών στρατηγικών φορολογικής εκπαίδευσης. Η εξέταση του αντίκτυπου αυτών των προσεγγίσεων στη φορολογική γνώση, τη συμμόρφωση και τις αντιλήψεις μπορεί να συμβάλει στην ανάπτυξη ολοκληρωμένων πλαισίων φορολογικής εκπαίδευσης που εκτείνονται πέρα από το επίσημο εκπαιδευτικό σύστημα.

Με την επιδίωξη αυτών των μελλοντικών ερευνητικών κατευθύνσεων, μπορεί να επιτευχθεί μια πιο λεπτή κατανόηση της φορολογικής συμμόρφωσης και της εκπαίδευσης μεταξύ των νέων στην Ελλάδα. Αυτές οι προτάσεις μπορούν να συμβάλουν στην ανάπτυξη τεκμηριωμένων πολιτικών και εκπαιδευτικών παρεμβάσεων που στοχεύουν στη βελτίωση του φορολογικού γραμματισμού, στην προώθηση της φορολογικής συμμόρφωσης και στην προώθηση ενός δίκαιου και διαφανούς φορολογικού συστήματος στην Ελλάδα και ενδεχομένως και σε άλλες χώρες.

Βιβλιογραφία

- Ahmed, E. and Braithwaite, V., 2005. Understanding small business taxpayers: Issues of deterrence, tax morale, fairness and work practice. *International small business journal*, 23(5), pp.539-568.
- Alabede, J.O., Ariffin, Z.Z. and Idris, K.M., 2011. Determinants of tax compliance behaviour: A proposed model for Nigeria. *International Research Journal of Finance and Economics*, 78(1), pp.121-136.
- Aliaga, M., & Gunderson, B. 2002. Interactive statistics. Virginia. *America: Pearson Education*.
- Allingham, M.G. and Sandmo, A., 1972. Income tax evasion: A theoretical analysis. *Journal of public economics*, 1(3-4), pp.323-338.
- Alm, J. and Torgler, B., 2006. Culture differences and tax morale in the United States and in Europe. *Journal of economic psychology*, 27(2), pp.224-246.
- AL-Rashdan, M., 2020. The effect of attitude, subjective norms, perceived behavioral control on tax compliance in Jordan: The moderating effect of customs tax.
- Atawodi, O.W. and Ojeka, S.A., 2012. Factors that affect tax compliance among small and medium enterprises (SMEs) in North Central Nigeria. *International journal of business and management*, 7(12), p.87.
- Barbuta-Misu, N., 2011. A review of factors for tax compliance.
- Barone, G. and Mocetti, S., 2011. Tax morale and public spending inefficiency. *International Tax and Public Finance*, 18(6), pp.724-749.
- Blue, L., Grootenboer, P., & Brimble, M. 2014. Financial literacy education in the curriculum: Making the grade or missing the mark?. *International Review of Economics Education*, 16, 51-62.
- Bobek, D.D., Roberts, R.W. and Sweeney, J.T., 2007. The social norms of tax compliance: Evidence from Australia, Singapore, and the United States. *Journal of Business Ethics*, 74(1), pp.49-64.

- Chan, C.W., Troutman, C.S. and O'Bryan, D., 2000. An expanded model of taxpayer compliance: Empirical evidence from the United States and Hong Kong. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 9(2), pp.83-103.
- Cullis, J.G. and Lewis, A., 1997. Why people pay taxes: From a conventional economic model to a model of social convention. *Journal of economic psychology*, 18(2-3), pp.305-321.
- Dalton, R. 2005. CITIZENSHIP NORMS AND POLITICAL PARTICIPATION IN AMERICA: THE GOOD NEWS IS . . . THE BAD NEWS IS WRONG. In: *Citizenship, Involvement and Democracy at the Center for Democracy and the Third Sector*. [online] Available at: <https://sites.socsci.uci.edu/~rdalton/archive/cid2.pdf>.
- Davies, P. 2015. Towards a framework for financial literacy in the context of democracy. *Journal of curriculum studies*, 47(2), 300-316.
- Deyneli, F., 2014. Analyzing the Relationship between National Cultural Dimensions and Tax Morale. *Journal of Alanya Faculty Of Business/Alanya Isletme Fakültesi Dergisi*, 6(2).
- Elgin, C. and Schneider, F., 2013. Shadow economies in OECD countries: DGE vs. *MIMIC approaches*.
- Eriksen, K. and Fallan, L. 1996. Tax knowledge and attitudes towards taxation; A report on a quasi-experiment. *Journal of Economic Psychology*, 17(3), pp.387–402. doi:10.1016/0167-4870(96)00015-3.
- European Commission (n.d.). *Δευτεροβάθμια και Μετα-Δευτεροβάθμια μη Ανώτατη Εκπαίδευση | Eurydice*. [online] eurydice.eacea.ec.europa.eu. Available at: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/el/national-education-systems/greece/deyterobathmia-kai-meta-deyterobathmia-mi-anotati-ekpaideysi>.
- Eveland, W.P. and Scheufele, D.A. 2000. Connecting News Media Use with Gaps in Knowledge and Participation. *Political Communication*, 17(3), pp.215–237. doi:<https://doi.org/10.1080/105846000414250>.
- Fatoki, J. 2014. An Empirical Study of Tax Evasion and Tax Avoidance: A Critical Issue in Nigeria Economic Development. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 5(18).

- Feld, L.P. and Frey, B.S., 2007. Tax compliance as the result of a psychological tax contract: The role of incentives and responsive regulation. *Law & Policy*, 29(1), pp.102-120.
- Freedman, P. and Goldstein, K., 1999. Measuring media exposure and the effects of negative campaign ads. *American journal of political Science*, pp.1189-1208.
- Groot, W. and van den Brink, H.M., 2010. The effects of education on crime. *Applied economics*, 42(3), pp.279-289.
- Güth, W., Levati, V. and Sausgruber, R., 2005. Tax morale and (de-) centralization: An experimental study. *Public Choice*, 125(1), pp.171-188.
- Halla, M. and Schneider, F., 2008. Taxes and benefits: two distinct options to cheat on the state?. Available at SSRN 1145915.
- Halla, M., 2011. The Link Between the Intrinsic Motivation to Comply and Compliance Behaviour: a Critical Appraisal of Existing Evidence. In *Handbook on the Shadow Economy*. Edward Elgar Publishing.
- Hite, P. and Hasseldine, J. 2001. A primer on tax education in the United States of America. *Accounting Education*, 10(1), pp.3–13. doi:10.1080/09639280110034734.
- Hofstede Insights (2023). *Intercultural Management*. [online] www.hofstede-insights.com. Available at: <https://www.hofstede-insights.com/intercultural-management>.
- Hofstede, G., 1980. Culture and organizations. *International studies of management & organization*, 10(4), pp.15-41.
- James, S. and Alley, C. (2004) Tax Compliance, Self Assessment and Tax Administration. *Journal of Financial and Management in Public Services*, 2, 27-42.
- Jayawardane, D., 2015. Psychological factors affect tax compliance. A review paper. *International Journal of Arts and Commerce*, 4(6), pp.131-141.
- Job, J., Stout, A. and Smith, R., 2007. Culture Change in Three Taxation Administrations: From Command-and-Control to Responsive Regulation. *Law & Policy*, 29(1), pp.84-101.

Johnson, T.J. and Kaye, B.K. 2003. A Boost or Bust for Democracy? *Harvard International Journal of Press/Politics*, 8(3), pp.9–34. doi:<https://doi.org/10.1177/1081180x03008003002>.

Joyner, J. 2009. *US and European Tax Rates and Compliance*. [online] Atlantic Council. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/us-and-european-tax-rates-and-compliance/>.

Kasipillai, J., Norhani, A. and Amran, N.A. 2003. The Influence of Education on Tax Avoidance and Tax Evasion. *eJournal Tax Res.*

Khurana, P. and Diwan, U., 2014. A comparison of psychological factors for tax compliance: self employed versus salaried people. *International Journal in Management & Social Science*, 2(3), pp.107-115.

Kirchler, E., Hoelzl, E. and Wahl, I., 2008. Enforced versus voluntary tax compliance: The “slippery slope” framework. *Journal of Economic psychology*, 29(2), pp.210-225.

Kirchler, E., Muehlbacher, S., Kastlunger, B. and Wahl, I., 2010. Why pay taxes? A review of tax compliance decisions. *Developing alternative frameworks for explaining tax compliance*, 59.

Kogler, C., Batrancea, L., Nichita, A., Pantya, J., Belianin, A. and Kirchler, E., 2013. Trust and power as determinants of tax compliance: Testing the assumptions of the slippery slope framework in Austria, Hungary, Romania and Russia. *Journal of Economic Psychology*, 34, pp.169-180.

Kogler, C., Muehlbacher, S. and Kirchler, E., 2015. Testing the “slippery slope framework” among self-employed taxpayers. *Economics of Governance*, 16(2), pp.125-142.

Konrad, K.A. and Qari, S. 2012. The Last Refuge of a Scoundrel? Patriotism and Tax Compliance. *Economica*, 79(315), pp.516–533. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1468-0335.2011.00900.x>.

Kornhauser, M.E. 2009. The Tax Literacy Project. *ABA Section of Taxation NewsQuarterly*.

Kornhauser, M.E. 2022. A Tax Morale Approach to Compliance: Recommendations for the IRS. *Florida Tax Review*, 8(6). doi:10.5744/ptr.2007.1061.

- Kornhauser, M.E., 2007. Normative and cognitive aspects of tax compliance: Literature review and recommendations for the IRS regarding individual taxpayers. *Florida Tax Review*, 8(6), pp.601-634.
- Kothari, C.R. 2004. *Research methodology : methods & techniques*. 2nd ed. New Delhi: New Age International (P) Ltd., Publishers, Cop.
- Lago-Peñas, I. and Lago-Peñas, S., 2010. The determinants of tax morale in comparative perspective: Evidence from European countries. *European Journal of Political Economy*, 26(4), pp.441-453.
- Lewis, A., 1982. The social psychology of taxation. *British Journal of Social Psychology*, 21(2), pp.151-158.
- Ling, S.C., Osman, A., Muhammad, S., Yeng, S.K. and Jin, L.Y., 2016. Goods and services tax (GST) compliance among Malaysian consumers: the influence of price, government subsidies and income inequality. *Procedia Economics and Finance*, 35, pp.198-205.
- Lucey, T. A., & Giannangelo, D. M. 2006. Short changed: The importance of facilitating equitable financial education in urban society. *Education and urban society*, 38(3), 268-287.
- Luttmer, E.F.P. and Singhal, M. (2014). Tax Morale. *Journal of Economic Perspectives*, [online] 28(4), pp.149–168.
- Marandu, E.E., Mbekomize, C.J. and Ifezue, A.N., 2015. Determinants of tax compliance: A review of factors and conceptualizations. *International Journal of Economics and Finance*, 7(9), pp.207-218.
- Martinez-Vazquez, J. and Torgler, B., 2009. The evolution of tax morale in modern Spain. *Journal of Economic Issues*, 43(1), pp.1-28.
- McGee, R.W., Petrides, Y. and Ross, A.M., 2012. How serious is tax evasion? A survey of Mexican opinion. In *The Ethics of Tax Evasion* (pp. 405-411). Springer, New York, NY.
- Morgan, A. (2018). Taxation Education in Secondary Schools – What Are Students Actually Being Taught?

Morgan, A., & Castelyn, D. 2018. Taxation education in secondary schools. *J. Australasian Tax Tchrs. Ass'n*, 13, 307.

Naeem, A. and Gulzar, S., 2021. Voluntary tax compliance behavior of individual taxpayers in Pakistan. *Financial Innovation*, 7(1), pp.1-23.

Nakayama, K., 2021. Public Disclosure of Taxpayer Information as a Measure to Improve Tax Compliance. In *Public Disclosure of Taxpayer Information as a Measure to Improve Tax Compliance*. International Monetary Fund.

Nerré, B., 2008. Tax culture: A basic concept for tax politics. *Economic Analysis and Policy*, 38(1), pp.153-167.

Niemirowski, P. and Wearing, A.J., 2003. Taxation agents and taxpayer compliance. *J. Austl. Tax'n*, 6, p.166.

Norris, P., 2000. *A virtuous circle: Political communications in postindustrial societies*. Cambridge University Press.

OECD 2021. *Building Tax Culture, Compliance and Citizenship: A Global Source Book on Taxpayer Education, Second Edition* | en | OECD. [online] www.oecd.org. Available at: <https://www.oecd.org/tax/building-tax-culture-compliance-and-citizenship-second-edition-18585eb1-en.htm>.

OECD/INFE 2015. *National Strategies for Financial Education: OECD/INFE Policy Handbook* - OECD. [online] www.oecd.org. Available at: <https://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/national-strategies-for-financial-education-policy-handbook.htm>.

Olson, N.E. 2009. *Minding the Gap: A Ten-Step Program for Better Tax Compliance*. [online] Stanford Law School. Available at: <https://law.stanford.edu/publications/minding-gap-ten-step-program-better-tax-compliance/>.

Onu, D., 2016. Measuring tax compliance attitudes: What surveys can tell us about tax compliance behaviour. In *Advances in taxation*. Emerald Group Publishing Limited.

Othman, R., Ismail, Z. and Nawawi, N. 2020. Introducing Formal Tax Education in Secondary School: A Survey on Malaysian Public's Perception. *Proceedings of the Proceedings of the 1st International Conference on Applied Social Sciences, Business,*

and Humanity, ICo-ASCNITY, 2 November 2019, Padang, West Sumatra, Indonesia. doi:10.4108/eai.1-11-2019.2293991.

Phillis, A., Merima, B., Suranjita, M., Lymer, A. and Massey, D. 2018. Improving Tax Literacy and Tax Morale of Young Adults. [online] Available at: <https://ideas.repec.org/p/bam/wpaper/bafes23.html>.

Porcano, T.M., Tsakumis, G.T. and Curatola, A.P., 2011. Tax evasion, national cultural dimensions, and other country-structural metrics. *Journal of Forensic and Investigative Accounting*, 3(1), pp.86-115.

Price, V. and Zaller, J. 1993. Who Gets the News? Alternative Measures of News Reception and Their Implications for Research. *The Public Opinion Quarterly*, [online] 57(2), pp.133–164. Available at: <https://www.jstor.org/stable/2749464>.

Richardson, G., 2008. The relationship between culture and tax evasion across countries: Additional evidence and extensions. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation*, 17(2), pp.67-78.

Saad, N., 2012. Perceptions of tax fairness and tax compliance behaviour: A comparative study. *Jurnal Pengurusan*, 36, pp.89-100.

Saragih, A.H. and Putra, I.D.N.S., 2021. Ethical Perception of Tax Evasion: Determinants and Consequences on Voluntary Tax Compliance. *Jurnal Akuntansi dan Keuangan*, 23(1), pp.1-14.

Sherraden, M. S., Johnson, L., Guo, B., & Elliott, W. 2011. Financial capability in children: Effects of participation in a school-based financial education and savings program. *Journal of family and Economic Issues*, 32(3), 385-399.

Siahaan, F.O., 2012. The influence of tax fairness and communication on voluntary compliance: trust as an intervening variable. *International Journal of Business and Social Science*, 3(21).

Sniderman, P.M., Brody, R.A. and Tetlock, P.E., 1993. *Reasoning and choice: Explorations in political psychology*. Cambridge University Press.

Sukamolson, S. 2007. Fundamentals of quantitative research. *Language Institute Chulalongkorn University*, 1(3), 1-20.

- Supon, V. 2012. Helping students to become money smart. *Journal of Instructional Psychology*, 39(1), 68-71.
- Taylor, N., 2018. Explaining Taxpayer Non-Compliance through Reference to Taxpayer Identities: A Social Identity Perspective. In *Size, Causes and Consequences of the Underground Economy* (pp. 39-53). Routledge.
- Tichenor, P.J., Donohue, G.A. and Olien, C.N., 1970. Mass media flow and differential growth in knowledge. *Public opinion quarterly*, 34(2), pp.159-170.
- Torgler, B. 2005. Tax morale and direct democracy. *European Journal of Political Economy*, [online] 21(2), pp.525–531. Available at: <https://econpapers.repec.org/RePEc:eee:poleco:v:21:y:2005:i:2:p:525-531>.
- Torgler, B. and Schneider, F., 2009. The impact of tax morale and institutional quality on the shadow economy. *Journal of Economic Psychology*, 30(2), pp.228-245.
- Torgler, B., 2003. To evade taxes or not to evade: that is the question. *The Journal of Socio-Economics*, 32(3), pp.283-302.
- Torgler, B., 2012. Tax morale, eastern Europe and European enlargement. *Communist and Post-Communist Studies*, 45(1-2), pp.11-25.
- Torgler, B., Demir, I.C., Macintyre, A. and Schaffner, M., 2008. Causes and consequences of tax morale: An empirical investigation. *Economic Analysis and Policy*, 38(2), pp.313-339.
- Tsakumis, G.T., Curatola, A.P. and Porcano, T.M., 2007. The relation between national cultural dimensions and tax evasion. *Journal of international accounting, auditing and taxation*, 16(2), pp.131-147.
- Tyler, T.R., Goff, P.A. and MacCoun, R.J., 2015. The impact of psychological science on policing in the United States: Procedural justice, legitimacy, and effective law enforcement. *Psychological science in the public interest*, 16(3), pp.75-109.
- Wenzel, M., 2005. Motivation or rationalisation? Causal relations between ethics, norms and tax compliance. *Journal of Economic Psychology*, 26(4), pp.491-508.
- Williams, C. 2011. Research Methods. *Journal of Business & Economics Research (JBER)*, [online] 5(3). doi:<https://doi.org/10.19030/jber.v5i3.2532>.

Xin Li, S., 2010. Social identities, ethnic diversity, and tax morale. *Public Finance Review*, 38(2), pp.146-177.

Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Εσόδων. 2016. *Εκπαιδευτικά προγράμματα για την καλλιέργεια φορολογικής συνείδησης | ΑΑΔΕ*. [online] Aade.gr. Available at: <https://www.aade.gr/menoy/meletes-ereynes/ekpaideytika-programmata-gia-tin-kalliergeia-forologikis-syneidisis>.

Παράρτημα

Πίνακας Συντομογραφιών

ELF	Ethnic or linguistic fractionalization
IND	Individualism
MA	Macroeconomic environment
MASC	Masculinity
MI	Microeconomic environment
PD	Power distance
PI	Public institutions
TI	Technological information
UA	Uncertainty avoidance
ΓΕΛ	Γενικά Λύκεια
ΕΕΚ	Επαγγελματική Εκπαίδευση και Κατάρτιση
ΕΠΑΛ	Επαγγελματικά Λύκεια
ΕΣΕΕΚ	Εθνικό Σύστημα Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης
ΕΣΚ	Επαγγελματικές Σχολές Κατάρτισης
ΟΟΣΑ	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης

Ερωτηματολόγιο

A. Δημογραφικά χαρακτηριστικά

Ερώτηση 1: Φύλο

Άνδρας

Γυναίκα

Άλλο:.....

Ερώτηση 2: Ηλικία

18-22

23-27

28 και άνω

Ερώτηση 3: Οικογενειακή κατάσταση

Παντρεμένος / η

Άγαμος / η

Διαζευγμένος / η

Ερώτηση 4: Είστε Έλληνας πολίτης;

Ναι

Όχι

Ερώτηση 5: Εάν απαντήσατε "Όχι" στην ερώτηση 4, ποια είναι η χώρα υπηκοότητας σας;

.....

Ερώτηση 6: Ποια είναι η τρέχουσα εργασιακή σας κατάσταση;

Πλήρης απασχόληση

Μερική απασχόληση

Περιστασιακή απασχόληση

Δεν εργάζομαι επί του παρόντος

B. Πληροφορίες δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης

Ερώτηση 7: Ποια χρονιά αποφοιτήσατε από τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση;

2022

2021

2020

2019

2018

2017

2016

Άλλο:.....

Ερώτηση 8: Όσον αφορά τη δευτεροβάθμια εκπαίδευσή σας, αναφέρετε το είδος του εκπαιδευτικού ιδρύματος στο οποίο φοιτήσατε.

ΓΕΛ

ΕΠΑΛ

Ιδιωτικό σχολείο

Πρότυπο/Πειραματικό σχολείο

Άλλο:.....

Γ. Προηγούμενη φορολογική εκπαίδευση κατά τη διάρκεια φοίτησης στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση

Ερώτηση 9: Ανατρέχοντας στη δευτεροβάθμια εκπαίδευσή σας, λάβατε κάποιες βασικές γνώσεις για τη φορολογία από το σχολείο σας;

Ναι

Όχι

Ερώτηση 10: Παρείχε το σχολείο σας μαθήματα ή εκπαιδευτικά προγράμματα που εξηγούσαν στους μαθητές τον σκοπό της φορολογίας;

Ναι

Όχι

Ερώτηση 11: Αναφέρετε ποια από τα ακόλουθα μαθήματα σχετίζονταν με τη φορολογία. (μπορείτε να επιλέξετε περισσότερες από μία απαντήσεις)

Μαθηματικά

Λογιστική

Αρχές Οικονομικής Θεωρίας – ΑΟΔΕ

Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή - Πολιτική Παιδεία - Αγωγή του Πολίτη

Ανθρωπιστικές και Κοινωνικές Επιστήμες

Οικιακή Οικονομία

Ιστορία

Κανένα από τα παραπάνω

Ερώτηση 12: Βαθμολογήστε το επίπεδο των γνώσεων σας στους ακόλουθους τομείς κατά την αποφοίτησή σας από το λύκειο.

	Πολύ κακό	Κακό	Μέτριο	Καλό	Άριστο
Σκοπός της φορολογίας στην κοινωνία					
Γενική κατανόηση των φορολογικών υποχρεώσεων					
Πού μπορεί να ληφθεί βοήθεια σχετικά με τις φορολογικές υποχρεώσεις					
Πώς συμπληρώνεται μια φορολογική δήλωση					
Πώς να κατανοήσετε ένα εκκαθαριστικό σημείωμα					

Δ. Επίπεδο φορολογικής γνώσης και αντίληψη για την εισαγωγή εκπαιδευτικών προγραμμάτων στο σχολείο.

Ερώτηση 13: Ανατρέχοντας στην εποχή που υποβάλλατε την πρώτη σας δήλωση φορολογίας εισοδήματος, παρακαλείστε να αναφέρετε από τον παρακάτω κατάλογο ποιος συμπλήρωσε τη δήλωση ή σας βοήθησε.

Την συμπλήρωσα μόνος μου

Οικογενειακό μέλος

Φοροτεχνικός/λογιστής

Φίλος

Δεν έχω υποβάλλει φορολογική δήλωση

Ερώτηση 14: Εάν στην προηγούμενη ερώτηση απαντήσατε " Την συμπλήρωσα μόνος μου", ήσασταν βέβαιοι ότι την είχατε συμπληρώσει σωστά;

Ναι

Όχι

Ερώτηση 15: Έχετε αποκτήσει πρόσθετες φορολογικές γνώσεις από τότε που αποφοιτήσατε από το λύκειο;

Ναι

Όχι

Ερώτηση 16: Εάν απαντήσατε "Ναι" στην προηγούμενη ερώτηση, από πού λάβατε τις πρόσθετες φορολογικές σας γνώσεις;

Προσωπική μελέτη

Πανεπιστήμιο

Παρακολούθηση φορολογικού σεμιναρίου

Χώρος εργασίας

Αναζήτηση σε ιστοσελίδες φορολογικού περιεχομένου

Συγγενείς / φίλοι

Άλλο:.....

Ερώτηση 17: Πιστεύετε ότι θα ήταν ωφέλιμο να είχατε λάβει φορολογικές γνώσεις όταν ήσασταν στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση;

Ναι

Όχι

Ερώτηση 18: Πιστεύετε ότι οι φοιτητές πρέπει να γνωρίζουν το ελληνικό φορολογικό σύστημα, ώστε όταν αρχίσουν να εργάζονται να κατανοούν τα δικαιώματά τους ως φορολογούμενοι;

Ναι

Όχι

Ερώτηση 19: Πιστεύετε ότι οι φοιτητές πρέπει να γνωρίζουν το ελληνικό φορολογικό σύστημα, ώστε να καταλαβαίνουν πώς συνεισφέρουν οι φόροι στην κοινωνία;

Ναι

Όχι

Ερώτηση 20: Επιλέξτε ποιες από τις παρακάτω έννοιες θεωρείτε πιο σημαντικές να κατανοήσετε ώστε να σας βοηθήσουν να λάβετε αποφάσεις σχετικές με το μέλλον σας.

	ελάχιστα σημαντικό	λίγο σημαντικό	μέτρια σημαντικό	αρκετά σημαντικό	πολύ σημαντικό
Ιδιωτικά συνταξιοδοτικά προγράμματα (ασφαλιστικά για συνταξιοδότηση)					
Προϋπολογισμός (Budgeting)					
Τραπεζικές υπηρεσίες					
Χρηματοοικονομικά συμβόλαια					
Φορολογία					

Ερώτηση 21: Η εισαγωγή εκπαιδευτικών προγραμμάτων στα σχολεία...

	Συμφωνώ	Συμφωνώ λίγο	Διαφωνώ λίγο	Διαφωνώ απόλυτα	Δεν γνωρίζω/ δεν απαντώ
θα συμβάλει θετικά στην καλλιέργεια φορολογικής συνείδησης στους νυν μαθητές και μετέπειτα ενεργούς πολίτες					
είναι απαραίτητη και αναγκαία					
δεν έχει κανένα νόημα					
δεν θα έχει τα επιθυμητά αποτελέσματα					
είναι θετική πρωτοβουλία					
μπορεί να θέσει τις βάσεις προκειμένου να εξοικειωθούν οι μαθητές με έννοιες και καταστάσεις που θα αντιμετωπίσουν μελλοντικά					

Ε. Πεποιθήσεις για το ελληνικό φορολογικό σύστημα**Ερώτηση 22:** Πώς αισθάνεστε για το ελληνικό φορολογικό σύστημα;

Είναι εξαιρετικά πολύπλοκο

Είναι πολύπλοκο

Είναι κατανοητό

Είναι απλό

Είναι εξαιρετικά απλό

Δεν γνωρίζω / Δεν απαντώ

Ερώτηση 23: Πώς κρίνετε τη διαχείριση του ελληνικού φορολογικού συστήματος από την ελληνική κυβέρνηση

Κακή
Μέτρια
Καλή
Πολύ καλή
Άριστη
Δεν γνωρίζω / Δεν απαντώ

Ερώτηση 24: Πόσο δίκαιο είναι κατά τη γνώμη σας το ελληνικό φορολογικό σύστημα;

Πολύ δίκαιο
Αρκετά δίκαιο
Λίγο δίκαιο
Καθόλου δίκαιο
Δεν γνωρίζω / Δεν απαντώ

Ερώτηση 25: Ο Oliver Wendell Homes Jr είπε κάποτε: "Οι φόροι είναι αυτό που πληρώνουμε για μια πολιτισμένη κοινωνία" - συμφωνείτε με αυτό;

Ναι
Όχι